

Tarkemmin ajatellen

E-infinitiivin instruktiivin merkitystehtävät ja kehitys

Pro gradu -tutkielma

Pekka Vatanen

Helsingin yliopisto

Suomen kieli

Huhtikuu 2019

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos – Institution – Department	
Humanistinen tiedekunta		Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto	
Tekijä – Författare – Author			
Pekka Vatanen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title			
Tarkemmin ajatellen: E-infinitiivin instruktiivin merkitystehtävät ja kehitys			
Oppiaine – Läroämne – Subject			
Suomen kieli			
Työn laji – Arbetets art – Level		Aika – Datum – Month and year	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages
Pro gradu -tutkielma		Huhtikuu 2019	110
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Pro gradu -tutkielmassani tutkin, missä eri merkitystehtävissä E-infinitiivin instruktiivia käytetään ja miten sen käyttö on muuttunut viime vuosisadalla. E-infinitiivin instruktiivi (esim. <i>tehden, tullen, mennen</i>) on esitetty kieliopeissa ensisijaisesti tapaa ilmaisevana infinitiivinä, joka vastaa suurin piirtein <i>siten että</i> -lausetta. Infinitiiviä kuitenkin käytetään useissa kiteytyneissä ilmauksissa, jotka ilmaisevat muun muassa ehtoa, syytä ja aikaa. Tällaisia ovat esimerkiksi rakenteet <i>jostain riippuen, jostain johtuen ja jostain alkaen</i>. Käytän aineistonani 1900-luvun sanomalehdistä saamiani esimerkkejä, jotka hankin https://korp.csc.fi-sivustolta. Aineistoni koostuu yhteensä 3900 esimerkistä.</p> <p>Tutkimusotteeni on laadullinen ja lähestymistapani induktiivinen. Analyysini ei siis pohjaudu valmiiseen teoreettiseen malliin, vaan kuvaukseni infinitiivistä kumpuaa aineistostani. Jaan E-infinitiivin instruktiivin 12 merkitystehtävään: tapa, oheistoiminta, eriaikainen toiminta, syy, ehto, aika, kontekstualisointi, kontrastointi, näkökulma, metatekstuaaliset ilmaisut, kiteymät ja tiivistäminen. Kunkin merkitystehtävän yhteydessä esittelen yleisiä rakenteita, joilla merkitystehtävää toteutetaan. Näin luon teoreettisen käsitteistön, jota pystyn soveltamaan aineistooni ja jonka avulla pystyn kvantifioimaan E-infinitiivin instruktiivin käytössä tapahtuneet muutokset.</p> <p>Tutkielman diakronisessa osuudessa tarkastelen satunnaisotantaan perustuvaa aineistoani esittämäni kuvauksen valossa. Analysoin sata osumaa vuosikymmentä kohden aikaväliltä 1910–1990 – yhteensä siis 900 osumaa. Lasken, miten paljon kutakin merkitystehtävää toteuttavia tapauksia on kunkin vuosikymmenen aineistossa, ja vertailen tuloksia keskenään. Lisäksi tarkastelen seuraavia yksittäisiä verbejä: <i>ollen, sanoen, katsoen, pitäen, lukien, päättäen, päätellen, tullen, ottaen, riippuen, verraten, käyttäen, ajatellen, johtuen ja liittyen</i>. Sovellan samaa teoreettista mallia niihin ja tarkastelen sataa osumaa kahdelta vuosikymmeneltä, aineiston varhaisesta ja tuoreesta päästä. Näin pystyn vertailemaan, onko verbien käytössä tapahtunut muutosta vuosisadan aikana.</p> <p>E-infinitiivin instruktiivin käyttö on 1900-luvulla muuttunut siten, että varhaisissa lehdissä sitä käytetään enimmäkseen tekemistä ilmaisevissa lausekkeissa ja myöhemmissä lehdissä koko lausetta määrittävissä adverbiaaleissa. Sama tendenssi näkyy erityisesti verbeissä <i>pätellen, tullen, ottaen, ajatellen</i> ja <i>liittyen</i>. Toinen havaittava muutos on se, että verbit ovat yhdenmukaistuneet semanttisesti: ennestään monissa eri merkitystehtävissä käytetyt verbit ovat kiteytyneet yhteen tai muutamaan merkitystehtävään. Muutoksista huolimatta tavan ilmaiseminen on pysynyt E-infinitiivin instruktiivin yleisimpänä merkitystehtävänä.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords			
syntaksi, semantiikka, kielen rakenne, adverbiaalit, infinitiivit, instruktiivi, lauseenvastikkeet, modaalirakenne			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Keskustakampuksen kirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

1. Johdanto.....	1
1.1 Työn tarkoitus ja tutkimuskysymykset	2
1.2 Aiempaa tutkimusta.....	2
1.3 Aineisto ja tutkimusmenetelmä.....	4
1.4 Työn kulku	7
2. Teoriatausta.....	9
2.1 Nominaalimuotoiset verbit.....	9
2.2 E-infinitiivin instruktiivi	11
2.3 Lauseenvastike vai pelkkä infinitiivirakenne?	13
2.4 E-infinitiivin instruktiivi adverbialina	16
2.5 Kieliopillistuminen ja leksikaalistuminen.....	19
3. E-infinitiivin instruktiivin merkitystehtävät	23
3.1 Tapa.....	24
3.1.1 Tapa vai oheistoiminta?.....	24
3.1.2 Konkreettinen ja mentaalinen toiminta.....	27
3.1.3 Keinon ilmaiseminen	31
3.2 Oheistoiminta	33
3.2.1 Lyhytkestoinen oheistoiminta.....	35
3.2.2 Pitkäkestoinen oheistoiminta.....	36
3.3 Eriaikainen toiminta	38
3.4 Kausaalisuus.....	40
3.4.1 <i>Jostain johtuen</i>	41
3.4.2 <i>Näin ollen</i>	42
3.4.3 Perusteleminen.....	43
3.5 Ehto	44
3.5.1 <i>Jostain riippuen</i>	46
3.5.2 <i>Edellyttäen että</i>	46
3.5.3 Muut ehtoa ilmaisevat <i>ten</i> -lausekkeet	47
3.6 Aika tai olosuhde.....	48
3.6.1 <i>Syksystä alkaen</i> ja <i>alun alkaen</i>	48
3.6.2 <i>Kesän tullen</i>	50
3.6.3 Aikaa ilmaiseva <i>ollen</i>	51
3.7 Kontekstualisointi ja suhteutus	52

3.7.1 Jostain puheen ollen	54
3.7.2 Ottaen huomioon	55
3.7.3 Jotain silmällä pitäen	56
3.7.4 Johonkin liittyen ja jotain koskien	57
3.7.5 Jotain ajatellen	59
3.7.6 Jostain päätellen	60
3.7.7 Johonkin katsoen	61
3.7.8 Parenteettinen ollen-lauseke	62
3.8 Kontrastointi	62
3.8.1 Johonkin verraten	63
3.8.2 Johonkin nähden	64
3.9 Näkökulma	65
3.9.1 Joltain kannalta katsoen	66
3.9.2 Näin ajatellen	67
3.9.3 Jostain lukien	67
3.9.4 Yleisesti ottaen	68
3.10 Metatekstuaaliset ilmaisut	69
3.11 Kiteytymät	71
3.12 Tiivistäminen	73
3.12.1 Infinitiivilauseke attribuuttina	73
3.12.2 Kopulalauseetta seuraava infinitiivilauseke	76
3.12.3 Erillinen subjektiosa	77
3.12.4 Objektin tai e-subjektin toiminnan kuvaaminen	79
4. Muutokset E-infinitiivin instruktiivin käytössä	81
4.1 Merkitystehtävien kehitys 1900-luvulla	82
4.2 Yleisimpien <i>ten</i> -verbien kehityskulut	84
4.2.1 Ollen	85
4.2.2 Sanoen	86
4.2.3 Katsoen	87
4.2.4 Pitäen	89
4.2.5 Lukien	90
4.2.6 Päättäen ~ päätellen	91
4.2.7 Tullen	94
4.2.8 Ottaen	95
4.2.9 Riippuen	96

4.2.10 <i>Verraten</i>	98
4.2.11 <i>Käyttäen</i>	99
4.2.12 <i>Ajatellen</i>	100
4.2.13 <i>Johtuen</i>	101
4.2.14 <i>Liittyen</i>	103
4.3 Yhteenvedo muutoksista	105
5. Lopuksi	106
Lähteet	108

Taulukot

Taulukko 1: suomen kielen nominaalimuotoiset verbit.....	9
Taulukko 2: tapaa, oheistoimintaa, eriaikaista ja eri tekijän toimintaa kuvaavien <i>ten</i> -lausekkeiden ominaispiirteet ja merkityskategorioiden rajat	26
Taulukko 3: E-infinitiivin instruktiivin merkitystehtävien väliset suhteet ja niiden kehitys	82
Taulukko 4: yleisten <i>ten</i> -verbien suhteelliset osuudet kaikista E-infinitiivin instruktiivin osumista eri vuosikymmeninä	84

Kaaviot

Kaavio 1: E-infinitiivin instruktiivin merkitystehtävien yläkategoriat ja niiden väliset suhteet.....	83
Kaavio 2: <i>ollen</i> -verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.....	85
Kaavio 3: <i>sanoen</i> -verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.....	87
Kaavio 4: <i>katsoen</i> -verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.....	88
Kaavio 5: <i>pitäen</i> -verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.....	89
Kaavio 6: <i>lukien</i> -verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla	91
Kaavio 7: <i>päättäen</i> - ja <i>päätellen</i> -verbien käytön kehitys	92
Kaavio 8: <i>päättäen</i> -verbin merkitystehtävät 1910- ja 1960-luvuilla.....	92
Kaavio 9: <i>päätellen</i> -verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla	93
Kaavio 10: <i>tullen</i> -verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.....	94
Kaavio 11: <i>ottaen</i> -verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.....	95
Kaavio 12: <i>riippuen</i> -verbin merkitystehtävät ja syntaktiset ominaisuudet 1910- ja 1990-luvuilla.....	97
Kaavio 13: <i>verraten</i> -verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla	98
Kaavio 14: <i>käyttäen</i> -verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla	99
Kaavio 15: <i>ajatellen</i> -verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.....	100
Kaavio 16: <i>johtuen</i> -verbin merkitystehtävät ja syntaktiset ominaisuudet 1910- ja 1990-luvuilla.....	102
Kaavio 17: <i>liittyen</i> -verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.....	104

1. Johdanto

1.1 Työn tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Pro gradu -tutkielmani käsittelee E-infinitiivin instruktiivia ja sen erilaisia käyttötarkoituksia. E-infinitiivin instruktiivi esitetään usein tapaa ilmaisevana infinitiivinä, eräänlaisena “predikaatin kevyenä saattelijana”, joka vastaa suurin piirtein *siten että* -lausetta (Itkonen 2002: 77–78):

- 1a Kalle kulkee kouluun **pyöräillen**.
- 1b Vauva äänтелеe **jokeltaen**.
- 1c Ville saapuu kapakasta **hoiperrelleen**.

E-infinitiivin instruktiivin käytöllä on normatiivisesta näkökulmasta kolme kriteeriä: predikaattiverbin ja infinitiivin tekijän tulee olla sama, verbien ilmaiseman tekemisen täytyy tapahtua samaan aikaan, ja infinitiivin tulee kuvata predikaattiverbin ilmaiseman tekemisen tapaa (Leino 2001: 153–154). E-infinitiivin instruktiivilla on kuitenkin ollut kielenkäytössä pitkään muitakin merkitystehtäviä, kuten ajan, syyn ja olosuhteen ilmaiseminen. Niitä toteutetaan ensisijaisesti kiteytyneillä ilmauksilla, kuten *alusta pitäen*, *näin ollen*, *syksyn tullen*, *toisin sanoen* ja *mukaan lukien*. Tämänkaltaiset ilmaisut on esitetty adverbikiteyminä, poikkeuksina E-infinitiivin instruktiivin ensisijaisesta käyttötarkoituksesta. Puolestaan sellaisia ilmauksia kuin *jostain riippuen*, *olosuhteista johtuen* ja *siihen liittyen* on paheksuttu ja kuvailtu paperinmakuisiksi, vältettäviksi ilmauksiksi:

- 2a Menemme huomenna rannalle **säästä riippuen**.
- 2b Yritys meni konkurssiin **lamasta johtuen**.
- 2c *Tähän aiheeseen liittyen* minulla on vielä paljon sanottavaa.

Lähestymistapani E-infinitiivin instruktiivin käyttöön on deskriptiivinen. En siis ota kantaa siihen, miten infinitiiviä tulisi käyttää, vaan kuvaan sen käyttöä sellaisenaan aineistoni valossa. Tutkielmani tavoite on luoda kattava kuvaus E-infinitiivin instruktiivin merkitystehtävistä ja niiden muutoksista 1900-luvun aikakaus- ja sanomalehdissä. Pyrin tutkielmassani vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

1. Millaisia merkitystehtäviä E-infinitiivin instruktiivilla ja siihen perustuvilla rakenteilla toteutetaan?
2. Miten E-infinitiivin instruktiivin käyttö on muuttunut 1900-luvulla?

Tutkielmani jakautuu deskriptiiviseen ja diakroniseen osuuteen. Vastatakseni ensimmäiseen tutkimuskysymykseen luon semanttisen kuvauksen E-infinitiivin instruktiivista. Soveltamalla tätä aineistooni tutkielman diakronisessa osuudessa pystyn laskemaan, miten paljon kutakin merkitystehtävää on käytetty yksittäisinä vuosikymmeninä, ja selvittämään tapahtuneet muutokset.

E-infinitiivin instruktiivi erottuu muiden infinitiivien joukosta juuri semanttisen monipuolisuutensa vuoksi. Tämän takia tutkielmani voisikin pilkkoa useaan, tarkasti rajattuun kysymykseen. Esimerkiksi paperinmakuisiksi luonnehdittujen rakenteiden *jostain johtuen*, *jostain riippuen* ja *johonkin liittyen* kehitys ja vakiintuminen suomen kieleen olisi varmasti mielenkiintoinen aihe pro gradu -tutkielmalle. Tässä suhteessa tutkielmani on varsin ylimalkainen; se käsittelee yksittäisiä E-infinitiivin instruktiivin sisältäviä rakenteita (jatkossa *ten*-rakenteet, -lausekkeet jne.) lyhyesti. Pro gradu -tutkielman puitteissa ei olekaan mahdollista tai mielekäästä edes yrittää kuvata useita infinitiivirakenteita tarkasti. Sen sijaan tutkielman keskeinen tarkoitus on valottaa E-infinitiivin instruktiivin monipuolisuutta ja käyttötapojen muutoksia.

1.2 Aiempaa tutkimusta

Valtaosa E-infinitiivin instruktiivia käsittelevästä kirjallisuudesta on luonteeltaan normittavaa: sen käyttöä ei ole pyritty kuvaamaan tarkasti vaan pikemminkin ohjaamaan. E-infinitiivin instruktiivin merkitystehtävistä ei ole myöskään tehty diakronista tutkimusta. Ei siis ole selvää, miten sitä on käytetty sata vuotta sitten verrattuna sen nykyiseen käyttöön. Infinitiivejä ja niiden kieliopillistumista on kuitenkin tarkasteltu diakronisesta näkökulmasta viime vuosikymmeninä sosiolingvistiikan kukoistamisen vuoksi (Laitinen & Lehtinen 1997: 9). Esimerkiksi Valijärvi (2007) on tutkinut kuuden konverbin (*-en*, *-tyA*, *-ssA*, *-kse-*, *-mAIIA* ja *-mAttA*-päätteiset muodot) leksikaalistumista ja kieliopillistumista. Hän vertaa verbien produktiivista käyttöä niiden leksikaalistuneisiin ja kieliopillistuneisiin tapauksiin ja kuvaa muutosta eri asteissa. Valijärvi esittää leksikaalistumisen muutoksena läpinäkyvästä ja produktiivisesta opaakkiin ja epäproduktiiviseen, kieliopillistumisen puolestaan prosessina vähemmän kieliopillisista aineksista kieliopillisempiin. Tutkimus sivuaa aiheitani sikäli, että tarkasteltavien infinitiivien joukossa on E-infinitiivin instruktiivilla muodostettuja konverbeja.

Lähimpänä oman tutkimukseni aihetta on Pirjo Leena Koistisen pro gradu -tutkielma *Havaintoja toisen infinitiivin instruktiivin merkitystehtävistä nykysuomessa* (1978). Tutkielmassaan Koistinen erittelee E-infinitiivin instruktiivin merkitystehtäviä siitä näkökulmasta, mitä lausetta tai englanninkielistä ilmausta *ten*-rakenne kulloinkin vastaa. Hän lajittelee aineistonsa 478 E-infinitiivin instruktiivin sisältävää tapausta niiden merkitystehtävien mukaan ja laskee, montako kertaa rakennetta käytetään missäkin merkitystehtävässä.

Koistisen esittämät tutkimuskysymykset osuvat hyvin yhteen omieni kanssa, mutta sen lisäksi, että tutkielmani on luonteeltaan diakroninen, analyysiperiaatteeni poikkeavat perustavanlaatuisesti hänen ajattelustaan. Siinä missä Koistinen tarkastelee E-infinitiivin instruktiivin kannattamia rakenteita syntaksin ja englanninkielisten käännösten kautta, itse tulkitseen infinitiivirakenteita huolimatta siitä, miten rakenne voitaisiin ilmaista kokonaisena lauseena tai englanniksi. Juuri tämän vuoksi näenkin ilmeisiä ongelmia Koistisen analyysissä: Vaikka jonkin *ten*-rakenteen voisikin ilmaista esimerkiksi *kun*-lauseena (esim. *laatijan kokemuksen tuntien > kun tunnetaan laatijan kokemus*), rakenteen merkitystehtävää ei voi sillä perusteella tulkita temporaaliseksi. Myös alistuskonjunktioita käytetään näet moninaisissa merkitystehtävissä.

Koistisen analyysi selkeästi heijastaa 1970-luvun fennistiselle tutkimukselle tyypillistä lauseenvastikeparadigmaa, ja sikäli hänellä onkin objektiivisesti selkeämmät raamit aineiston erittelylle kuin minulla. Infinitiivilausekkeiden merkitystehtäviä on toki hyödyllistä pohtia vertailun ja käännösten kautta, mutta liika nojaaminen näihin johtaa omituisiin päätelmiin. Koistisen tulokset ovatkin paikoin ristiriidassa oman kielitajuni ja tulkintani kanssa, minkä takia olen ottanut analyysini lähtökohdaksi rakenteiden semanttisen luokittelun.

Katja Virpiranta (2017) Oulun yliopistosta tarkastelee pro gradu -tutkielmassaan *E-infinitiivin instruktiivin käyttö kielenhuollon näkökulmasta* infinitiivin käyttöä ja sitä, miten sen käyttö poikkeaa kielenhuoltajien antamista suosituksista. Hän käyttää aineistonaan internet-foorumeilla käytyjä keskusteluja (mm. Hommaforum, Pakkotoisto ja Risingshadow) sekä Kielipankkiin digitoituja aikakaus- ja sanomalehtiä 1990- ja 2000-luvulta (lehdet ovat sattumalta osa minunkin tutkielmani aineistoa). Virpirannan näkökulma on vahvasti normatiivinen. Hän vertaa aineistonsa infinitiivirakenteita kielenhuoltajien antamiin ohjeisiin: E-infinitiivin instruktiivin täytyy kuvata tekemisen tapaa, sen tekijällä täytyy olla sama

tarkoite kuin lauseen subjektilla, ja molempien verbien tekemisen täytyy tapahtua samanaikaisesti (Ikola 1991: 61–62; Leino 2001: 153–154). Virpiranta kuvailee näitä ehtoja noudattamattomia infinitiivirakenteita (esim. *johtuen*, *koskien* ja *liittyen*) paperinmakuisiksi, vääränkuuloisiksi, kankeiksi ja vältettäviksi (mts. 22, 33, 55). Hänen sanavalintansa muistuttavat paljon kielenhuoltajien E-infinitiivin instruktiivista käyttämää retoriikkaa (ks. Ontermä 2005).

Virpiranta ei erottele toisistaan kiteytyneitä ilmauksia ja kielenhuollon kannalta väärää infinitiivirakenteita johdonmukaisella tavalla. Hän laskee kiteytyneiksi ilmauksiksi "idiomit ja sanonnat, jotka esiintyvät muuttumattomina ja joita ei käytännössä hahmota E-infinitiivin instruktiiviksi" (Virpiranta 2017: 25). Hänen mukaansa *ottaen huomioon* -rakenne on "selkeästi vältettävää käyttöä", kun taas *yleisesti ottaen* on idiomimainen rakenne, jonka adverbiosan voi vaihtaa (esim. *teknisesti ottaen*) (mts. 30). Toisaalta hän ei laske rakennetta *jostain johtuen* kiteytyneeksi ja hyväksyttäväksi ilmaukseksi, vaikka se voi saada elatiivisijaiseksi täydennykseen käytännössä minkä tahansa substantiivin (mts. 48).

Olen samaa mieltä monesta Virpirannan havainnosta, mutta mielestäni hän jättää huomiotta sen tosiasian, että useimmat infinitiivirakenteet, joiden katsotaan leksikaalistuneen adpositioiksi, ovat alun perin olleet normipoikkeamia siinä missä niin sanotut paperinmakuiset ja vältettävätkin rakenteet. Ei ole mitään syytä ajatella, että infinitiivien leksikaalistuminen uusiin käyttötehtäviin olisi pysähtynyt; itse asiassa tutkielmani diakroninen näkökulma ottaa kantaa juuri infinitiivin käytön muuttumiseen. Käyttötapojen muuttuessa myös infinitiivirakenteiden asema kielitajussamme muuttuu.

1.3 Aineisto ja tutkimusmenetelmä

Hankin aineistoni <https://korp.csc.fi>-sivustolta. Korp on Kielipankin konkordanssiohjelma, jossa on digitoituina satoja korpuksia. Korpukset on jäsennetty kieliopillisesti, mikä mahdollistaa kieliopillisin kriteerein tehtyjä hakuja. Valitsin aineistokseni Kansalliskirjaston lehtikokoelman (KLK) suomenkieliset lehdet, koska aineisto on eritelty osiin vuosikymmenittäin 1820-luvulta 2000-luvulle. Pystyin siis tekemään hakuja morfologisin perustein 1910-luvun ja 1990-luvun lehdistä erikseen ja vertaamaan tuloksia keskenään. Aineiston laajuus vaihtelee vuosikymmenittäin: E-infinitiivin instruktiivin hakeminen 1910-

luvun lehdistä tuottaa reilut miljoona osumaa, kun taas vastaava haku 1980-luvun lehdistä tuottaa kymmenisen tuhatta osumaa.

Olen ottanut aineistostani sattumanvaraisesti tarkasteltavaksi sata E-infinitiivin instruktiivin sisältävää esimerkkivirkettä yhdeksältä vuosikymmeneltä¹ (aikaisimmat 1910-luvulta ja myöhäisimmät 1990-luvulta). Satunnaisosumien lisäksi olen valinnut 15 yleistä *ten*-verbiä tarkasteltavaksi, niin että analysoin kunkin käyttöä kahdelta ajalta (sata tapausta vuosisadan alusta ja toiset sata lopusta). Aineistoni koostuu yhteensä siis 3900 esimerkkitapauksesta. Esittämäni esimerkit ovat suurimmaksi osaksi aineistostani; jos lähdettä ei ole merkitty, esimerkki on itse keksimäni. Esimerkeissäni **lihavoin** E-infinitiivin instruktiivin ja *kursivoin* koko infinitiivilausekkeen.

Olen jättänyt jonkin verran osumia analyysini ulkopuolelle. Ensinnäkin lehtien (etenkin vanhojen) digitointi on paikoin epäonnistunut: joistakin virkkeistä puuttuu selkeästi sanoja, tai sanat ovat tunnistamattomassa muodossa. Ohitin analyysissäni sellaiset tapaukset, joissa ei ollut riittävästi kontekstia infinitiivin merkitystehtävän selvittämiseksi. Toiseksi hakukoneen morfosyntaktinen analyysi ei ole täydellinen, vaan toisinaan se luokittelee E-infinitiivin instruktiiveiksi nomineja, jotka muistuttavat muodoltaan infinitiiviä².

Sovellan tutkielmassani sisällönanalyysiä, joka on yksi ihmistieteiden tärkeimmistä tutkimusmetodeista. Sen kohteena on informaatio, joka on tarkoitettu luettavaksi, nähtäväksi, kuultavaksi ja tulkittavaksi. Metodin avulla voidaan siis tutkia kirjoitettua ja puhuttua kommunikaatiota (esim. kirjoja, artikkeleita tai litteroituja keskusteluja) ja asioiden merkityksiä ja yhteyksiä. (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003: 21, 23.) Sisällönanalyysiin perustuvan laadullisen tutkimuksen tavoitteena on kuvata dokumenttien sisältöä sanallisesti ja tiivistää laaja ilmiö (Tuomi & Sarajärvi 2018: 117). Kyseessä ei varsinaisesti ole yksi menettelytapa vaan pikemminkin tutkimusmetodien joukko, joka pyrkii tekemään päätelmiä verbaalisista, kuvitetuista, symbolisista ja kommunikatiivista aineistoista (Krippendorff 2004: 17).

¹ Tarkkaan ottaen osumat ovat enimmäkseen kunkin vuosikymmenen viimeiseltä vuodelta. Korpus esittää osumat satunnaisessa järjestyksessä mutta vuosi kerrallaan; 1910-luvun ensimmäiset tuhat *en*-verbiä ovat siis vuodelta 1919, 1920-luvun verbit vuodelta 1929 jne.

² Esimerkiksi verbi *juhlien* on aineistoni 1990-luvun osumista seitsemänneksi yleisin *ten*-verbi, mutta sadasta esiintymästä 98 tapauksessa se osoittautui genetiivisijaiseksi substantiiviksi. Tästä syystä jätin verbin kokonaan analyysin ulkopuolelle.

Sisällönanalyysin kvalitatiiviset lähestymistavat ammentavat laajasti ihmistieteistä, mm. kirjallisuuden- ja kulttuurintutkimuksesta, etnometodologiasta ja feministisestä teoriasta. Lähestymistavat ovat luonteeltaan tulkitsevia: ne edellyttävät laajan sanallisen aineiston uudelleenjäsentämistä ja -tulkitsemista (Krippendorff 2004: 17). Tutkimusaineistosta erotetaan samankaltaisuudet ja eroavuudet (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003: 23) ja aineisto pyritään esittämään selkeässä muodossa, jotta tutkittavasta ilmiöstä pystytään tekemään luotettavia johtopäätöksiä. Lopullinen kuvaus kytkee tutkimuksen tulokset sitä ympäröivään kontekstiin ja muihin tutkimustuloksiin (Krippendorff 2004: 17).

Tutkimusaineistoa voidaan analysoida aineistolähtöisesti tai teorialähtöisesti. Teorialähtöisessä eli deduktiivisessa tutkimuksessa analyysi perustuu jo olemassa olevaan teoreettiseen viitekehykseen. Edetään siis yleisestä yksityiseen: analyysia ohjaa valmis teoreettinen malli, jota sovelletaan tiettyyn ilmiöön. Aineistolähtöisessä eli induktiivisessa tutkimuksessa puolestaan teorian lähtökohtana on kyseessä oleva aineisto, josta tehtävistä yksittäisistä havainnoista pyritään rakentamaan yleinen malli. (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003: 24; Tuomi & Sarajärvi 2018: 107–111.) Ammennan jonkin verran aikaisemmasta tiedosta, mutta analyysini on enimmäkseen aineistolähtöinen eli induktiivinen. Luon siis aineiston pohjalta oman teoreettisen käsitteistön E-infinitiivin instruktiivin kuvaamiseksi. Sovellan sitten määritelmiäni uudelleen aineistooni, ja tämän hermeneuttisen kehän edetessä käsitteistö tarkentuu.

Ennen kuin tutkimusaineiston analyysi aloitetaan, on määriteltävä tutkimuksessa käytettävä analyysiyksikkö eli aineiston perusyksikkö (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003: 25–26). Tämä voi olla yksittäinen sana, lause tai ajatuskokonaisuus. Tutkielmani analyysiyksikkönä on E-infinitiivin instruktiivi kontekstissään; tarkastelen pelkästään E-infinitiivin instruktiivin sisältäviä virkkeitä. Redusointi- eli pelkistämisvaiheessa aineistosta karsitaan pois kaikki tutkimuksen kannalta epäolennainen (esim. digitointivirheet ja liian vähän kontekstia sisältävät osumat). Aineiston klusterointi- eli ryhmittelyvaiheessa etsitään analyysiyksiköiden välisiä yhtäläisyyksiä ja poikkeavuuksia, jotka toimivat kategorisointia ohjaavina periaatteina. Se osa analyysiyksikköä, jonka perusteella yksikkö luokitellaan (eli kategorisoidaan merkitystehtävään), on analyysin koodaus- eli luokitusyksikkö. Se siis kertoo, mihin analyysiyksikössä kiinnitetään huomiota. (Tuomi & Sarajärvi 2018: 124–125.) Analyysissani painotan, mitkä tekijät yhdistävät yhteen kategoriaan kuuluvia rakenteita ja mitkä erottavat ne muista merkitystehtävistä. Merkitystulkintani semanttinen perusta tarkoittaa tietenkin sitä, että esittämistäni merkitystehtävistä voi olla eri mieltä – itse asiassa

esitän itsekkin useita mahdollisia tulkintatapoja joillekin rakenteille – mutta pyrin määrittelemään ne mahdollisimman tarkasti ja tulkitsemaan esimerkkitaupaukset johdonmukaisesti. Lopuksi kvantifioin kategoriat eli koodaan aineistoni numeeriseen muotoon laskemalla, montako kertaa kutakin merkitystehtävää toteuttavia *ten*-lausekkeita käytetään aineistossa. (ks. Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003: 34). Abstrahointi- eli käsitteellistämisvaiheessa yhdistän samankaltaiset luokat yleisiksi kategoriaryppäiksi, joiden tarkastelu on tutkimuksen kannalta mielekästä (ks. Tuomi & Sarajärvi 2018: 125–127).

Tutkielmani induktiivista pätevyyttä hankaloittaa se, että aineistoni koostuu monista eri lehdistä (sanomalehdet ja lakilehdet), joiden kieli ei liene yhdenmukaista, ja lehtien suhteellinen osuus aineistossa vaihtelee vuosikymmenittäin jonkin verran. Jonkin termin yleisyys esimerkiksi Lakimies-lehdessä ja lehden merkittävä vallitsevuus aineistossa saattaa luoda vinoumaa. Otan tämän huomioon analyysissani. Sikäli kuin tutkimustuloksiani kuitenkin voidaan yleistää, havainnot koskevat E-infinitiivin instruktiivin käyttöä lehdissä.

1.4 Työn kulku

Toisessa luvussa esittelen lyhyesti suomen kielen nominaalimuotoiset verbit ja niiden tyypilliset tehtävät. Siirryn käsittelemään E-infinitiivin instruktiivin ominaisuuksia ja esittelen E-infinitiivin instruktiiviin läheisesti liittyviä käsitteitä, kuten lauseenvastike ja modaalirakenne. Seuraavaksi käsittelen E-infinitiivin instruktiivin syntaktista asemaa, tarkemmin sitä, määrittääkö infinitiivilauseke verbiä vai koko lausetta. Lopuksi valotan mekanismeja, joiden kautta infinitiivit ovat leksikaalistuneet ja kieliopillistuneet uusiin tehtäviin.

Kolmannessa luvussa luon teoreettisen kehyksen E-infinitiivin instruktiiville jakamalla infinitiivin käytön 12 kategoriaan ja yhdistelemällä niihin liittyviä teoreettisia käsitteitä (esim. kausaalisuus ja kontrastointi) omiin havaintoihini. Esittelen kunkin kategorian yhteydessä tyypillisiä käyttötarkoitusta edustavia rakenteita. Kategorioiden määritelmät ovat omiani, mutta sivuan samalla joitakin aiemmin tehtyjä kuvauksia.

Neljäs luku koostuu tutkielmani diakronisesta analyysistä. Olen soveltanut esittämäni merkitystehtäväkuvausta aineistooni ja laskenut kunkin merkitystehtävän suhteellisen osuuden aineiston *ten*-osumista. Esitän tulokseni lukuina ja niihin perustuvina

kaavioina, jotka havainnollistavat, miten E-infinitiivin instruktiivin käyttö on muuttunut 1910- ja 1990-lukujen välillä. Esitettyäni E-infinitiivin instruktiivin merkitystehtävien kehitystä yleisellä tasolla tarkastelen joitakin yleisimpiä *ten*-verbejä ja -rakenteita. Selvitän niiden semanttisen muutoksen soveltamalla niihin samaa merkitystehtäväjaottelua. Verbit ovat *ollen*, *lukien*, *yllättäen*, *ottaen*, *ajatellen*, *riippuen*, *sanoen*, *johtuen*, *pitäen*, *katsoen*, *käyttäen*, *verraten*, *tullen*, *päättäen*, *päätellen* ja *liittyen*. Analysoin kutakin muotoa kahdesti niin, että käytän aineistona verbiosumia vuosisadan alku- ja loppupäästä. Tavoitteenani on selvittää, mitä merkitystehtäviä näillä muodoilla on toteutettu eri aikoina ja onko niiden käytössä tapahtunut muutoksia. Tutkielmani lopuksi kokoon analyysistä esiin nousseita seikkoja ja esitän tiivistetysti, mitä E-infinitiivin instruktiivin käytölle on tapahtunut 1900-luvulla.

2. Teoriatausta

2.1 Nominaalimuotoiset verbit

Nominaalimuotoisilla verbeillä eli infiniittiverbeillä tarkoitetaan verbejä, joilla on sekä nominien että verbien piirteitä. Ne jakaantuvat infinitiiveihin, jotka taipuvat vajavaisesti sijoissa, ja partisiippeihin, joilla on sekä sija- että lukutaivutus. Nominaalimuotoiset verbit voisi syystä laskea nominaalisten johdosten eli nominien joukkoon, sillä infinitiivit esiintyvät substantiivien tapaan subjekteina, objekteina ja adverbiaaleina ja partisiipit adjektiivien tapaan attribuutteina ja predikatiiveina. Niiden voisi myös katsoa muodostavan oman, nomineista ja verbeistä erillisen sanaluokkansa. Nominaalimuotoiset verbit kuitenkin lasketaan verbien joukkoon sillä perusteella, että persoonamuotoisten verbien tapaan ne voivat saada määritteekseen objektin tai adverbiaalın, ne eivät taivu luvussa ollenkaan (Hakulinen & Karlsson 1979: 87; Siro 1996: 95) ja ne ovat aina joko aktiivissa tai passiivissa (Leino 2001: 83). Niillä on myös semanttisesti – ainakin useimmiten – sama funktio kuin persoonamuotoisilla verbeillä: ne viittaavat tekemiseen.

Suomen kielellä on moniin muihin Euroopan kieliin verrattuna varsin laaja infinitiivi- ja partisiippijärjestelmä: viisi infinitiiviä, joista jotkin taipuvat sekä aktiivissa että passiivissa ja joiden sisällä on runsaasti eri sijataivutuksia, ja neljä partisiippiä, joista kaksi taipuu aktiivissa ja passiivissa. Niiden persoonataivutus on vähäistä, eivätkä ne taivu moduksessa tai tempuksessa lainkaan. Kuitenkin finiittiverbien tapaan nämä infiniittiset muodot voivat saada laajennuksia, kuten objektin. (VISK § 490.)

Suomen infinitiivit ja partisiipit jaetaan seuraavan taulukon mukaan:

Taulukko 1: suomen kielen nominaalimuotoiset verbit.

		aktiivimuoto	passiivimuoto
I eli A-infinitiivi	lyhyt muoto (latiivi)	<i>katso + a</i>	–
	pitkä muoto (translatiivi)	<i>katso + a + kse + ni</i>	–
II eli E-infinitiivi	inessiivi	<i>katso + e + ssa</i>	<i>katso + tta + e + ssa</i>
	instruktiivi	<i>katso + en</i>	–
III eli MA-infinitiivi	inessiivi	<i>katso + ma + ssa</i>	–

	elatiivi	<i>katso + ma + sta</i>	–
	illatiivi	<i>katso + ma + an</i>	–
	adessiivi	<i>katso + ma + lla</i>	–
	abessiivi	<i>katso + ma + tta</i>	–
	instruktiivi	<i>katso + ma + n</i>	<i>katso + tta + man</i>
IV infinitiivi	nominatiivi	<i>katso + minen</i>	–
	partitiivi	<i>katso + mis + ta</i>	–
V infinitiivi	mon. adess. + poss.suff.	<i>katso + mais + i + lla</i> <i>+ an</i>	–
VA-partisiippi		<i>katso + va</i>	<i>katso + tta + va</i>
NUT/TU-partisiippi		<i>katso + nut</i>	<i>katso + ttu</i>
MA-partisiippi		<i>katso + ma</i>	–
kieltopartisiippi		<i>katso + ma + ton</i>	–

Infinitiivit ovat substantiivisia nominaalimuotoja, joiden kutsumanimet perustuvat niiden muotoainekseen: A-, E- ja MA-infinitiivit vastaavat 1., 2. ja 3. infinitiiviä. 4. ja 5. infinitiivi ovat sen verran marginaalisia, että ne jätetään usein pois infinitiivijoukosta. (Lue lisää Hakulinen 1968: 210–212 & Vilkuna 2000: 238.) Lukuun ottamatta A-infinitiivin lyhyttä muotoa ja MA-infinitiivin inessiiviä, elatiivia ja illatiivia infinitiivirakenteet ovat paljon yleisempiä kirjoitetussa kielessä kuin puhekielessä (Herlin, Leino & Visapää 2005: 17).

Finiittiverbejä käytetään monenlaisissa tehtävissä. Nominien tavoin ne voivat vastata lauseenjäsenasemaltaan subjektia, objektia, predikatiivia, attribuuttia tai adverbialia, mutta niitä tavataan myös osina verbiketjuja, liittomuotoja ja muita vakiintuneita konstruktioita:

3. Ratkaisuni ongelmaan oli *palkata ammattilainen*. (predikatiivi)
4. Taidan *viedä* maton kierrätykseen. (modaalisen verbiketjun loppuosa)
5. Lähden aikaisin *vältyäkseeni ruuhkalta*. (adverbialia)
6. *Tullessani töistä* kuuntelin äänikirjaa. (adverbialia)
7. Vietimme aikaa *jutellen niitä näitä*. (adverbialia)
8. Pojat ovat tällä hetkellä *pelaamassa*. (adverbialia)
9. Tulen juuri *syömästä*. (adverbialia)
10. Menen *katsomaan* elokuvaa. (adverbialia)
11. Kohennan kuntoani *juoksemalla aamuisin*. (adverbialia)

12. Soitin koko kappaleen **tekemättä** virheitä. (adverbiaali)
13. Sinun pitää **lähtemän**. (nesessiivirakenteen infinitiiviosa)
14. Tuosta ovesta ei ole **kulkeminen**. (nesessiivirakenteen infinitiiviosa)
15. Olin juuri **sanomaisillani**. (osa verbiliittoa)
16. **Nukkuvaa** kissaa ei sovi häiritä. (adjektiiviattribuutti)
17. Tämä paita on **käytetty**. (predikatiivi)
18. **Tekemäni** maalaus epäonnistui. (adjektiiviattribuutti)
19. Nyrkkeilijä on **toistaiseksi päihittämätön**. (predikatiivi)

Infinitiivien välillä on runsaasti semanttisia kytköksiä. Esimerkiksi E-infinitiivin instruktiivi (*tehdén*), MA-infinitiivin adessiivi (*tekemällä*) ja MA-infinitiivin abessiivi (*tekemättä*) liittyvät tapaa ja keinoa ilmaisevina muotoina merkitykseltään läheisesti toisiinsa. Ison suomen kielioopin mukaan E-infinitiivin instruktiivin lisäksi nämä MA-infinitiivit toimiessaan adverbiaalilausekkeina "ilmaisevat laajassa mielessä tapaa: ne kuvaavat sitä, miten hallitsevan verbin ilmaisema tilanne toteutuu" (ISK: § 515). Kaikki nämä infinitiivit ovat tavan ja keinon adverbiaaleja, joista abessiivi ilmaisee "negatiivista tapaa" (Penttilä 1957: 497; Siro 1964: 113; ks. myös Vilkuna 2000: 305–307). Samoin aikasuhdetta ilmaiseva temporaalirakenne muodostetaan E-infinitiivin inessiivillä (*tehdessään*) ja passiivin TU-partisiipin partitiivimuodolla (*tehtyään*). (Herlin, Leino & Visapää 2005: 13.)

Infiniittiverbien nimeäminen ja jaottelu perustuu niiden morfologisiin ominaisuuksiin eikä niiden asemaan lauseessa; partisiipeillahan voi muodostaa mm. attributteja ja temporaali- tai referatiivirakenteita. (Ks. Vilkuna 2000: 238–246.) Keskityn tässä luvussa E-infinitiivin instruktiivin syntaktisiin piirteisiin ja asemaan lauseen sisällä, ennen kuin siirryn käsittelemään sen toteuttamia merkitystehtäviä.

2.2 E-infinitiivin instruktiivi

Instruktiivin päätte on *n*, ja sen vartalossa on tyypillisesti monikon *i*-tunnus (esim. *kaksin käsin, ripein askelin, omin silmin*). Myös kiteytyneitä yksikkömuotoisia instruktiiveja esiintyy. Ne vastaavat muodoltaan genetiiviä (esim. *kulkea jalan, istua rinnan, olla kahden*), minkä vuoksi ne on luettu genetiivin piiriin (Penttilä 1957: 195, 439). Instruktiivi ja genetiivi ovatkin eriytyneet eri merkitystehtäviksi genetiivin alun perin adjektiivisesta *n*:stä (*kulkea jalan* – *jalallinen kulkeminen*), minkä jälkeen genetiiviä on alettu käyttää nominin yhteydessä ja instruktiivia verbiin liittyneenä adverbiaalina. (Ravila 1941: 78–84.) Vajaakäyttöisten sijamuotojen joukkoon laskettavalla instruktiivilla (VISK § 1261) ilmaistaan monia asioita

(ks. Penttilä 1957: 439–445), mutta ensisijaisesti sillä muodostetaan tekemisen välinettä tai keinoa ilmaisevia adverbiaaleja (esim. *Kalle rakensi majan omin käsin*) (Iisa, Oittinen & Piehl 2002: 201–02). Sijamuoto on jokseenkin ylätyylinen ja harvinainen, ja usein se korvataan adessiivilla (*omin silmin* > *omilla silmillä*).

E-infinitiivin instruktiivi (ennestään 2. infinitiivin instruktiivi) on vanha kielenyksikkö, jota tavataan kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä. Suomen kirjakieleen se on kuulunut jo 1500-luvulta lähtien. (Hakulinen 1968: 210–211; Häkkinen 1994: 310.) Muoto koostuu verbikannasta, infinitiivin tunnuksesta (*-e*, *-de* ja *-te*) ja instruktiivin päätteestä (*-n*). E-infinitiivin instruktiivia käytetään yleiskielessä huomattavasti enemmän kuin puhekielessä (Herlin, Leino & Visapää 2005: 17; Ikola, Palomäki & Koitto 1989: 335), ja se onkin kirjakielelle luonteenomainen piirre. Muotoa on käytetty raskaiden vieraskielisten rakenteiden kääntämiseen, minkä vuoksi se on vakiintunut nimenomaan yleiskielen infinitiiviksi.

Suomen yleiskieltä on pyritty säätämään mahdollisimman johdonmukaiseksi ja helpoksi ymmärtää. E-infinitiivin instruktiivi on ollut tältä kannalta hyvin ongelmallinen ja saanut erityistä huomiota kielenhuoltajilta: sitä on käytetty – ja käytetään edelleen kielenhuoltajien suosituksista huolimatta – monipuolisesti eri käyttötarkoituksissa. Joitakin E-infinitiivin instruktiivilla muodostettuja rakenteita on luonnehdittu muun muassa syntaktisesti epäloogisiksi ja paperinmakuisiksi, kun taas toisten on katsottu kiteytyneen adverbeiksi ja adpositioiksi (ks. Ontermä 2005). Kielenhuollon näkökulmasta E-infinitiivin instruktiivi on “predikaattiverbin kevyt saattelija” (Itkonen 2002: 77), jolla on kolme ehtoa: se ilmaisee tekemisen tapaa, sillä on sama tekijätarkoite kuin lauseen subjektilla ja sen ilmaisema tekeminen tapahtuu yhtä aikaa predikaattiverbin tekemisen kanssa (Leino 2001: 153–154). Tavan ilmaiseminen on E-infinitiivin instruktiivin ensisijainen merkitystehtävä (Siro 1964: 112; Vilkuna 2000: 305). Se on aina kuulunut infinitiivin kuvaukseen, mutta myös tästä merkitystehtävästä poikkeavat käytöt ja erilaiset kiteymät on kieliopeissa huomioitu.

2.3 Lauseenvastike vai pelkkä infinitiivirakenne?

Nykyisin nominaalimuotoisilla verbeillä muodostettavia rakenteita nimitetään infinitiivirakenteiksi, mutta vanhoissa kieliopeissa puhutaan lauseenvastikkeista. Karkeasti ottaen monet infinitiivirakenteet nimenomaan vastaavat lauseita, mutta näin ylimalkaisen määritelmän mukaan esimerkiksi lauseen *Samuli lupasi tulla kuudelta* infinitiiviosa *tulla kahdelta* voidaan mieltää lauseenvastikkeeksi (*Samuli lupasi, että tulisi kuudelta*). Lauseenvastikkeilla voidaan myös ilmaista asioita, jotka olisivat pää- ja sivulauseena muotoiltuina syntaktisesti hankalia: *Ostin pojalle pyörän, jonka hän oli sanonut haluavansa* (vrt. *Ostin pojalle pyörän, jonka hän oli sanonut, että haluaa*). (Ikola 1974: 11–12.)

Ikola (1974) pohtii lauseenvastikkeen syntaktisia kriteerejä generatiivisen transformaatiokieliopin valossa. Tämän 1960-luvulla syntyneen, etupäässä Chomskyn (1957) aloittaman kielitieteellisen suuntauksen mukaan luonnollisen kielen lauseet, niin sanotut pintarakenteet, voidaan esittää abstrakteina syvärakenteina, niiden varsinaisina merkityssisältöinä. Lopulliseen luonnolliseen kieleen päästään muuntamalla nämä merkityssisällöt erilaisten transformaatioiden eli kielen muuntamissääntöjen kautta pintarakenteiksi. (Hakulinen & Karlsson 1979: 31–32; Ikola 1974: 13.)

Transformaatiokielioppi jakaa lauseiden ja virkkeiden isot syntaktiset rakenteet pienempiin ainesosiin eli lausekkeisiin. Näin saadaan hierarkkinen kuvaus lauseen rakenteesta (Hakulinen & Karlsson 1979: 31–32). Kyse on pitkälti lauseenjäsennyksestä:

- 20a Meidän Kalle on opiskellut venäjän kieltä.
- 20b (Meidän Kalle) (on opiskellut) (venäjän kieltä).
- 20c (Meidän Kalle) ((on opiskellut) (venäjän kieltä)).

Esimerkkilause 20 jakautuu lausekkeiksi *Meidän Kalle*, *on opiskellut* ja *venäjän kieltä*. Kaksi jälkimmäistä muodostavat laajemman kokonaisuuden, joten lauseen voi jakaa kahteen välittömään muodostimeen, *Meidän Kalle* ja *on opiskellut venäjän kieltä*, ja edelleen pienempiin muodostimiin, esimerkiksi lausekkeiden pääsanoihin ja niitä määrittäviin attribuutteihin ja niin edelleen. Lauseen sisällä voi myös olla muodostimena toinen lause, jota sanotaan *konstituentti-* eli *upotetuksi lauseeksi*. Tätä ympäröivää lausetta kutsutaan tällöin *matriisi-* tai *hallitsevaksi lauseeksi*. Esimerkiksi yhdyslauseessa *Kirja, jota luen, on melko vanha* on upotettu lause *jota luen* relatiivilauseen muodossa. Lauseenvastikkeen määritelmän kannalta kuitenkin oleellista on se, että upotettu lause ei välttämättä toteudu pintarakenteessa

lauseen muodossa, vaan se voi olla myös infinitiivirakenne (esim. *lukemani kirja*). (Ikola 1974: 14–18.)

Lauseenvastike on siis infinitiivisenä rakenteena toteutuva upotettu lause. Ikola esittää lisäksi, että upotetun lauseen syvärakenteen jokaisella jäsenellä täytyy olla vastineensa pintarakenteessa. Lauseenvastikkeiksi ei siis lasketa – palatakseni alaluvun alussa antamaani esimerkkiin – A-infinitiivin lyhyellä muodolla rakennettuja verbiketjuja, koska niissä upotetulla ja hallitsevalla lauseella on yhteinen subjektitarkoite:

- 21a Samuli lupasi tulla kuudelta.
- 21b (Samuli) ((lupasi) (Samuli tulee kuudelta)).

Konstituenttijaottelun jälkeen havaitaan, että pintarakenteen taustalla on muodostin *Samuli tulee kuudelta*. Tämän upotetun lauseen subjektille *Samuli* ei ole vastinetta pintarakenteessa, vaan upotetun lauseen subjekti on poistunut transformaatiossa. (Ikola 1974: 21–22.)

Wiik (1981: 21–22) jakaa lauseenvastikkeen kriteerit kolmiksi: se voidaan korvata sivulauseella, se sisältää infinitiivin, ja sillä on oma subjektiossa. Tyypillisiä lauseenvastikkeita ovat *että*-lausetta vastaava partisiippiirakenne (*Liisa sanoi Sarin tönäisseen häntä*), *kun*-lausetta vastaava temporaalirakenne (*Voimme hyvin syödä odottaessamme*) ja *jotta*-lausetta vastaava finaaliirakenne (*Mikko juoksee ehtiäkseen junaan*). E-infinitiivin instruktiivin yhteydessä puhutaan ensisijaisesti modaalisesta lauseenvastikkeesta ja modaalirakenteesta. Käsitteillä viitataan käytännössä samaan asiaan, mutta niillä on pieni syntaktinen ero. Ikola (1974: 29) kiteyttää: ”Kaikki lauseenvastikkeet ovat kyllä rakenteita, mutta kaikki rakenteet eivät ole lauseenvastikkeita.”

Hakulinen nimittää modaalirakenteeksi sellaista tapaa ilmaisevaa, E-infinitiivin instruktiivilla tai MA-infinitiivin abessiivilla muodostettavaa infinitiivilauseketta, jonka ilmaisema tapahtuminen on samanaikaista predikaattiverbin ilmaiseman tapahtumisen kanssa. Hänen mukaansa myönteisen modaalirakenteen voi korvata MA-infinitiivin adessiivilla, etenkin jos tämän merkitys on instrumentaalinen (esim. *Tulin soutamalla*). (Hakulinen 1968: 473–475.) Vaikka MA-infinitiivin adessiivilla voidaan ilmaista tapaa, sitä ei ole laskettu lauseenvastikkeeksi, koska se voi saada subjektiagenttia (Hakulinen & Karlsson 1979: 386). Sen sijaan ”negatiivista tapaa” ilmaiseva MA-infinitiivin abessiivi voi saada subjektiagentin (esim. *Suvi hiipi ulos kenenkään huomaamatta*). (Siro 1964: 113–114.) Rakenteessa voi joskus olla genetiivisijainen NP subjektiosana, mutta useimmiten subjektiosaa ei ole. Hakulisen määritelmän mukaan seuraavat esimerkit edustavat modaalirakennetta:

- 22a Kalle avaa paketin *iloiten*. [‘Kalle avaa paketin siten, että iloitsee.’]
 22b Kalle avaa paketin *iloitsematta*. [‘Kalle avaa paketin ilman, että iloitsee.’]
 22c Kalle avaa paketin *muiden nähden*. [‘Kalle avaa paketin siten, että muut näkevät.’]

Ikolan määritelmän mukaan (1974: 20) esimerkkien 22a ja 22b kaltaiset infinitiivilausekkeet eivät ole lauseenvastikkeita mutta infinitiivirakenteita kylläkin: upotetun lauseen syvärakenteen kaikkien jäsenten täytyy edustua myös pintarakenteessa³. Esimerkeissä infinitiivilausekkeella on sama subjektitarkoite kuin hallitsevalla lauseella (*Kalle*), joten lauseke ei ole modaalinen lauseenvastike. Sen sijaan esimerkissä 22c lausekkeella on oma subjektiosansa *muiden*, joka infinitiivirakenteessa edustuu genetiivisijaisena NP:nä, joten kyseessä on modaalinen lauseenvastike. Modaalirakenteista vain pieni osa voidaan tulkita lauseenvastikkeiksi, koska rakenteissa subjektipersoonaa on usein sama kuin hallitsevassa lauseessa (Ikola ym. 1989: 340).

Hakulinen sulkee modaalisen rakenteen ulkopuolelle merkitykseltään temporaaliset ja kausaaliset rakenteet, vaikka ne muistuttavatkin muodoltaan modaalirakennetta. Hän esittää E-infinitiivin instruktiiville toisen käyttötavan, temporaalirakenteen, jossa predikaatti- ja infinitiiviverbien ilmaiset tapahtumat ovat samanaikaisia ja joka voi ilmaista aikaa, syytä, ehtoa tai myönnytystä (esim. *kesän tullen, mennen tullen, ohimennen, päältä nähden, näin ollen*). (Hakulinen 1968: 470–471.) E-infinitiivin instruktiivin semantiikan suhteen Ikola (1974: 45) ei ole yhtä vaativa: hänen mukaansa rakenteiden merkityserot ovat niin pieniä, että on mielekästä käsitellä rakenteita merkityksestään huolimatta yhtenä tyyppinä. Penttilä ehdottaa, että molempien merkitystehtävien samanaikaisuuden vuoksi voitaisiin yhteisesti puhua *samalla kuin-* eli *simulrakenteista* (Penttilä 1957: 638).

Modaalirakenteen (tai -lauseenvastikkeen) lisäksi E-infinitiivin instruktiivi lasketaan osaksi *irrallista nominatiivia* (*nominativus absolutus*). Tässä myöhemmin *statuslauseenvastikkeeksi* nimitetyssä rakenteessa on nominatiivi-NP yhdessä paikkaa tai olotilaa osoittavan adverbiaalain (23a–b) tai E-infinitiivin instruktiivin kanssa (23c–d) (Hakulinen 1968: 471–462; Ikola 1974: 50–52; Penttilä 1957: 329):

- 23a Älä puhu *ruoka suussa!*
 23b Mies on sisälläkin *hattu päässä*.
 23c Kuuntelin puhetta sydän *kolkuttaen*.
 23d Hän avasi lahjansa *kädet innosta vapisten*.

³ Ikola (1974: 24–25) ei toisaalla pidä yhtä tiukasti kiinni tästä transformaatiokielioppiin perustuvastaan määritelmästä. Hän pitää lauseen *Hän väitti nukkuneensa* infinitiivilauseketta referatiivisena lauseenvastikkeena, koska tällaisia rakenteita “on jo kauan sitten totuttu pitämään lauseenvastikkeina”.

Modaalirakenteen tavoin statuslauseenvastike ilmaisee tapaa ja on korvattavissa *siten että* -lauseella, mutta sen subjektijäsen on nominatiivissa. Pintarakenne on aina nimenomaan lauseenvastike, koska etärakenteen subjektikin edustuu pintarakenteessa (Ikola ym. 1989: 340).

2.4 E-infinitiivin instruktiivi adverbialina

Lauseen ydin on persoonamuotoinen verbi eli predikaattiverbi. Subjektin ohella se on toinen lauseen pääjäsenistä, koska kumpikaan ei määritä mitään muuta lauseenjäsentä. Kaikki muut lauseenjäsenet tavalla tai toisella määrittävät niitä. Esimerkiksi subjekti voi saada määritteekseen attribuuttina toimivan adjektiivin ja predikaattiverbi adverbialilausekkeen:

- 24a Voimakas myrsky jylläsi pienessä kylässä.
- 24b Hajamielinen oppilas muisti kokeen *astuessaan luokkaan*.
- 24c Tutkija seurasi kohdettaan *ottaen muistiinpanoja*.

Esimerkkilause 24a voidaan jakaa subjektin ja predikaattiverbin ympärille muodostuviin osiin. Subjektilauseke *voimakas myrsky* koostuu adjektiiviattribuutista *voimakas* ja pääsanasta *myrsky*. Predikaattiverbiä määrittää paikkaa ilmaiseva adverbialilauseke *pienessä kylässä*, jonka pääsanana *kylässä* määrittää edelleen määritteen määrite *pienessä*. (Ks. Hakulinen & Karlsson 1979: 224.) Predikaattiverbiä voi toisaalta määrittää myös infinitiivilauseke (24b–c). 24b-esimerkissä E-infinitiivin inessiivillä muodostettu infinitiivilauseke *astuessaan luokkaan* määrittää predikaattiverbiä ilmaisemalla aikaa. 24c-esimerkissä E-infinitiivin instruktiivilla muodostettu adverbialilauseke *ottaen muistiinpanoja* puolestaan ilmaisee tapaa.

Adverbialina toimivat infinitiivirakenteet voivat ilmaista paikkaa (25a), aikaa (25b), suuntaa (25c) sekä tapaa (25d) (Hakulinen & Karlsson 1979: 381):

- 25a Kaapo on *hakkaamassa puita*.
- 25b Mies kuuntelee musiikkia *tehdessään töitä*.
- 25c Mennään *uimaan*.
- 25d Kissa asteli huoneeseen *hiipien*.

Esimerkkien infinitiivirakenteet ovat verrannollisia substantiivi-, postpositio- tai adverbilausekkeisiin: Esimerkin 25a lausekkeen *hakkaamassa puita* voisi korvata NP:llä *pihatöissä*. Esimerkin 25b lauseke *tehdessään töitä* vastaa adverbilauseketta *töiden aikana*.

Esimerkin 25c lausekkeen *uimaan* voisi ilmaista toisin vaikkapa NP-lausekkeella *järveen*. 25d-esimerkin tapaa ilmaisevan infinitiivin *hiipien* voisi korvata vastaavasti tapaa ilmaisevalla adverbilla *hiljaa*.

Lauseenvastike voidaan luokitella konverbiksi eli finiittiverbimuodoksi, jonka päätehtävänä on toimia adverbialina (Herlin & Kotilainen 2005: 259). Suomen finiittiverbeistä siis ainakin kuutta voidaan pitää konverbina (*tehden, tehdessä, tehtyä, tehdäkseen, tekemällä ja tekemättä*) (Valijärvi 2007: 13). Adverbiaali esiintyy lauseessa tavallisesti adjunktina eli vapaana määritteenä, jolloin se voidaan jättää lauseesta pois, ilman että lauseen kielipöytä kääntyy (Hakulinen & Karlsson 1979: 201). Se voi olla kiinteä osa ympäröivää rakennetta tai irrallinen: kiinteä adverbiaali (26a) määrittää verbiä, kun taas irrallinen adverbiaali (26b) määrittää koko lausetta (Hakulinen & Karlsson 1979: 203–204).

26a Koira syö ruokaa *hotkien* [vrt. *nopeasti*].

26b *Talven tullen* [vrt. *talvella*] hankin lämpimän takin.

Lauseenjäsenasemaltaan E-infinitiivin instruktiivi on tyypillisesti joko verbiä tai koko lausetta määrittävä adverbiaali (VISK § 495). 26a-esimerkissä *hotkien*-infinitiivi määrittää predikaattiverbiä *syö* ja kuvailee tämän tapaa. Infinitiivin voisi korvata adverbilla *nopeasti*. Esimerkissä 26b vastaavaa suhdetta predikaattiverbin ja infinitiivin välillä ei ole, vaan lauseen aloittava aikaa ilmaiseva *talven tullen* määrittää koko lausetta. Infinitiivilauseketta ei siis voi korvata verbiä määrittävällä adverbialilla, ilman että lauseen merkitys selkeästi muuttuu (*?Nopeasti hankin lämpimän takin*). Sen sijaan aikaa ilmaiseva adverbiaali-NP *talvella* sopisi infinitiivilausekkeen paikalle.

Valijärven (2007: 13) mukaan E-infinitiivin instruktiivin adverbimaisuutta puoltaa se, että sen voi luontevasti esittää adverbien rinnalla. Hän antaa esimerkin:

27 Loukkaantunutta eläintä on lähestyttävä **varoen** ja *rauhallisesti*.

Tapaa ilmaiseva adverbi *rauhallisesti* ja infinitiivilauseke *varoen* ovat semanttisessa mielessä rinnasteisia, minkä vuoksi lausekkeiden rinnastaminen *ja*-konjunktioilla on luontevaa, vaikka kyseessä on kaksi eri sanaluokkaa. Sen sijaan jommankumman korvaaminen koko lausetta määrittävällä adverbialilla kuulostaisi tökeröltä (*talven tullen ja rauhallisesti* tai *varoen ja talvella*). Tyypillisesti tapaa ilmaiseva infinitiivilauseke rinnastetaan juuri tapaa ilmaisevaan adverbiin:

28a Keskim. vuot. pituuskasvu on nopeasti, joskin **vaihdellen**, kohonnut 10.7 cm:stä 26.0 cm:iin. (Acta Forestalia Fennica no. 35 1929)

- 28b Ensinnäkin, mikäli hän olisi toiminut oma-aloitteisesti ja *omia tarkoituksiaan ajaen* – (Historiallinen Aikakauskirja no. 2 1978)
- 28c Työhönsä fanaattisesti uponneen tiedemiehen hajamielisyyden ja hänen lapsellisen intomielisyytensä esittää näyttelijä perin pidättelemättömästi, mutta *niin hupaisesti liioitellen*, ettei katsojassa kertaakaan herää karsimisen toiveita. (Suomalainen Suomi no. 4 04.1939)

Oman kielitajuni mukaan yhden sanan mittainen infinitiivilauseke (22a) rinnastuu adverbiin luontevimmin, mutta pidemmätkään lausekkeet (22b–c) eivät tuota ongelmia ymmärrettävyyden kannalta.

Ten-rakenteiden – ja laajemmin muidenkin infinitiivien – nominaalisuuden puolesta puhuu se seikka, että infinitiivilausekkeita toisinaan rinnastetaan syntaktisesti epäsymmetrisellä tavalla mm. substantiivilausekkeisiin (ks. rinnastuksesta Ikola 1991: 182):

- 29a Käsi kädessä he kulkevat, avojaloin, ryysyihin puettuina, *ujostellen ja arkaillen*. (Terveiden vaalija no. 1 01.1939)
- 29b Hienosta langasta oikealla neulalla virkattaessa saadaan kauniimpaa pitsiä kuin paksusta langasta tai *liian paksua neulaa käyttäen*. (Kotiliesi no. 18 15.09.1939)
- 29c Tuntuu perin ihanteelliselta ratkaista ympäristölliset asiakysymykset »sopivassa järjestyksessä ja *tarpeellisten viranomaisten asiantuntemusta hyödyntäen*». (Lakimies no. 6 1989)

Infinitiivin kanssa rinnasteiset NP:t kantavat semanttista tietoa esimerkiksi predikaattiverbin ilmaiseman toiminnan tavasta ja ohjaavat tulkitsemaan infinitiivilausekkeen samalla tavalla. Esimerkissä 29a infinitiivit *ujostellen* ja *arkaillen* on rinnastettu instruktiivi-NP:hen *avojaloin* mutta myös elatiivi-NP:hen *ryysyihin puettuina*. Yhdessä adverbialit luovat kokonaiskuvan tilanteesta ja kulkemisen tavasta. Esimerkissä 29b infinitiivilauseke *liian paksua neulaa käyttäen* ja siihen rinnastettu NP *paksusta langasta* molemmat kuvaavat välinettä tai keinoa. Esimerkissä 29c infinitiivilauseke *tarpeellisten viranomaisten asiantuntemusta hyödyntäen* ja NP *sopivassa järjestyksessä* yhdessä kuvaavat tapaa. Toisaalta syntaktisesti symmetrisesti rinnastetuilla infinitiivilausekkeilla voi muodostaa semanttisesti epäsymmetrisiä ilmauksia, joissa ensimmäinen *ten*-verbi toteuttaa yhtä merkitystehtävää ja toinen jotain muuta:

- 30 Viittaaan tässä yhteydessä siihen, mitä olen *Aleksander Peczenikiin liittyen* ja *hänen esityksiään muovaten* esittänyt oikeuslähteistä, niiden luokituksesta ja sitovuudesta. (Lakimies no. VI -VII 1998)

Relatiivilauseessa on rinnastettu kaksi *ten*-lauseketta, joista ensimmäinen (*Aleksander Peczenikiin liittyen*) luo kontekstia (ks. kohta 3.7.4) ja jälkimmäinen (*hänen esityksiään muovaten*) ilmaisee tapaa. Infinitiivien yhteinen muoto, E-infinitiivin instruktiivi, kuitenkin luo lausekkeiden välille koheesiota.

Keskeinen syntaktinen huomion kohde E-infinitiivin instruktiivin merkitystehtäviä pohdittaessa on se, mikä infinitiivilausekkeen lauseenjäsenasema on. Enimmäkseen infinitiivillä muodostetaan adverbiaaleja, jotka määrittävät joko verbiä tai koko lausetta. Infinitiivin monipuolisen käytön vuoksi on kuitenkin sellaisiakin tapauksia, joissa tämä jäsennystapa ei tunnu luontevalta:

- 31a Ministeri julkaisi oikaisun *koskien aiempaa lausuntoaan*.
- 31b Onko kenelläkään kysymyksiä *tähän liittyen*?
- 31c Koko vuokra, *sisältäen myös sähkön ja laajakaistan*, on edullinen.

Esimerkeissä infinitiivilauseke ei määritä verbiä eikä lausetta vaan substantiivia (kohdassa 31a NP:tä *oikaisun*, 31b:ssä NP:tä *kysymyksiä* ja 31c:ssä NP:tä *koko vuokra*). Vaikuttaa siis siltä, että infinitiivilausekkeita käytetään attribuuttien tapaan (tästä lisää kohdassa 3.12).

2.5 Kieliopillistuminen ja leksikaalistuminen

E-infinitiivin instruktiiville on varsin ominaista, että sillä muodostetut rakenteet menettävät ajan kuluessa alkuperäisen merkityksensä. Verbimuoto on siis tuottanut kieleen lukuisia kieliopillisia elementtejä, jotka ovat kielitajussamme menettäneet infinitiivin aseman ja hahmottuvat adverbeina (esim. *tietenkin*, *ohimennen* ja *yllättäen*) ja adpositioina (esim. *riippuen*, *johtuen* ja *liittyen*) (VISK § 371, 390, 444). Ikolan, Palomäen ja Koiton (1989: 341) mukaan kiteytyneet *ten*-muodot kattavat melkein kolmanneksen koko infinitiivin esiintymistä Lauseopin arkiston aineistosta, joka perustuu murteisiin ja yleiskieleen. E-infinitiivin instruktiivin kiteytyneistä ilmauksista joitakin on mainittu suomen kielen kieliopeissa jo 1700-luvulta lähtien: Vhaël (1733: 101) esittää ilmauksen *ei ollengan* infinitiivistä erillisenä adverbileksikaalistumana, ja 1800-luvun kieliopeissa sellaiset ilmaukset kuin *silmäin nähden* (Strahlmann 1816: 98, 217) ja *Kristuksen syntymästä alkain* (von Becker 1824: 228) esitetään infinitiivistä irrallisina adverbeina.

Tutkielmani diakronisessa osuudessa pyrin selvittämään, millaista muutosta E-infinitiivin instruktiivin käytössä ja sillä yleisimmin muodostettavissa ilmaisuissa on tapahtunut. Useimmat käsittelemistäni yleisistä *ten*-verbeistä ja -rakenteista ovat epäproduktiivisia kiteymiä, joita ei edes hahmoteta infinitiiveiksi. Sellaiset kiteymät kuin *näin ollen*, *riippuen* ja *verraten* ovat aivan keskeinen osa E-infinitiivin instruktiivin ilmaisuvaraa, eikä koko infinitiivin käyttöä oikeastaan voikaan kuvata mainitsematta joitakin

kiteytyneitä ilmauksia. Tästä syystä on syytä ymmärtää mekanismeja, jotka ohjaavat joitakin ilmaisuja vakiintumaan tiettyihin käyttötarkoituksiin. Kaksi sellaista keskeistä käsitettä ovat kieliopillistuminen ja leksikaalistuminen.

Kieliopillistumisteoria kuvaa kielen fonologisia, morfologisia, syntaktisia ja semanttisia muutoksia, joiden myötä kieleen muodostuu kieliopillisia aineksia jo olemassa olevista, vähemmän kieliopillisista aineksista (Croft 2000: 62). Kieliopillistuneet ainekset, ns. *funktiosanat*, ovat tyypillisesti peräisin leksikaalisista *sisältösanoista*. Funktiosanat osoittavat entiteettien välisiä suhteita tai toteuttavat keskustelua ohjaavia tehtäviä (esim. *kanssa*, *luokse*, *näet*), eikä niillä ole kielenulkoista tarkoitetta. Sisältösanoilla puolestaan on referentiaalinen merkitys: ne kuvaavat asioita, esineitä, tekoja ja ominaisuuksia (esim. *vihreä*, *sopimus*, *talo*). (Hopper & Traugott 1993: 4; Valijärvi 2007: 54.) Kieliopillistumisen suunta on leksikosta kielioppiin, sisältösanoista funktiosanoihin, ja se tapahtuu vaiheittain pienten muutosten ketjuna. Esimerkiksi substantiivi *kansa* on itsessään leksikaalinen yksikkö, mutta se on ajan kuluessa saanut kieliopillisen funktion ja alkanut toimia postpositiona *kanssa*, joka on edelleen redusoitunut muotoon *kaa*. Samalla se on menettänyt konkreettista merkitystään: postpositiona se ei enää viittaa leksikaaliseen tarkoitteeseensa vaan osoittaa suhteita. (Laitinen & Lehtinen 1997: 10.) Myös saman konstruktion semanttiset variantit voivat elää kielessä rinnan. Esimerkiksi lähdekonstruktio *be going to VERB* ‘mennä tekemään jotain’, uuteen merkitykseen kieliopillistunut konstruktio *be going to VERB* ‘aikoa tehdä jotain’ ja edelleen äänneasultaan kuluneempi ilmaisu *be gonna VERB* ‘aikoa tehdä jotain’ ovat kaikki elinvoimaisia englannin kielen ilmaisuja (Croft 2000: 63).

Kieliopillistumisen katsotaan alkavan semanttisesta muutoksesta: kielellinen elementti tulkitaan jossain kontekstissa uudella tavalla (reanalyysi), minkä vuoksi myös sen rakenne muuttuu (restrukturaatio) (Laitinen & Lehtinen 1997: 12). Semanttiselle muutokselle on teorisoitu kaksi vaihetta: metaforinen laajennus ja pragmaattinen päättely. Kun ilmaisua käytetään jossain kontekstissa metaforisesti, sen metaforisesta merkityksestä tulee ajan kuluessa oma kieliopillinen yksikkönsä. Esimerkiksi tila voidaan metaforisesti laajentaa koskemaan aikaa: aikaa koskeva ilmaisu *toukokuusta syyskuuhun* on metaforisesti verrannollinen tilaa koskevalle ilmaisulle *New Yorkista Chicagoon*. Uusi ilmaisu käy läpi pragmaattisen päättelyn, uudelleentulkinnan, jonka jälkeen kielellinen elementti vakiintuu kieleen. (Croft 2000: 160; Laitinen & Lehtinen 1997: 13–14, ks. myös 75–79.)

Leksikaalistumisessa on kyse siitä, että kieliopillinen yksikkö irtaantuu taivutusparadigmastaan ja itsenäistyy omaksi sanakseen (Valijärvi 2007: 20–21). Leksikaalistuminen on siis tavallaan kieliopillistumiselle vastakkainen prosessi, koska sen suunta on kieliopista leksikkoon. Leksikaalistunut sana on usean sanan tai morfeemin yhdistelmä, joka aletaan hahmottaa kokonaisuutena eikä osiensa summana. Esimerkiksi adverbi *likipitäen* koostuu tarkkaan ottaen adverbista *liki* ja *pitää*-verbin E-infinitiivin instruktiivista, mutta osien merkitykset ovat yhdenmukaisia kokonaisuuden tulkinnan kannalta. Siinä missä kieliopillistumisen myötä olemassa olevat leksikaaliset yksiköt saavat uusia kieliopillisia funktioita, leksikaalistuminen tuottaa kieliopillisista rakenteista uusia sanoja leksikkoon. (VISK § 166.)

Kieliopillistumisen ja leksikaalistumisen suunnat ovat vastakkaiset, mutta niillä on paljon yhteistä. Molemmat ovat kielen ilmaisuvaraa kehittäviä prosesseja, joissa on kyse jonkinlaisesta semanttisesta kulumisesta ja konventionaalistumisesta ja joiden taustalla on metaforista kielenkäyttöä (Boye & Harder 2012: 35–36; Valijärvi 2007: 53). Prosessien välistä eroa hämärtää se, että leksikko ja kielioppi – siis kieliopillistumisen syntyperä ja kohde ja vastavuoroisesti leksikaalistumisen kohde ja syntyperä – eivät ole toisiaan poissulkevia kategorioita. Leksikon voidaan katsoa sisältävän kaikki sanat ja joitakin sanojen osia. (Lightfoot 2011: 439.) Esimerkiksi konjunktiot ja adpositiot kuuluvat leksikkoon omina yksiköinä, mutta niitä käytetään funktionaalisesti (Valijärvi 2007: 55). Toisaalta leksikko ja kielioppi muodostavat eräänlaisen jatkumon, jossa kieliopilliset yksiköt nähdään leksikaalisia yksiköitä produktiivisempina ja skemaattisempina (Gisborne & Patten 2011: 102).

E-infinitiivin instruktiivista lähtöisin olevia kiteymiä käsitellään useimmiten leksikaalistumina. Esimerkiksi *johtuen* on irtautunut verbiparadigmastaan ja leksikaalistunut adpositioksi (VISK § 340, 698). Adpositiot eivät kuitenkaan ole sisältösanoja vaan osoittavat entiteettien välisiä suhteita, tässä tapauksessa syytä. *Johtuen* ei myöskään esiinny itsenäisesti vaan osana skemaattista *jostain johtuen* -rakennetta. Valijärvi (2007: 54–55) tekeekin eron holististen ja kompositionaalisten *ten*-lähtöisten kiteymien välillä. Esimerkiksi *juurta jaksain* ja *ADV sanoen* poikkeavat sikäli, että *jaksain* ei esiinny muiden sanojen perässä, kun taas *sanoen* on osa skemaattista rakennetta, jota voi täydentää usealla eri adverbilla (esim. *toisin*, *rehellisesti* tai *suoraan*). Holistiset, epäproduktiiviset kiteymät edustavat siis leksikaalisia

yksiköitä, siinä missä kompositionaaliset, produktiiviset kiteymät ovat kieliopillisia yksiköitä⁴.

Oli kyse sitten leksikaalistumisesta tai kieliopillistumisesta, monet E-infinitiivin instruktiivilla muodostettavat rakenteet ovat menettäneet konkreettista merkitystään eivätkä enää syntaktisesti hahmotu infinitiiveinä. Näin kieleen on syntynyt sekä lyhyitä adverbeja ja partikkeleita (esim. *ohimennen*, *verraten* ja *yllättäen*) että skemaattisia kokonaisuuksia (esim. *ottaen jonkin huomioon* ja *jotain silmällä pitäen*), joiden merkitys on kaukana tavan ilmaisemisesta. Erottelen hyvin vakiintuneetkin ilmaukset mahdollisuuksien mukaan eri merkitystehtäviin sen sijaan, että käsittelisin kiteymiä yhtenä kategoriana.

⁴ Valijärven (2007: 56) mukaan jonkin skemaattisen rakenteen yleisimmät muodot voidaan tosin ajatella leksikaalistuneen niiden esiintymisfrekvenssin perusteella. Tällaisia tapauksia ovat esimerkiksi *toisin sanoen* (vrt. *yksinkertaisesti sanoen*) ja kvantumrakenteella muodostetut *käsittääkseni* ja *muistaakseni* (vrt. *toivoakseni* ja *luullakseni*).

3. E-infinitiivin instruktiivin merkitystehtävät

Tässä luvussa jaan E-infinitiivin instruktiivin käytön kymmeneen varsinaiseen merkitystehtävään, joiden lisäksi esitän joitakin kiteytyneitä ilmauksia ja infinitiivin syntaktisia tehtäviä. Kunkin merkitystehtävän yhteydessä esittelen tyypillisiä *ten*-verbejä ja -rakenteita, joilla merkitystehtävää toteutetaan, ja sivuan mahdollisia kuvauksia, joita niistä on aiemmin esitetty. Joillakin rakenteilla ja verbeillä (mm. *koskien*, *liittyen* ja *lukien*) on useita käyttötarkoituksia, joten esittelen samat verbit eri yhteyksissä. Esitän välillä vaihtoehtoisia tapoja ilmaista *ten*-lausekkeen ilmaisema asia (esim. pää- tai sivulause tai jokin muu infinitiivi), mutta jaotteluni ei missään nimessä nojaa lausekkeiden lausevastineisiin.

Aloitan tekemistä ilmaisevista merkitystehtävistä ja etenen infinitiivin abstrakteihin tehtäviin. Ensimmäiset kolme alalukua käsittelevät tavan, oheistoiminnan ja eriaikaisen toiminnan ilmaisemista. Näitä merkitystehtäviä toteuttavat infinitiivilausekkeet ovat finiittiverbin kanssa samasubjektisia. Tapaa ilmaisevat infinitiivilausekkeet ovat syntaktisesti läheisessä yhteydessä myös lauseen predikaattiverbiin; ne ovat verbin vapaita määritteitä (Hakulinen & Karlsson 1979: 204). Esimerkkien instruktiivi-infinitiiviverbit vaihtelevat melkoisesti, koska merkitystehtäviin ei ole juuri vakiintunut yksittäisiä verbejä. Infinitiivilausekkeen ja finiittiverbin samasubjektisuus onkin E-infinitiivin instruktiivin selkeästi produktiivisiin käyttötapaa (Pokela 2005: 294). Oheis- ja eriaikaista toimintaa ilmaisevat *ten*-lausekkeet nekin riippuvat subjektista, mutta ovat predikaattiverbistä tyystin irrallisia kokonaisuuksia.

Kohdissa 3.4–3.10 käsittelemäni merkitystehtävät – kausaalisuus, ehto, aika tai olosuhde, kontekstualisointi, kontrastointi, näkökulma ja metatekstuaaliset ilmaisut – ovat merkitykseltään abstraktimpia kuin samasubjektiset infinitiivilausekkeet. Niitä toteuttavat infinitiivilausekkeet ovat syntaktisesti vapaita lauseen määritteitä. Merkitystehtävät sisältävät runsaasti vakiintuneita ilmauksia ja adpositioleksikaalistumia ja suosivat siis tiettyjä verbejä – esimerkiksi syytä ilmaisee käytännössä vain kaksi ilmaisua, *jostain johtuen* ja *näin ollen*.

Luvun lopuksi esittelen lyhyesti joitakin adverbileksikaalistumia, minkä jälkeen siirryn käsittelemään tiivistämistä toteuttavia infinitiivilausekkeita. Tämä on pikemminkin syntaktinen kuin semanttinen kategoria, sillä siihen kuuluvat tapaukset korvaavat lauseita eivätkä määritä verbiä tai lausetta.

3.1 Tapa

3.1.1 Tapa vai oheistoiminta?

Aiemmin esitetyn modaalirakenteen määritelmä (ks. kohta 2.3) on melko hyvä lähtökohta tapaa ilmaisevien *ten*-lausekkeiden kategorialle, mutta en jatkossa käytä käsitettä sen syntaktisten rajoitusten vuoksi. Lasken tähän merkitystehtävään sellaiset tapaukset, joissa infinitiivi kuvaa predikaattiverbin tekemisen tapaa, verbien ilmaisema tekeminen on samanaikaista ja verbeillä on yhteinen subjektitarkoite (tai passiivinen merkitys). Olen laskenut kategoriaan myös monia sellaisia mentaalisia prosesseja kuvaavia muotoja, joita ei aiemmin ole käsitelty tapaa ilmaisevien *ten*-verbien yhteydessä (esim. *jotain silmällä pitäen* ja *jotakin ajatellen*). Tapaa ilmaisevalle *ten*-verbille olennaisinta on nimenomaan se, että se vastaa *siten että* -lausetta eikä siis ilmaise pelkästään oheistoimintaa.

Hamunen (2017: 131) mukaan varsinaista tapaa ilmaisevalla *ten*-verbillä ja lauseen predikaattiverbillä on hyponymiasuhde eli semanttinen sisältyvyysuhde: alakäsite eli hyponyymi tarkoittaa yläkäsitettä eli hyperonyymia kuvaamalla tämän tapaa. Esimerkiksi lauseen *Mies liikkui kävellen* kahdella verbillä on hyponymiasuhde, koska alakäsite *kävellä* sisältyy yläkäsitteeseen *liikkua*. Usein varsinaista tapaa ilmaiseva *ten*-rakenne tarkoittaa juuri liikkumisen tapaa: yleisimmät sellaiset verbit ovat *kävellen/käyden*, *joutuen*, *juosten*, *varoen* ja *hypäten/hyppien/hypellen* (Hamunen 2017: 132).

- 32a Hän jätti pennut ulisemaan ja lähti *hiljaa hiipien* ladon ovelle. (Suomen Kuvalehti no. 2 11.01.1919)
- 32b Kun nyrkkeilijä kömpii *horjuen* ylös portaita ja aukaisee huoneen oven, saa hän iskun kasvoihinsa marasta rätistä. (Miestenlehti no. 30 25.07.1929).
- 32c ”Onko sinulla paljon rahaa, toveri?” hän tiedusteli *kuiskaten*. (Lukemista Kaikille no. 9 23.02.1939).
- 32d Mustajärvi laulaa *ärjyen* (Länsi-Savo no. 44 14.02.1999)

Esimerkkien 32a–d predikaattiverbit – tai pikemminkin näistä abstrahoitavat käsitteet liikkuminen, (32a–b) ja äänen käyttäminen (32c–d) – mahdollistavat vain tietynlaisia tapaa ilmaisevia verbejä. Laajempiakin hyperonyymeja voidaan hahmottaa:

- 33a Kuori parsojen varsiosat tarvittaessa, mutta tee se *varoen*, jotta nuput eivät vahingoitu. (Länsi-Savo no. 127 12.05.1999)
- 33b Sen suoritti päivystäjä *lyöden* useita kertoja raskaalla nuijalla *onttoon*, kasvavan puun runkoon – – (Ilves: Keski-Suomen rykmentin poikain lehti no. 8 30.10.1929)

- 33c Useimmat markkinavieraista kuluttivat aikaansa *kolmosolutta litkien*; virkistyttyään sitten tekivät kyselykierroksen kauppatorilla. (Länsi-Savo no. 95 10.04.1969)
- 33d Vietetään mukava ilta *seurustellen ja kahvia juoden*. (Länsi-Savo no. 185 11.07.1999)

Tavallaan laajimpia mahdollisia hyperonyymejä ovat tekemiseen (33a), suorittamiseen (33b) ja ajan viettämiseen (33c ja 33d) viittaavat verbit. Ne eivät ole kovin täsmällisiä, ja siksi ne tarjoavatkin hyvin laajan kirjon mahdollisille tapaa ilmaiseville *ten*-verbeille.

Oman kielitajuni mukaan juuri sellainen *ten*-infinitiivi, joka on lauseen predikaattiverbin hyponyymi, edustaa E-infinitiivin instruktiiville ominaista tapaa ilmaisevaa käyttöä. Verbien merkitysten välinen suhde ei kuitenkaan ole kiintopisteenä analyysissäni. Pidän Hamusen ajatusta hyponymiasuhteesta mielenkiintoisena, ja jos edellyttäisin tapaa ilmaisevilta *ten*-lausekkeilta sellaista, analyysini olisi toki vähemmän tulkinnanvaraista. Mielestäni verbin sanakirjamerkitykseen perustuvaa kategorisointia ei kuitenkaan voi soveltaa konkreettisiin esimerkkilauseisiin. Esimerkiksi *juosta-* ja *kävellä-*verbeihin sisältyy aina tietty kontekstista riippumaton liikkumisen merkitys, mutta verbi voi kontekstissaan saada uuden merkityksen, ja tätä kautta voidaan hahmottaa kontekstista riippuva hyponymiasuhde:

- 34a Mutta kun he lähenivät toista rantaa alkoikin mies tinkiä maksua *sanoen luvanneensa liikaa* ja arveli markankin aivan hyvin riittävän näin lyhyeltä matkalta. (Suomi no. 7-8 07.1919)
- 34b Hän vaati *aseella uhaten* rahaa. (Länsi-Savo no. 197 23.07.1999)
- 34c Zeus varoitti muita jumalia häiritsemästä hänen suunnitelmiaan *uhaten muussa tapauksessa kultaisen ketjun varassa vetää ylös avaruuteen riippumaan kaikki jumalat, maan ja meren*. (Historiallinen Aikakauskirja no. 3 1959)

En mieltäisi *sanoa-*verbiä *tinkiä-*verbin hyponymiksi (34a), mutta tässä kontekstissa tinkiminen toimii yläkäsitteenä, jolle sanominen toimii yhtenä mahdollisena alakäsitteenä, tinkimisen tapana. Tinkimisestä voidaan abstrahoida yleisempi käsite, puhuminen, jolle infinitiivilauseke *sanoen luvanneensa liikaa* on alakäsite. *Uhata-*verbi ei ole *vaatia-*verbin hyponyymi (34b), mutta vaatiminen mahdollistaa monta vaatimisen tapaa, jotka ovat sille alisteisia. Samoin on mahdollista varoittaa monella tavalla, joista yksi on uhkaaminen (34c).

En toisaalta edellytä tapaa ilmaisevilta *ten*-lausekkeilta aina edes abstraktia hyponymiasuhdetta, koska infinitiivilauseke voi predikaattiverbin kanssa muodostaa niin tiiviin kokonaisuuden, että lausekkeen kuvaamaa toimintaa ei mielletä oheistoiminnaksi. Esimerkiksi lauseen *Poika astui itkien huoneeseen* verbit *astua* ja *itkeä* ovat itsenäisiä prosesseja, mutta ne muodostavat näennäisen kokonaisuuden, koska tilanne on nopeasti ohi.

Lauseiden semanttinen tulkinta ei usein ole yksiselitteistä, eikä tavan, oheistoiminnan ja eriaikaisen toiminnan välillä ole selkeitä rajoja. Esitän seuraavassa taulukossa oman tulkintani siitä, missä kategorioiden rajat suurin piirtein kulkevat. Annan kategorioiden ominaispiirteille (hyponymia, tavan ilmaiseminen, punktuaalisuus jne.) arvon 1, jos se täyttyy esimerkissä, ja arvon 0, jos se ei täyty. Arvo 0,5 ilmaisee, että piirre täyttyy osittain.

Taulukko 2: tapaa, oheistoimintaa, eriaikaista ja eri tekijän toimintaa kuvaavien *ten*-lausekkeiden ominaispiirteet ja merkityskategorioiden rajat.

	hyponymia	tavan ilmaiseminen	lyhyt kesto	yksittäinen tilanne	sama tekijä
35a Kalle käveli huoneeseen kompuroiden.	1	1	1	1	1
35b Kalle käveli huoneeseen naureskellen.	0	1	1	1	1
35c Kalle käveli huoneeseen mutisten omiaan.	0	0,5	1	1	1
35d Kalle käveli huoneeseen toivottaen hyvää huomenta.	0	0	0,5	1	1
35e Kalle käveli huoneeseen toivottaen hyvää huomenta ja istuen pöydän ääreen.	0	0	0	0,5 (monta lyhyttä tilannetta)	1
35f Kalle lomailee kesällä Helsingissä käyden kahdesti mökillä.	0	0	0	0,5 (yksi pitkä tilanne, kesä)	1
35g Kalle lomailee kesäisin Helsingissä, käyden talvisin Lapissa.	0	0	0	0	1
35h Kalle lomailee kesäisin Helsingissä, kestäen loma kuukauden.	0	0	0	0	0

Taulukko havainnollistaa, että tavan, oheistoiminnan ja eriaikaisen toiminnan raja-alueet ovat hämäriä. Tapaa ja lyhytkestoista toimintaa ilmaisevat infinitiivilausekkeet (35a–d)

muodostavat läheisen merkitystehtävyyppään. Lyhyt- ja pitkäkestoisen oheistoiminnan välillä on jatkumo (35e–f), jota käsittelen tarkemmin kohdassa 3.2. Pitkäkestoisen ja eriaikaisen toiminnan välinen raja (35f–g) on niin ikään sumea, mutta erontekoa helpottaa, että aikaa ilmaistaan adverbialilla. Eri tekijän toimintaa ilmaiseva *ten*-lauseke (35h) erottuu selkeästi joukosta syntaktisin perustein, koska lausekkeella on oma subjektiosansa. Käsittelen tällaiset tapaukset E-infinitiivin instruktiivin syntaktisia tehtäviä käsittelevässä kohdassa (3.12).

3.1.2 Konkreettinen ja mentaalinen toiminta

Erotan tapaa ilmaisevat *ten*-lausekkeet konkreettista ja mentaalista toimintaa ilmaiseviin. Kieliopeissa E-infinitiivin instruktiivilla muodostettavat esimerkkilausekkeet kuvaavat useimmiten juuri konkreettista eli fyysisesti ja aistein havaittavaa toimintaa, minkä vuoksi hahmotan konkreettista tapaa kuvaavat *ten*-lausekkeen infinitiivin prototyyppitapauksiksi. Mentaalista toimintaa ilmaisevat verbit puolestaan luovat kuvan siitä, millaisin mielin tekijä toimii tai mihin hän kiinnittää huomiota (esim. *Laadimme oppitunnin ottaen oppilaiden taustat huomioon*).

Edellä kuvasin konkreettista toimintaa ilmaisevia infinitiivilausekkeita. Melko tyypillinen konkreettista (joskus myös mentaalista) tapaa ilmaiseva verbinmuoto on *käyttäen*, joka saa täydennyksekseen useimmiten esineeseen tai (menettely)tapaan viittaavan objektin. Keinoa ilmaisevana muotona infinitiiviverbi saa objektikseen instrumentin tai muun menetelmän, jolla haluttuun tulokseen pyritään.

- 36a Vain muutamat näytteet ovat tulleet mikroskooppisesti tutkituiksi, kun sen sijaan suuri enemmistö näitä on tutkittu paljain silmin tai *suurenuslasia käyttäen*. (Acta Forestalia Fennica no. 5 1919)
- 36b Jotta sinipaperin jokakertainen sijoittelu välttyisi, valmistetaan joukko sovitelmia *kiinteitä sinipaperia käyttäen*. (Ilmarinen: nuorten liikemiesten lehti. no. 2 11.1919)
- 36c Se oli alhaalta osittain avoin kupu, jossa sukeltaja seisoi vedessä *käyttäen hyväkseen kuvun yläosassa ollutta ilmapatjaa*. (Länsi-Savo no. 96 10.04.1999)
- 36d Ken on nähnyt Backaksen tasaiset ja verrattain paksumuotoiset pellot, luonteenomaisen uusmaalaisen viljelyslakeuden, hän aavistaa, että nykyaikainen viljelijä voi niistä pelloista puristaa *järkiperaisiä viljelystapoja käyttäen* kunnioitusta herättävät määrät leivän vastikkeita, jopa leipäviljaakin. (Elanto-lehti no. 6 1918)

- 36e Niitä ympäröivä luonto antaa mainion kulissin rakentaa *pienää kekseliäisyyttä käyttäen* viihtyisää Hirvensalmea, sanoo Markku Kivisaari. (Länsi-Savo no. 267 03.10.1995)
- 36f Väyrysen mielestä jäsenet voivat kertoa kuulemiaan tietoja "*omaa harkintaa käyttäen*" valiokunnan ulkopuolelle. (Länsi-Savo no. 243 10.09.1994)
- 36g Tutkimukseni aihe on norppien populaatiohistorian selvittäminen *käyttäen DNA-markkereita*. (Länsi-Savo no. 111 25.04.1999)
- 36h Toisen asteen yhtälön ratkaiseminen „*neliön täydentämiskeinoa*” *käyttäen*. (Tidskrift utgifven af Pedagogiska föreningen i Finland no. 6-7 1918)

Esimerkkien 36a–c infinitiivilausekkeet ilmaisevat keinoa eli jonkin tavoitteen edellyttävää toimintaa (lisää kohdassa 3.1.3). Infinitiivit saavat objektikseen NP:n, joka on semanttiselta rooliltaan väline (36a-kohdassa suurennuslasi, 36b-kohdassa sinipaperi ja 36c-kohdassa ilmapatja). Esimerkissä 36a infinitiivilauseke on lisäksi rinnastettu instruktiivisijaiseen keinoa ilmaisevaan adverbiaaliin *paljain silmin*. Esimerkkien 36e ja 36f infinitiivilausekkeet *pienää kekseliäisyyttä käyttäen* ja *omaa harkintaa käyttäen* ilmaisevat mentaalista toimintaa. 36g- ja 36h-esimerkit ovat sikäli poikkeuksellisia, että niissä infinitiiviverbi onkin alisteinen deverbaalisubstantiiville (*norppien populaatiohistorian selvittäminen* ja *toisen asteen yhtälön ratkaiseminen*).

Konkreettista tapaa ilmaisevien *ten*-verbien lisäksi on sellaisia verbejä, jotka eivät täsmennä tekemisen konkreettista tapaa, vaan luovat kuvan siitä, mitä tekijä ajattelee tehdessään. Mentaalinen prosessi luonnehtii tekemisen tapaa, sillä ajattelu vaikuttaa tekemisen lopputulokseen. Tekijän mentaalista tilaa kuvaaviksi verbeiksi sopivat periaatteessa mitkä tahansa mentaaliverbit, mutta siihen tuntuu vakiintuneen muutama rakenne ylitse muiden. Tällaisia ovat ainakin *silmällä pitäen*, *ottaen huomioon*, *johonkin katsoen* ja *jotain ajatellen*:

- 37a Kunnat ovat hankkineet viestikaluston *kukin oman alueensa tarpeita ajatellen*, eivätkä laitteet pelaa aina yhteen naapurin viestimien kanssa. (Länsi-Savo no. 125 11.05.1995)
- 37b Tekijä tutkii talojen vaiheita, pohtii niiden nousu- ja laskukausien syitä *ottaen huomioon perheen taloudellisen aseman, julkisen rasituksen vaikutuksen ja henkilöhistoriallisia seikkoja*. (Historiallinen aikakauskirja no. 4 1998)

Monet mentaaliverbit muodostavat myös subjektista ja predikaattiverbistä irrallisia, suhteita ilmaisevia infinitiivilausekkeitä, jotka eivät kuvaa subjektin huomion kohdetta vaan pikemminkin kohdistavat lukijan huomion johonkin (tästä tarkemmin kohdassa 3.7):

- 38a Tavaratila takana on riittävän matalalla *tavaroiden pakkaamista ajatellen*. (Länsi-Savo no. 250 14.09.1999)
- 38b *Luototuksen määrä ja vakuusvajeen suuruus huomioon ottaen* yhtiön luototus on muodostanut riskin pankille. (Lakimies no. III 1999)

Esimerkeissä 38a infinitiivilausekkeen *tavaroiden pakkaamista ajatellen* subjektitarkoite ei ole lauseen subjekti *tavaratila*, eikä esimerkissä 38b infinitiivilausekkeen subjektitarkoite ole *yhtiön luototus*. Pikemminkin lausekkeiden taustalla voisi ajatella olevan passiivinen lause (*jos ajatellaan* ja *jos otetaan huomioon*).

Infinitiivimuoto *pitäen* esiintyy useimmiten osana *silmällä pitäen* -rakennetta, joka on semanttisesti hyvin pitkälti jakautunut mentaalisen prosessin ja suhteiden ilmaisun välillä. Se voi tuoda esiin asiointilan, johon hallitsevan lauseen sisältö suhteutetaan (ks. kohta 3.7.3), mutta toisaalta lauseke voi olla kiinteä osa sen predikaattiverbin kanssa muodostamaa kokonaiskuvaa. Tapaa ilmaisevana infinitiivinä lauseke luo kuvan siitä, millaisin mielin lauseen tekijä toimii ja mitä hän ajattelee toimiessaan. Se on korvattavissa *pitäen mielessä* -rakenteella, jota myös esiintyy aineistossani, mutta huomattavasti harvemmin.

- 39a Olen halunnut tarkastella, minkälaisia kannustinmalleja lainsäädännön ja valvonnan tulee tukea silloin, kun oikeussubjektit toimivat *omaa etuaan silmällä pitäen* – – (Lakimies no. III 1999)
- 39b Alustuksessa esitetyt näkökohdat olivat sitä laatua, josta jo monasti ennenkin on mainittu: vakuutus on merkittävä rehellisesti ja *silmällä pitäen* vakuutettavan henkilön taloudellisia olosuhteita. (Kalevan viikkolehti no. 5 30.01.1915)
- 39c Mitä tulee pienempiin liikkeisiin, niin tulee köyhälistön vähitellen yhdistää niitä, niiden suuruutta *silmällä pitäen*. (TSosialistinen aikakauslehti no. 6 16.10.1919)
- 39d Kolmenkymppin piirinmestaruuskisan Takkinen jättää ensi sunnuntaina väliin *keskittyen* harjoittelun kuun vaihteen SM-kisoja *silmällä pitäen*. (Länsi-Savo no. 13 15.01.1997)

Esimerkissä 39a infinitiivilauseke *omaa etuaan silmällä pitäen* kuvaa toimimisen tapaa. Tulkintani puolesta puhuu etenkin esimerkki 39b, jossa *silmällä pitäen* -rakenne on rinnastettu tapaa ilmaisevan *rehellisesti*-adverbin kanssa. Rinnastus on syntaktisesti epäsymmetrinen mutta semanttisesti symmetrinen, minkä vuoksi lause on helposti ymmärrettävä. Esimerkki 39d on sikäli mielenkiintoinen, että kahta infinitiivilauseketta ei ole rinnastettu; jos molemmat ilmaisisivat tapaa tai oheistoimintaa, ne voisi rinnastaa *ja*-konjunktioilla. Esimerkki edustaneekin *silmällä pitäen* -rakenteen toista merkitystehtävää, jossa rakenne ilmaisee asioiden välisiä suhteita hieman samaan tapaan kuin ilmaisu *jonkin kannalta* (tästä merkityksestä lisää kohdassa 3.7.3).

- 40a Tämä on oleellista *jäljempänä esitettävää »alatason» kritiikkiä silmällä pitäen*. (Lakimies no. III 1999)
- 40b Toki *muitakin verontorjuntareaktioita silmällä pitäen* verovelvollisten vähäisellä lukumäärällä on etunsa. (Lakimies no. II 1999)
- 40c Vaikka todistusaineiston selvittäminen valmistelussa palvelee myös ratkaisu- ja sovintofunktioita, sillä on erityistä merkitystä juuri *keskitysfunktiota silmällä pitäen* – – (Lakimies no. I 1999)

Esimerkeissä 40a–c *silmällä pitäen* -rakenne toimii koko lausetta määrittävänä adverbialina, joka luo kontekstia lauseeseen. Joissakin tapauksissa rakenteella voi havaita olevan myös kausaalisuuden piirteitä: se ikään kuin vastaa rakennetta *jonkin vuoksi*:

- 41a Kansalaiskasvatus on *näitä seikkoja silmällä **pitäen*** syvennettävä ja osittain laajennettavakin. (Kaus. Opettajain lehti no. 27 04.07.1919)
- 41b *Tätä silmällä **pitäen*** on aihetta tarkentaa Aarnion käsitystä, jonka mukaan yhtä ainoata oikeata ratkaisua ei minusta ole, koska arvot ovat tiukasti kontekstuaalisia (s. 613). (Lakimies no. 2 1990)

Esimerkissä 41a infinitiivilauseke *näitä seikkoja silmällä pitäen* voitaisiin korvata lausekkeella *näiden seikkojen vuoksi*. Vastaavasti esimerkissä 41b infinitiivilauseke olisi korvattavissa lausekkeella *tämän vuoksi*.

Toinen yleinen ilmaisu, joka kuvaa mentaalista tekemistä ja luo kontekstia, on *ottaen huomioon*. Tapaa ilmaisevana rakenteena se luonnehtii tekijän mielentilaa ja huomion kohdetta toiminnan aikana; kontekstia luovana rakenteena se tuo lisätietoa lauseeseen.

- 42a Tekijä tutkii talojen vaiheita, pohtii niiden nousu- ja laskukausien syitä *ottaen huomioon perheen taloudellisen aseman, julkisen rasituksen vaikutuksen ja henkilöhistoriallisia seikkoja*. (Historiallinen aikakauskirja no. 4 1998)
- 42b – – ihmisoikeustuomioistuin katsoi, *huomioon ottaen* loukkauksen laadun ja vakavuuden, että tehokkaaseen oikeuskeinoon artikla 13 nojalla sisältyy valtion velvollisuus suorittaa asiassa perusteellinen ja tehokas tutkinta. (Lakimies no. VI - VII 1999)
- 42c Tuomioistuin piti *olosuhteet ja yhteisön intressit huomioon ottaen* kieltoa sinänsä tarpeellisenä – – (Lakimies no. VI - VII 1999)
- 42d Tämä sääntö on kuitenkin tulkittava sen oikeutusten mukaisesti, tässä tapauksessa *ottaen erityisesti huomioon tasa-arvon periaate*. (Lakimies no. III 1998)
- 42e Sen mukaan on laadittava tarkastussuunnitelma *olosuhteet ja valmistajan suositukset huomioon ottaen*. (Länsi-Savo no. 168 26.06.1998)
- 42f Tämä linja on oikea *ottaen huomioon julkisen menotalouden rakenteen EU-alueella*. (Länsi-Savo no. 92 04.04.1995)

Merkitystehtävien ero ei aina ole selkeä, mutta joitakin syntaktisia huomioita voidaan tehdä. Esimerkeissä 42a–c rakenne *ottaen huomioon* (tai *huomioon ottaen*) on verbin vapaana määritteenä aktiivilauseessa. Kussakin esimerkissä predikaattiverbi ja infinitiivi ovat samasubjektisia. Infinitiivilausekkeen objektijäsenen sijamuoto nimittäin antaa vihiä siitä, voitaisiinko lauseke palauttaa aktiivi- vai passiivilauseeksi. Esimerkki 42a on aktiivilause ja sen infinitiivilausekkeen objektijäsen genetiivissä, joten myös lauseke palautettaisiin aktiivilauseeksi (*siten että hän ottaa huomioon perheen taloudellisen aseman* – –). Nominatiivisijainen objektijäsen puolestaan palautuisi passiivilauseeksi (*kun otetaan huomioon perheen taloudellinen asema* – –). Esimerkit 42d ja 42e ovat passiivissa, minkä

vuoksi infinitiivilausekkeiden objektijäsenet (42d:ssä *tasa-arvon periaate* ja 42e:ssä *olosuhteet ja valmistajan suositukset*) ovat nominatiivissa. Esimerkki 43f poikkeaa aiemmista sikäli, että *ottaen huomioon* -lauseke on syntaktisesti predikaattiverbistä irrallinen kokonaisuus. Se ei siis määritä verbiä ja ilmaise tekemisen tapaa, vaan määrittää koko lausetta. Käsittelen tällaiset kontekstia luovat rakenteet erikseen kohdassa 3.7.2.

3.1.3 Keinon ilmaiseminen

Mainitsin kohdassa 2.1 E-infinitiivin instruktiivin (*tehdén*) ja MA-infinitiivin adessiivin (*tekemällä*) samankaltaisuuden. Infinitiivien eroksi on yleensä esitetty, että ensimmäinen ilmaisee tapaa ja jälkimmäinen keinoa, välikappaletta. Tavan ja keinon eroa ei kuitenkaan kielioppikuvauksissa ole täsmennetty kovin tarkkaan. (Ks. Siro 1964: 113.) Hamunen (2017) käsittelee juuri tätä kysymystä. Hänen mukaansa niin instruktiivi- kuin adessiivi-infinitiivistäkään ei suoraan voida saada selville, ilmaistaanko infinitiivillä tapaa vai keinoa, vaan merkitystehtävä selviää kontekstista (mts. 128). E-infinitiivin instruktiivilla on runsaasti merkitystehtäviä, kun taas MA-infinitiivin adessiivi rajoittuu ilmaisemaan lähinnä keinoa. Keinon ilmauksiin kuuluu aina tarkoituksellinen toiminta: hallitseva lause kuvaa halutun tuloksen, johon infinitiivilausekkeen kuvaamalla prosessilla pyritään (Pokela 2005: 304). Tavan ja keinon ilmaisemisen ero on usein tulkinnanvarainen, joten käsittelen keinon ja tavan ilmaisemisen yhtenä merkitystehtävänä.

Katson keinoa ilmaiseviksi *ten*-rakenteiksi sellaiset tapaukset, joissa hallitseva lause kuvaa haluttua tulosta ja infinitiivilauseke kuvaa tulokseen tähtäävää toimintaa, pyrkimystä:

44 Matti pääsi yliopistoon *käyttäen edistyneitä opiskelumenetelmiä*.

E-infinitiivin instruktiivi toteuttaa esimerkissä 44 käytännössä samaa merkitystehtävää kuin MA-infinitiivin adessiivilla muodostettava infinitiivilauseke (*käyttämällä*) ja onkin korvattavissa sellaisella. Nähdäkseni yksi erotus tapaa ilmaisevaan *ten*-infinitiiviin on se, että usein keinoa ilmaisevissa tapauksissa haluttu lopputulos eksplikoidaan nimenomaan haluttuna tuloksena, esimerkiksi pyrkimyksenä, tavoitteena tai yleisesti tavoiteltavaksi miellettyinä tilana, kun taas tapaa ilmaisevissa tapauksissa lopputuloksen haluttavuuteen ei välttämättä oteta kantaa. Seuraavissa esimerkeissä puhutaankin juuri saavuttamisesta, onnistumisesta, pystymisestä ja vaikuttamisesta:

- 45a Tämän voisi varmaan todeta, jos ryhtyisi tutkimaan kutakin laitosta erikseen, niiden tuotantokykyä ja taloudellisuutta vertaamaan siihen, mitä *niiden tekniikan kaikkia mahdollisia apuneuvoja käyttäen* pitäisi saavuttaa. (Liikeapulainen no. 36 13.12.1918)
- 45b Kysymys on siitä, onko kulttuuriamme johtanut loistava illusioni, joka ilkeämielisesti saattaa sen perikatoon, vai pystyykö ihminen *käyttäen* hyväkseen kehityksen tuloksia muuttamaan sen luonteen, niin että häviön siemen on siitä poistettu. (VALVOJA no. 3-4 03.1919)
- 45c Mutta koska tämä lahja on vain harvoille annettu, on meidän, tavallisten ihmisten, saavutettuihin kokemuksiin *nojautuen* ja useinkin vaivalloisia tutkimusmenetelmiä *käyttäen* pyrittävä tämä oikotie viitoittamaan. (Länsi-Savo no. 255 24.11.1949)
- 45d Kun oli ehditty koota aistinvaikutelmat, huomattiin, että Shahin Painija arveluttavassa asennossaan, *käyttäen* hyväkseen erästä tarkoin tutkittua temppua, oli onnistunut kiertämään kätensä Abdullahin toisen jalan ympäri, yhdellä nykäisyllä vetämään sen itseään vasten – – (Työväen Urheilulehti no. 3 30.04.1919)
- 45e Sen sijaan voi itse kukin omassa piirissään ahertamalla, *hyödyllistä työtä tehden* vaikuttaa oman sekä ympäristönsä edistykseen. (Liikeapulainen no. 9 31.05.1918)
- 45f – – palkkaa oli maksettava samojen perusteiden mukaan kuin normaaliaikana nykyolojen vaatima kalliinajan lisäys näin saatuun paikkaan lisättynä, varsinkin kun näin *menetellen* saataisi palkkauskysymys vakiintuneelle kannalle. (Semina no. 6 06.1919)
- 45g – – pidän erittäin tärkeänä sitä, että nykyisin Olkkolanniemen koulupiiriin kuuluvat, vesistön takana olevat lukuisat talot pääsevät *uutta tietä käyttäen* varsinaiseen kouluunsa – – (Länsi-Savo no. 157 02.08.1949)

Esimerkkien hallitsevissa lauseissa viitataan saavuttamiseen (45a), pystymiseen (45b), pyrkimiseen (45c), onnistumiseen (45d), vaikuttamiseen (45b, 45e ja 45f) ja pääsemiseen (45g). Keinoa ilmaisevat *ten*-lausekkeet tuntuvat suosivan *käyttäen*-verbimuotoa, joka saa objektijäsenekseen apuvälinettä menetelmää ilmaisevan NP:n, kuten ajoneuvon (45a) tai tutkimusmenetelmän (45c). Kaikissa tapauksissa on kyse tietoisesta pyrkimisestä haluttuun tulokseen. Löysin kuitenkin aineistossani yhden nähdäkseni keinoa ilmaisevan tapauksen, joka sotii tätä periaatetta vastaan:

- 46 Ihmiset saattavat itsensä usein onnettomiksi hyvin tarpeettomasti *pitäen* pikkuasioita kovin tärkeinä. (Huoltaja no. 21 1919)

Infinitiivilausekkeen voi tulkita myös oheistoiminnaksi, mutta tulosta ilmaiseva *saattaa joksikin* -tyyppinen konstruktio – vaikka se tässä tapauksessa kuvaakin ei-haluttua tulosta – tuntuu edellyttävän jonkinlaista keinoa, jolla siihen pisteeseen päästään.

Nominaaliverbien ja nominien välisiä yhtäläisyyksiä voi hahmottaa vertailemalla samasijaisia nomineja ja infinitiivejä. Esimerkiksi adessiivisijainen nomini voi toimia

lauseessa välineenä, jota käytetään jonkin toiminnan toteuttamiseksi. Sama ajatus pätee adessiivi-infinitiiviin:

- 47 Seppo haali omaisuutensa ahkeralla työllä. [’Seppo haali omaisuutensa tekemällä töitä ahkerasti.’]

Abstraktisti ajateltuna esimerkissä 47 ahkeran työn tekeminen on väline, jolla Seppo haali omaisuutensa. Sama asia voidaan ilmaista sekä adessiivisijaisella NP-adverbiaalina että MA-infinitiivin adessiiviin perustuvalla infinitiivilausekkeella. Keinoa ilmaisevan *ten*-lausekkeen infinitiivi voidaan korvata MA-infinitiivin adessiivilla, joten tämän pienen kiertotien kautta *ten*-lausekkeiden objektijäsen voidaan mieltää semanttiselta rooliltaan välineeksi – konkreettiseksi tai abstraktiksi:

- 48a *Jälkistrukturalistisia ja muita väljästi postmoderneiksi luokiteltuja tekstejä hyödyntäen* [’hyödyntämällä’] angloamerikkalaisen kriittisen oikeusfilosofian edustajat pyrkivät purkamaan lainsäädännön, käytännön oikeuselämän ja oikeustieteellisen tutkimuksen lähtökohtaoletuksia ja mahdollistamaan radikaalisti uusia tapoja ymmärtää oikeuden ja lain maailmat. (Lakimies no. VIII 1999)
- 48b Tilastaselvityksellä *matrikkelia apuna käyttäen* [’käyttämällä’] pääsisi asiassa hyvään alkuun. (Lakimies no. 6 1989)
- 48c Ramattu todistaa siitä: »Jos sinä tunnustat suullasi Jeesuksen Herraksi ja uskot sydämessäsi, että Jumala on Hänet herättänyt kuolleista, niin sinä pelastut; sillä *sydämellä uskoen* [’uskomalla’] tullaan vanhurskaaksi ja suulla tunnustaen pelastutaan». (Voitto-Sanoma no. 5 05.1939)

Esimerkkien 48a–c infinitiivit *hyödyntäen*, *käyttäen* ja *uskoen* ilmaisevat keinoa ja ovat myös korvattavissa MA-infinitiivin adessiivilla.

3.2 Oheistoiminta

On yleistä, että *ten*-rakenteella ja lauseen subjektilla on yhteinen tarkoite ja verbien ilmaisema toiminta tapahtuu yhtä aikaa, mutta *ten*-rakenne ilmaiseekin tavan sijaan jotain predikaattiverbin toiminnan ohella tapahtuvaa tekemistä. Nimitän tätä merkitystehtävää oheistoiminnan ilmaisemiseksi. Se vastaa useimmiten *ja*-konjunktioilla rinnastettua lausetta, joskin se tuntuu rinnastavan hallitsevan lauseen ja infinitiivilausekkeen tiiviimmin kuin konjunktio. Aina ei olekaan selvää, miten rakenteen voisi korvata kokonaisella lauseella.

Oheistoimintaa ilmaisevilla *ten*-lausekkeilla ei ole yhtä vahvaa semanttista kytköstä hallitsevaan lauseeseen kuin esimerkiksi kausaalisilla tai konditionaalisilla

infinitiivilausekkeilla. Tätä merkitystehtävää toteuttavat lausekkeet ovat hyvin lausemaisia, sillä lausekkeet voivat olla hyvin pitkiä ja sisältää paljon määritteitä. (Pokela 2005: 310.) Lauseke voi olla jopa niin itsenäinen, että virkkeen merkitys ei muuttuisi, vaikka hallitsevan lauseen ja *ten*-rakenteen ilmaisevat asiointilat vaihtaisivat virkkeessä keskenään paikkaa. Iso suomen kielioppi antaa esimerkin (VISK § 516):

- 49 Hän [taskuvaras] esiintyi turisteille jonkinlaisena avuliaana Aatuna *antaen näille neuvoja kaupungin nähtävyyksistä*. (I) VRT. Hän antoi turisteille neuvoja kaupungin nähtävyyksistä *esiintyen jonkinlaisena avuliaana Aatuna*.

Jaan oheistoimintaa ilmaisevat *ten*-lausekkeet kahtia niiden kuvaaman toiminnan keston mukaan. Puhun lyhyt- ja pitkäkestoista toimintaa ilmaisevista lausekkeista, mutta ne voi myös hahmottaa tapahtumatyyppien aspektin mukaan (punktuaalinen ja duratiivinen tapahtuma). Ison suomen kieliopin mukaan punktuaalinen tapahtuma on hetkellinen ja loppuu heti alettuaan (esim. lasin särkyminen); duratiivinen tapahtuma on joko toimintaa (esim. juokseminen) tai päätepisteeseen vaihteittain johtava teko (esim. talon rakentaminen) (VISK § 1505–1506). Oma jaotteluni perustuu siihen, millaisella aikavälillä koko tilanne tapahtuu. Lyhytkestoinen oheistoiminta on täsmällistä, ajallisesti paikannettavaa ja usein lyhyttä:

- 50 Vesa Häkkinen johdatteli kokousväkeä festivaalien taakse *perustellen niillä olevan laajempaakin merkitystä kunnan kautta*. (Länsi-Savo no. 24 25.01.1999)

Lyhytkestoisen oheistoiminnan ero tapaa ilmaisevaan *ten*-lausekkeeseen on toisinaan hämärä ja tulkinnanvarainen. Yksi selkeä syntaktinen ero niillä on: rinnasteiset ja tarkentavat infinitiivilausekkeet esiintyvät hallitsevan lauseen perässä, siinä missä predikaattiverbin prosessia kuvaavat infinitiivilausekkeet voivat sijoittua keskelle hallitsevaa lausetta (Pokela 2005: 302). Pitkäkestoista oheistoimintaa ilmaisevia lausekkeitä ei kuitenkaan voi sekoittaa tapaa ilmaiseviin, koska niissä *ten*-lauseke kuvaa pitkää ajanjaksoa tai on ajallisesti epämääräinen:

- 51 Guernseyn saarella syntynyt keskikenttäpelaaja on palvellut Saintsia juniori-ikäisestä lähtien *kääntäen usein selkänsä isompien seurojen houkutuksille*. (Länsi-Savo no. 336 10.12.1999)

Esimerkkilause 51 on perfektissä, joten infinitiivilausekkeen kuvaama tapahtuma ei voi olla ajallisesti täsmällinen.

3.2.1 Lyhytkestoinen oheistoiminta

Lyhytkestoista oheistoimintaa ilmaisevat *ten*-lausekkeet muistuttavat tapaa ilmaisevia: E-infinitiivin instruktiivin ilmaisema tekeminen tapahtuu yhtä aikaa predikaattiverbin ilmaiseman tekemisen kanssa, ja hallitsevalla lauseella ja infinitiivilausekkeella on yhteinen subjektitarkoite. Oheistoimintaa ilmaiseva lauseke ei kuitenkaan vastaa kysymykseen *miten* vaan kertoo, mitä samalla tapahtuu:

- 52a Me täällä Suomessa nyt juhlimme Korven kanssa tapausta ja röyhistelemme rintaamme **todeten**, *että on se poika kova kestämään viskiä ja pakkasta!* (Länsi-Savo no. 29 06.02.1959)
- 52b Molemmat vastasivat kieltävästi **sanoen**, *etteivät he voineet saada työstään vapaata.* (Länsi-Savo no. 149 04.07.1959)
- 52c Frankfurter Zeitung korostaa myös Saksan ymmärtämystä Skandinavian maitten kansoja kohtaan, **huomauttaen**, *että Saksassa uskotaan Skandinavian maitten puolueettomuuteen* – – (SUOMEN HEIMO no. 11 20.06.1939)

Esimerkeissä 52a–c hallitseva lause ja oheistoimintaa ilmaiseva infinitiivilauseke muodostavat tiiviin kokonaiskuvan, niin että infinitiiviverbi pikemminkin lisää predikaattiverbin ilmaisemaan tapahtumaan kuin tähdentää sen tapaa. Esimerkissä 52c tosin nousee esiin tavan ilmaisemisen ja oheistoiminnan ilmaisemisen välinen tulkinnanvaraisuus: korostaako Zeitung siten, että huomauttaa, vai korostaako hän ja samalla huomauttaa?

Ten-lausekkeen oheistoimintaa ilmaisevaa tulkintaa voidaan korostaa adverbien ja partikkelein:

- 53a Tämä taas vuorostaan liukastui **kaataen** *samalla eräät seinustalla seisovat lastenvaunut, jotka onneksi olivat tyhjät.* (Suoja koti no. 2 07.1939)
- 53b Sinne hän nyt jäi runsaaksi puoleksitoista vuodeksi **menettäen** *samalla senaattorin eläkkeensä.* (Lakimies no. 7 1989)
- 53c Eino Vahvaselkä suoritti kokouksen avauksen **luoden** *samalla katsauksen menneen vuoden toimintaan* – – (Länsi-Savo no. 36 15.02.1949)
- 53d Kun "rehellinen" vippaaminen ei luonnistunut, ryhtyi hän uhkailemaan nuorukaista **uhaten** *jopa ampua tätä.* (Länsi-Savo no. 76 04.04.1959)

Esimerkeissä 52a–c infinitiivin ja predikaattiverbin samanaikaisuutta korostaa aikaa ilmaiseva adverbiaali *samalla*. Esimerkissä 52c *samalla* itse asiassa tekee merkityseron oheistoiminnan ja tavan ilmaisemisen välille: ilman sitä *ten*-lausekkeen voisi tulkita ilmaisevan kokouksen suorittamisen tapaa. Esimerkissä 52d puolestaan partikkeli *jopa* nähdäkseni erottaa ampumisuhkauksen erilliseksi mutta rinnasteiseksi tapahtumaksi uhkailemisesta.

Toisinaan voi olla tulkinnanvaraista, ilmaiseeko *ten*-lauseke samanaikaista vai eriaikaista toimintaa:

- 54a Väärien avaimien hankkiminen oli verrattain helppo tehtävä ja kolme vuorokautta sجتten hän teki yöllisen vierailun virastoon, **avaten** kaapin ja **anastaen** piirustukset. (Jännike no. 52 1939)
- 54b – Et, tyttöseni, käy työhön käsiksi vain, naurahteli tonttuvanhus, **ojentaen** hänelle pienen kirjan ja **selittäen**, että siihen pitäisi liimata kaikki kirjavat kuvat kauniiseen järjestykseen. (Sarastus no. 23 1939)

Esimerkeissä 54a ja 54b predikaattiverbiä seuraa infinitiivilauseke, jossa on kaksi rinnasteista infinitiiviverbiä. Esimerkkien tulkinta riippuu siitä, miten infinitiiviverbien ilmaisemat tapahtumat käsitteistää: ne voi ajatella erillisten tapahtumien sarjana, jotka seuraavat toisiaan eivätkä siis tapahdu yhtä aikaa, tai ne voi ajatella tiiviinä kokonaisuutena.

3.2.2 Pitkäkestoinen oheistoiminta

Aiemmin mainitut oheistoimintaa ilmaisevat infinitiivilausekkeet muodostavat yhdessä predikaattiverbin kanssa tiiviitä kokonaisuuksia, koska ne on sidottu tiettyyn aikaan. Näistä tapauksista poikkeavia ilmauksia ovat sellaiset virkkeet, joissa predikaattiverbi on preesensissä tai perfektissä ja sen ilmaisema tekeminen tai oleminen tapahtuu määrittämättömällä tai pitkällä aikavälillä. Tällaiselle lauseelle alisteisen infinitiivilausekkeen ilmaisema toiminta ei varsinaisesti tapahdu eri aikaan hallitsevan lauseen toiminnan kanssa, mutta sen tapahtuma-aikaa on kuitenkin vaikea paikantaa täsmällisesti.

- 55a Olen syönyt ehkäisytabletteja kymmenkunta vuotta **pitäen** välillä muutaman kuukauden taukoja. (Länsi-Savo no. 331 09.12.1991)
- 55b Tirehtööri N. on ansioituneesti osallistunut kunnalliseen, seurakunnalliseen, valistuselämään, maanpuolustukseen jne. **suorittaen** kaikilla näilläkin aloilla arvokkaan päivätyön kunnassaan. (Kenttämies no. 7-9 1939)
- 55c Hänen joukkonsa ovat valloittaneet uudestaan Ropshan, joka on 10 mailia etelään Pietarhovista, **saaden** samalla 400 vankia. (Länsi-Savo no. 124 03.11.1919)
- 55d Hän toimi piirimaanmittarina Viipurissa ja Uudellamaalla sekä työskenteli lehtimiehenä **perustaen** muun muassa hengeltään snellmanilaisen Kanavan, josta tuli modernin suomenkielisen lehdistön uranuurtaja. (Länsi-Savo no. 256 20.09.1999)
- 55e Maaliskuun aikana vieraili maassamme eestiläinen puoluetoveri, Karoliina Tulp, **puhuen** muutamissa maamme kaupungeissa – (Toveritar no. 7-8 04.1929)
- 55f Ja silti hänellä oli oma hevonen, millä kotitöiden lisäksi ajoi kuormia sahalta asemalle, **ansaiten** hyvin. (Nuori kansa no. 22-23 20.11.1929)

Esimerkkien 55a–c predikaattiverbit ovat perfektissä, joten tapahtuma-aika on pitkäkestoinen. 55d-esimerkin predikaattiverbit *toimi* ja *työskenteli* eivät johda tulokseen ja tapahtuvat siis pitkällä aikavälillä. Esimerkissä 55e tapahtuman kehyksen luovat adverbiaali *maaliskuun aikana* ja predikaattiverbin ilmaisema tekeminen, vierailu. Tässä kontekstissa hallitsevan lauseen ja infinitiivilausekkeen ilmaisemat tapahtumat ovat kyllä temporaalisesti rinnasteisia, mutta eivät täsmällisesti paikannettavissa. Se, tulkitaanko 55f-esimerkin infinitiivilauseke oheistoimintaa vai eriaikaista toimintaa kuvaavaksi, riippuu siitä, hahmotetaanko kyseessä olevan tapahtumasarja vai yksi toistuva tapahtuma.

Koska infinitiivilauseke voi saada kaikki samat määritteet kuin hallitseva lausekin, infinitiivilauseke voi olla pitkä ja raskas (Pokela 2005: 299). Tämän vuoksi raskaat pitkäkestoista oheistoimintaa kuvaavat ja etenkin kopulalauseetta seuraavat *ten*-lausekkeet alkavat kielellisenä ilmaisuvarana saada syntaktisen lisäfunktion, tiivistämisen. Niillä siis mahdutetaan paljon asiaa yhteen lauseeseen. Infinitiivilausekkeen syntaktista itsenäisyyttä saatetaan korostaa erottamalla lauseke hallitsevasta lauseesta pilkulla (56b ja 56c).

- 56a Tietty herravihakin kuului pohjalaisiin elämäntuntoihin, *periytyen* paljon kauempaa kuin mainitulta väkivaltakaudelta, Kareskin toteaa. (Historiallinen Aikakauskirja no. 2 1978)
- 56b Kurikan talon jonka viljelty pintaala on n. 40, ha, emännyyttä on hoidellut 40 vuoden ajan Liisa Kurikka, *huolehtien* edelleen emännättömän poikansa taloudesta. (Karjalous no. 11 07.06.1929)
- 56c Ehdokkaamme edustavat erilaisia ammattialoja, *omaten* lisäksi pitkäaikaisen julkisissa virkatehtävissä, kunnallisessa elämässä ja erilaisissa (kunnallisissa ja yhteiskunnallisissa tehtävissä saavuttamansa tietojen ja (kokemusten perusteella pätevyyttä edustajatehtäviin. (Länsi-Savo no. 63 01.06.1929)
- 56d Säännöksistä vajaa 100 on kuitenkin tässä suhteessa selvästi poikkeavaa *kohdistuen* joko kaikkeen siihen, mitä henkilö on saanut tietää, tai *nojautuen* epämääräiseen perusteeseen kuten asian laatuun jne. (Lakimies no. 5 1979)
- 56e Tämän seurauksena ratkaisukäytäntö on sisällöltään varsin laajaa ja monimuotoista *kattaen* valtaisan osan erilaisista mahdollisista taloussuhteista ja niihin liittyvistä oikeusongelmista. (Lakimies no. IV 1999)
- 56f Hiihtomaasto on erinomainen ja -keskus huippumoderni *käsittäen* kaiken mahdollisen saunasta voiteluhuoneisiin. (Länsi-Savo no. 23 25.01.1969)

Esimerkeissä 56a–56f infinitiivilauseke on hallitsevasta lauseesta irrallinen kokonaisuus, jonka voisi luontevammin ilmaista kokonaisella lauseella. Käsittelen kopulalauseetta seuraavat infinitiivilausekkeet (56d–f) tarkemmin kohdassa 3.12.2.

3.3 Eriaikainen toiminta

Olen tähän mennessä kuvannut E-infinitiivin instruktiivia edeten prototyypisistä tapaa ilmaisevista *ten*-lausekkeista tapaa ilmaisemattomiin mutta samanaikaista tekemistä kuvaaviin lausekkeisiin. Käsittelen nyt saman subjektitarkoitteen eriaikaista toimintaa ilmaisevia *ten*-lausekkeita. Kyseessä on hyvin produktiivinen tapa käyttää E-infinitiivin instruktiivia. Infinitiiviksi sopii siis mikä hyvänsä verbi, eikä mikään verbi korostukaan aineistossani selkeästi muiden yli tässä merkitystehtävässä.

- 58 Ratavartijaksi toiseen ratajaksoon Riihimäelle hänet nimitettiin v. 1932, jonka jälkeen hän aloitti opiskelunsa Kuopion Teollisuuskoulussa **valmistuen** *rakennusmestariksi mainitun oppilaitoksen koululaitosastolta vuonna 1939.* (Länsi-Savo no. 166 25.06.1969)

Esimerkin infinitiivilausekkeen ilmaisema tekeminen, valmistuminen rakennusmestariksi, ei voi tietenkään tapahtua yhtä aikaa opiskelun aloittamisen kanssa. Tällaista eriaikaista toimintaa kuvaavaa *ten*-lauseketta ja hallitsevaa lausetta yhdistää siis ainoastaan subjektitarkoite.

- 59a Tässä juhlassa pitämässään puheessa huomautti eräs maaseudun edustaja kuinka koko suomalaisen kansan kehitykselle ja edistymiselle oli välttämätöntä että suomalainen lakimieskunta saataisiin varttumaan, **ehdottaen** *puhuja lopuksi perustettavaksi rahaston, josta voitaisiin avustaa lainopilliselle uralle aikovia tai sillä työskenteleviä.* (Lakimies no. 6 1979)
- 59b Pogon vei lopun selvästi **hankkien** *lopulta kuuden pisteen voiton.* (Länsi-Savo no. 301 04.11.1999)
- 59c Paradoksaalista kyllä, voimakasluonteiset maanpakolaiset vaikuttivat munkkeihin **tehden** *heidät hengeltään riippumattomiksi ja kääntäen* *heidät lopulta valtiota vastaan.* (Historiallinen Aikakauskirja no. 2 1959)
- 59d Sitten kirjoittaja esittää johtopäätöksensä, jonka mukaan yleissopimus ei rajoita rantavaltioiden mahdollisuuksia väliintuloon ulkopuolisten alusten osalta **päätyen** *tähän tulokseen ilmeisesti sen vuoksi, että konventio oli aikaisemmin jo voimassa olleiden periaatteiden kodifiointi – –* (Lakimies no. 2 1979)

Esimerkissä 59a infinitiivilausekkeen eriaikaisuutta korostaa aikaa ilmaiseva adverb *lopuksi* ja esimerkissä 59b *lopulta*. Esimerkissä 59c *ten*-lausekkeen ensimmäinen osa *tehden heidät hengeltään riippumattomiksi* saattaa kuvata hallitsevan lauseen kanssa yhtäaikaista toimintaa, mutta jälkimmäinen kohta *kääntäen heidät lopulta valtiota vastaan* on varmasti eriaikainen adverb *lopulta* vuoksi. Esimerkki 59d on harvinainen sikäli, että infinitiivilauseke ilmaisee jotain, joka on tapahtunut ennen hallitsevan lauseen ilmaisemaa tilannetta.

On ihmismielelle varsin ominaista havaita maailmassa tapahtumasarjoja ja tehdä välittömästi päätelmiä syy–seuraussuhteista. Joitakin aineistoni esimerkkipätkiä onkin vaikea lukea panematta merkille, että infinitiivirakenteen ilmaisema tapahtuma on seurausta hallitsevan lauseen ilmaisemasta tapahtumasta:

- 60a Kuitenkaan eivät tavalliset bensiinimoottorit olleet aivan sopivia spriin käyttämiseen, vaan tahtoi niissä spriin kulutus tulla suureksi, jotapaitsi spriin hajautuessa syntyneet ainekset syövyttivät konetta *tehden sen pian kelvottomaksi*. (Metsätaloudellinen Aikakauskirja no. 8-9 08.1919)
- 60b Perjantaina putosi Otavassa ylikonstaapeli Martti Harmosen 6-vuotias Tuomopoika rakennuksen katolta n. 5 metrin korkeudelta maahan, *saaden vaikeanlaatuksen aivotärähdyksen ja menettäen, tajuntansa*. (Länsi-Savo no. 264 04.12.1949)
- 60c Useita kiviä lensi m.m. tehtaan paikoitusalueelle, *rikkoen ajoneuvoja*. (Länsi-Savo no. 163 20.06.1969)
- 60d Isku oli niin voimakas, että puukko tunkeutui sydämeen asti *aiheuttaen silmänräpäyksellisen kuoleman*. (Länsi-Savo no. 268 10.12.1949)
- 60e Tämä ilmiö esiintyy eräillä rajatilapotilailla *aiheuttaen arviointivaikeuksia ja johtaen sellaisiin seurauksiin, että rajatilatasoisesti häiriytyneen, jopa mielisairauserisodeja kokeneen potilaan kohdalla joskus on väistämättömästi todettava hänen rikoksensa suhteen olleen täydessä ymmärryksessä kroonisesta vaikeasta häiriytyneisyydestään huolimatta*. (Lakimies no. 3 1979)
- 60f Poskionteloiden märkäkertymät voivat tulehduttaa koko nenänielua *saaden aikaan tukkoisuuden*. (Länsi-Savo no. 290 26.10.1992)

Esimerkeissä 60a–f infinitiivilausekkeen kuvaama tapahtuma on selkeästi seurausta hallitsevan lauseen ilmaisemasta tapahtumasta, koska sitä ei voi tapahtua, jos edeltävää asiaintilaa ei tapahdu: koneesta ei tule kelvoton, elleivät ainekset syövytä sitä (60a); Tuomopoika ei saa aivotärähdystä ja menetä tajuntaansa, ellei hän putoa katolta (60b); ajoneuvot eivät mene rikki, ellei niihin lennä kiviä (60c). Seurauksen ilmaiseminen on vielä ilmeisempää tapauksissa, joissa kausaalisuus on eksplisiittisesti mukana infinitiiviverbin merkityksessä. Tällaisia verbejä ovat mm. *aiheuttaa* (60d ja 60e), *johtaa johonkin* (60e) ja *saada aikaan* (60f).

On usein tulkinnanvaraista, onko kyse hallitsevan lauseen ilmaiseman tapahtuman seurauksesta vai sitä *seuraavasta* tapahtumasta, minkä vuoksi analyysissäni en erota eriaikaista toimintaa ja seurausta toisistaan:

- 61a Porschen vävy Anton Pich siirtyi tehtaanjohtoon vuonna 1943 *tehden siitä kannattavan yrityksen*. (Länsi-Savo no. 335 11.12.1996)
- 61b Ylimalkaan kun katselee ruumiillista työntekijää silmästä silmään, käsittää vieläkin paremmin, miten muutamat epäonnistuneet ajattelijat, rentut ja puoliherrat ovat pitäneet hänestä liian suurta melua *hänen rauhaansa ja tyytyväisyyttään häiriten*. (OTAVA no. 11 11.1919)

- 61c Tieteellinen maailmankatsomus lepää miltei kokonaan kehitysopin perustalla ja eksaktisten tutkimusten vastaanväättämättömät tulokset leviävät *entisajan ennakkoluuloja poistaen* yhä laajempien kansankerrosten tietoisuuteen. (Liikeapulainen no. 39-42 03.10.1919)

Esimerkissä 61a Anton Pichin siirtyminen tehtaanjohtoon saattaa johtaa yrityksen kannattavuuteen, mutta tapahtumat voi mieltää myös toisiaan seuraaviksi ilman kausaalista suhdetta. Esimerkissä 61b meluaminen saattaa johtaa työntekijän rauhan ja tyytyväisyyden häiritsemiseen, mutta häiritseminen voi olla myös muuta rinnasteista toimintaa. 61c-esimerkissä kehitysopin leviäminen saattaa samalla poistaa ennakkoluuloja tai johtaa ennakkoluulojen poistumiseen.

3.4 Kausaalisuus

Kausaalisuudella tarkoitetaan sitä, että temporaalisesti peräkkäisiä asiointiloja yhdistää suhde, jossa edeltävä asiointila on tulkittavissa syyksi ja jälkimmäinen tämän seuraukseksi (Herlin 1998: 102; VISK § 1128). Shibatani (1976: 1–2) esittää kaksi kriteeriä, jotka verbin täytyy täyttää, jotta sitä voidaan pitää kausatiivina:

1. Kyseessä on kaksi tapahtumaa, joista puhujan käsityksen mukaan toinen, “aiheutettu tapahtuma” on sattunut hetkellä t_1 , joka on tapahtunut myöhemmin kuin t_2 eli “aiheuttava tapahtuma”.
2. Puhuja uskoo, että aiheutetun tapahtuman esiintyminen riippuu täysin aiheuttavan tapahtuman esiintymisestä eli aiheutettua tapahtumaa ei olisi tapahtunut ilman aiheuttavaa tapahtumaa.

Näiden kriteerien mukaan lauseessa *Matti vierittää kiveä* on kausatiivinen verbi, mutta lauseessa *Käskin Timon ostaa jauhoja* sellaista ei ole. Ensimmäisessä esimerkissä aiheutettu tapahtuma, kiven vieriminen (t_1), on riippuvainen aiheuttavasta tapahtumasta, kiven vierittämisestä (t_2). Sen sijaan ei ole varmaa, johtaako toisessa esimerkissä käskeminen haluttuun lopputulokseen – Timo saattaa olla ostamatta jauhoja. (Ks. Siro 1996: 130–131.)

Edellä esitetty karkea kausatiivisuuden määritelmä kuvaa semanttista suhdetta: jokin entiteetti saa aikaan muutoksen toisessa entiteetissä (VISK § 463). Suppeammin ottaen kausatiiviverbiltä edellytetään kausatiivijohdinta: esimerkiksi verbi *syöttää* koostuu kahdesta morfeemista, predikaatista *syö* ja kausatiivijohtimesta *ttää*. Perustan kausaalisuutta koskevat

huomioni karkeammalle määritelmälle ja päättelen asiayhteydestä, onko esitettyjen tapahtumien välillä syy–seuraussuhde. Varsinaisiksi syytä ilmaiseviksi *ten*-verbeiksi esitän vain leksikaalistuneet ilmaukset *jostain johtuen* ja *näin ollen*. Muuten sisällytän kausaalisuutta implikoivat *ten*-lausekkeet enimmäkseen eriaikaista toimintaa ilmaiseviin *ten*-rakenteisiin.

3.4.1 *Jostain johtuen*

Johtuen-infinitiivi on kiteytynyt adpositioksi (VISK § 390), joka esiintyy yksinomaan elatiivisijaisen NP:n kanssa syytä ilmaisevassa *jostain johtuen* -rakenteessa. Kokonaisuus on siis deverbaaliksi kausaalikonnektoriksi kielipillistunut rakenne (Herlin 1997: 157, 159).

- 62a *Rahaolojen epätydyttävästä käsittelystä johtuen* [’rahaolojen epätydyttävän käsittelyn takia] tekijä ei ole kaupan kehitystä kuvatessaan juuri lainkaan ottanut huomioon inflaatiota ja rahan arvon muuttumista. (Historiallinen Aikakauskirja no. 3 1959)
- 62b *Eri tehtäväryhmien oikeudellisista eroista johtuen* [’eri tehtäväryhmien oikeudellisten erojen vuoksi] niiden pitäminen erillään toisistaan on varsin olennaista. (Lakimies no. 1 1979)
- 62c *Syntyneistä näkemyseroista johtuen* [’syntyneiden näkemyserojen takia’] Jussi ja Kari Uoti pyrkivät tekemään kaikkinaista liiketoimintaansa koskevan pesänjaon jo vuonna 1991 yhteistoiminnan osoittauduttua mahdottomaksi. (Länsi-Savo no. 225 20.08.1999)

Esimerkeissä 62a–c infinitiivilauseke kuvaa syytä hallitsevan lauseen ilmaisemaan tapahtumaan. Lausekkeet ovat koko lausetta määrittäviä adverbiaaleja, mitä painotan ilmaisemalla ne adpositiolausekkeina. Tyypillisesti infinitiivirakenne ei saa omaa subjektiosaansa, mutta sellainenkin on mahdollinen:

- 63a Ne kulkevat hitaasti, *johtuen se siitä, että on pakko polttaa vetureissa puita kivihiilen asemesta*. (Sosialistinen aikakauslehti no. 9 01.12.1919)
- 63b Kosta vähittäiskauppiaiden puolelta ei ollut ilmaantunut tarpeellista mielenkiintoa ja jäseneksi liittymistä yhdistykseen, *johtuen se pääasiassa siitä, että he ovat paremminkin ryhmittyneet yhdistyksiin, jotka toimivat puhtaasti kaupallisella pohjalla*. (Käsityö- ja teollisuuslehti no. 1-2 1919)
- 63c – – jäsenluku, joka vuoden alussa oli 18, oli vuoden päättyessä 32, *johtuen lisäys etupäässä kirjansitojain yhtymisestä liittoon*. (Gutenberg no. 7 01.04.1915)

Esimerkeissä 63a–c infinitiivilausekkeen subjektiosa (*se* ja *lisäys*) viittaa hallitsevan lauseen ilmaisemaan asiaintilaan. Redundanssin vuoksi se lieneekin poistunut käytöstä: aineistoni subjektiosaiset *johtuen*-lausekkeet esiintyvät vain 1910-luvun lehdissä (sama pätee myös subjektiosaisiin *riippuen*-lausekkeisiin). Jos subjektiosa poistetaan, infinitiivirakenteen

lausemaisuus hälvenee ja *johtuen*-infinitiivi alkaa muistuttaa tuttua prepositiokiteymää (*johtuen se pääasiassa siitä* > *johtuen pääasiassa siitä*).

3.4.2 Näin ollen

Ollen-verbimuoto on kiteytynyt osaksi *näin ollen* -adverbia, joka lasketaan konnektiivien joukkoon: se yhdistää virkkeitä tai lauseen osia toisiinsa ja luo näin koheesiota tekstiin. Se on etenkin lakiteksteille tyypillinen rakenne. *Näin ollen* on myös laskettu temporaaliseksi ilmaukseksi (Hakulinen 1968: 471–462), mutta tarkastelen sitä ensisijaisesti sen kausaalisen merkityksen kautta. Tyypillisessä *näin ollen* -adverbin sisältävässä päättelysekvenssissä ensimmäinen lause kuvaa asiointilan, joka motivoi jälkimmäisen lauseen sisällön (VISK § 1132):

- 64a Mielipiteet tässä asiassa ovat jakautuneet kahtia ja *näin ollen* on asialle varmaan eduksi jos sitä aletaan julkisuudessa tarkemmin pohtia. (Suomen urheilulehti no. 34 20.05.1915)
- 64b Työpaikkojen määrä pienenee ja *näin ollen* työttömien armeijan pitäisi lisääntyä. (Länsi-Savo no. 305 12.11.1969)
- 64c *Asiain näin ollen* on huolestuneena kysyttävä, mikä voi olla syynä siihen, että käsityön ja pienteollisuuden harjoittajat meillä suhtautuvat kylmäkiskoisesti järjestökysymykseen ja muutenkin ovat niin jälellä kehityksessä. (Käsityö- ja teollisuuslehti no. 9 09.1915)
- 64d Viikonloppuun mennessä se oli ylittänyt jo 110 000 katsojan rajapyykin ja pesi *näin ollen* kirkkaasti esimerkiksi suomalaisen nuorisoleffan Pitkä kuuma kesä. (Länsi-Savo no. 201 27.07.1999)
- 64e Ne menevät sensijaan pohjoiseen päin ja tulevat *näin ollen* seuraamaan Ruotsin länsirannikkoa. (Aamulehti no. 36 13.02.1915)

Esimerkit 64a–b edustavat melko tyypillistä *näin ollen* -rakenteen käyttöä: yhdyslauseen ensimmäisen lauseen sisältö ilmaisee toisen lauseen sisällön syyn, ja *näin ollen* -rakenne ilmaisee asiointilojen kausaalisen suhteen. Esimerkki 64c on harvinainen poikkeus, sillä rakenne saa genetiivisijaisen subjektijäsenen. Tästä syystä *näin ollen* onkin laskettu modaaliseksi, “leksikaalistuneen tuntuiseksi” lauseenvastikkeeksi (Ikola ym. 1989: 338). Adverbi on usein lauseen alussa, mutta se saattaa liikkua sen verran, että se seuraakin predikaattiverbiä (64e ja 64f).

Suuri osa aineistoni *näin ollen* -osumista ei sellaisenaan anna tarpeeksi kontekstia, jotta muodon merkitystehtävän voisi varmasti tulkita syytä ilmaisevaksi. Ajatus, että *näin ollen* ilmaisee syytä, koska *näin ollen* aina ilmaisee syytä, kuulostaa kehäpäättelmältä, mutta

perustelen sen näin: missään muodon esiintymisympäristössä, jossa kontekstia on riittävästi, se ei ilmaise muuta kuin syytä. Muoto *näin ollen* on siis jo pitkään ollut rakenne, joka itsessään kantaa kausaalisuuden merkityksen.

3.4.3 Perusteleminen

Kausaalisuuteen läheisesti liittyvä käsite on perusteleavuus. Siinä missä kausaalisuhteessa tapahtuma A aiheuttaa tapahtuman B, perustelusuhteessa tieto A:sta aiheuttaa tai perustelee toiminnan B (Herlin 1997: 158). Perusteleavassa infinitiivilausekkeessa tuo tieto sisältyy esimerkiksi *että*-lauseeseen tai referatiivirakenteeseen. Tähän merkitystehtävään vakiintuneet verbit ovat aiemmin käsitellyistä kausaalisuutta ilmaisevista muodoista poiketen verbin vapaita määritteitä ja kuvaavat subjektin toimintaa. Käsittelen perusteleavuuden siis pikemminkin lisämerkityksenä kuin omana merkitystehtävänä.

Useat mentaalista toimintaa ilmaisevat verbit, kuten *luullen*, *katsoen*, *ajatellen*, *pitäen jonakin* ja *katsoen* (abstraktissa merkityksessä) perustelevat subjektin toimintaa.

- 65a Päätöksellään karkein hallinto-oikeus hylkää valituksen, ***katsoen***, *että siinä ei ole esitetty syitä vartin kumoamiseen*. (Länsi-Savo no. 69 14.04.1949)
- 65b Olemattoman velan maksamiseksi tehty suoritus on palautettava, jos velvoitetta, jonka täyttämistä on tarkoitettu, ei ollut olemassa, esim. kun suorittaja oli maksanut velan A:lle, ***luullen*** *olevansa velkaa hänelle*, vaikka hän todellisuudessa oli velkaa B:lle. (Lakimies no. IV 1959)
- 65c Vaikea, mutta samalla kiitollinen työmaa tarjoutuu niille henkivakuutusmiehille, jotka ***oivaltaen*** *asian suuren sosiaalisenkin arvon*, yhä sitkeämmin ponnistelevat voimiaan saadakseen maaseudun vähäväkisen väestön ahtaissakin oloissa käsittämään, mistä tässä lopultakin on kysymys. (Keskinäisyys no. 9 09.1929)

Verbit *katsoen* (65a ja 65b) ja *luullen* (65c) kuvaavat hallitsevan lauseen ja infinitiivilausekkeen subjektin mentaalista toimintaa. Infinitiivin objekti ilmaisee tietoa, joka perustelee hallitsevan lauseen ilmaisemaa toimintaa: tieto syiden puutteesta johtaa valituksen hylkäämiseen (65a); luulo velasta johtaa velan maksamiseen (65b); oivallus asian arvosta johtaa ponnisteluun (65c).

Verbillä *ajatellen* on usein perusteleva funktio. Tällöin infinitiivilauseketta edeltää hallitseva lause, jonka subjektin toimintaa infinitiivilausekkeeseen sisältyvä referatiivirakenne tai *että*-lause perustelee:

- 66a Hetä lähtiessään huomasi Kusto oriin ontuvan, mutta ei kiinnittänyt tähän erityistä huomiota ***ajatellen** tämän johtuvan jostain pienestä kankeudesta kaupunkimatkan seurauksena*. (Eläinten ystävä no. 8-9 08.1916)
- 66b Varovaisuuden vuoksi ja ***ajatellen**, että asiaa pitemmälle kehitettäessä mahdollisesti kiinnitetään huomiota myöskin paikallisiin olosuhteisiin* ei tämän lausunnon laatija ole tahtonut kuitenkaan turvautua korkeimpiin rajalukuihin, vaan on tyytynyt lukuihin, jotka ovat keskimääriä lähellä. (Opettajain lehti no. 45 10.11.1916)

Ajatellen saa esimerkissä 66a objektikseen referatiivirakenteen ja esimerkissä 66b *että*-lauseen. 66a-esimerkissä Kusto ei kiinnitä huomiota oriin ontumiseen, koska hän ajattelee sen johtuvan kankeudesta. 66b-esimerkissä lausunnon laatijan toimintaa perustelee *että*-lauseen objektikseen saava infinitiivi *ajatellen*, joka on myös rinnastettu syytä ilmaisevaan *varovaisuuden vuoksi* -adpositiolausekkeeseen. Molemmissa esimerkeissä predikaattiverbillä ja infinitiivillä on yhteinen subjektitarkoite.

Infinitiivillä *pitäen* on toisinaan lievä perusteleavuuden sävy, kun sillä muodostetaan *pitää jonakin* -rakenne. Lauseke ei saa perustetta ilmaisevaa objektia, mutta se kuitenkin perustelee subjektin toimintaa.

- 67a Tosin ihmiset yhä useammin odottavat oikeusasiamieheltä apua myös substanssikysymyksissä, ***pitäen** oikeusasiamiestä eräänlaisena »köyhän käräjäpaikkana»*. (Lakimies no. VI - VII 1999)
- 67b Aarnio on siinä luopunut yhden oikean ratkaisun opista ***pitäen** sitä tarpeettomana*, kun jälkikäteen ei kuitenkaan voida tietää, onko oikea ratkaisu saavutettu. (Lakimies no. VIII 1999)
- 67c Yhdysvallat torjui suoraan tulitauon ***pitäen** sitä vain puolittaisena toimenä*. (Länsi-Savo no. 93 07.04.1999)

Esimerkissä 67a ihmisten toimintaa perustellaan sillä, että he pitävät oikeusasiamiestä köyhän käräjäpaikkana. Esimerkissä 67b Aarnion toimintaa perustellaan sillä, että hän pitää yhden ratkaisun oppia tarpeettomana. Esimerkissä 67c Yhdysvaltojen toimintaa perustellaan sillä, että se pitää tulitaukoa puolittaisena toimenä.

3.5 Ehto

Kahdella lauseella on konditionaalinen eli ehtoa ilmaiseva suhde, jos yksi lauseista esittää ehdon, jonka vallitessa toisen lauseen ilmaisema asiointila lause toteutuu tai voi toteutua. Toisin kuin muut yhdyslauseet, ehtorakenteet eivät ilmaise, että tapahtumat ovat toteutuneet tai toteutuvat vaan että yksi propositioista riippuu toisen proposition totuudenmukaisuudesta.

Suomessa lauseiden välistä konditionaalisuutta ilmaistaan tyypillisesti *jos–niin*-yhdyssrakenteella. (VISK § 1134, 1595.)

Kahden proposition riippuvuussuhde voidaan ilmaista modus ponens -nimisenä loogisena päättelysääntönä näin: jos p, niin q; p, joten q (Searle 1997: 121). Tämä toimii hyvin yleisenä ellei universaalina syntaktisena kehyksenä konditionaalisille yhdyslauseille. Tyypillisesti konditionaalinen, ehtoa ilmaiseva osa eli protasis esitetään ennen päälausetta, apodosista (Greenberg 1963: 66): *Jos aurinko paistaa, menen Suomenlinnaan; aurinko paistaa, joten menen Suomenlinnaan*. Esimerkissä *jos*-lauseen ilmaisema ehto vallitsee, joten *propositio menen Suomenlinnaan* toteutuu.

Keskityn tässä luvussa propositioiden eli väitelauseiden välisiin riippuvuussuhteisiin, joita infinitiivirakenteilla voidaan ilmaista. Modus ponens -muotoisen yhdyslauseen ehtoa ilmaiseva osa rakennetaan kahdella vakiintuneella *ten*-rakenteella: *jostain riippuen* ja *edellyttäen että*. Ne koostuvat infinitiivin lisäksi alisteisesta, ehtoa ilmaisevasta väitelauseesta:

- 68a Menen Suomenlinnaan, *edellyttäen että aurinko paistaa*.
- 68b Menen Suomenlinnaan *riippuen siitä, paistaako aurinko*.
- 68c Menen Suomenlinnaan *säästä riippuen*.
- 68d Menen Suomenlinnaan *riippuen siitä, miltä minusta tuntuu*.

Esimerkkien 68a–d päälause *menen Suomenlinnaan* saa ehtoa ilmaisevan osan, joka voidaan ilmaista *edellyttäen että*- (68a) tai *riippuen*-rakenteella (68b–d). Ehtoa ilmaiseva osa joko vallitsee tai ei vallitse. Toisaalta verbi *riippuen* voi ilmaista myös kevyempiä riippuvuussuhteita, jotka eivät kuvaa väitelauseita. 68c-esimerkissä infinitiivilauseke *säästä riippuen* ei rajaa vaihtoehtoja kahteen mahdolliseen tilaan. Samaten 68d-esimerkin infinitiivilauseke *riippuen siitä, miltä minusta tuntuu* mahdollistaa monta tilaa, jonka vallitessa päälause voi toteutua.

3.5.1 Jostain riippuen

Riippuen on yksi yleisimmistä E-infinitiivin instruktiivilla muodostettavista verbeistä (ks. kohta 4.2). Se on menettänyt infinitiiviasemansa ja kielipillistunut ehto⁵ ilmaisevaksi adpositioksi, joka saa elatiivisijaisen täydennyksen (esim. *säästä riippuen*) (VISK § 698).

- 69a Tällainen liina voidaan tehdä minkä suuruiseksi tahansa **riippuen** pöydän koosta. (Emäntälehti no. 10 10.1933)
- 69b Niiden ikä vaihtelee *olosuhteista* **riippuen** kolmesta kymmeneen vuoteen – – (Länsi-Savo no. 35 07.02.1969).
- 69c Valtion menot vähenisivät täten 3 miljardia mk tai 4,5 miljardia mk **riippuen** siitä, kumpaan ratkaisuun päädytään. (Länsi-Savo no. 92 23.04.1959).
- 69d – – kunnan päättämä määrä, jonka suuruus saattaa vaihdella, **riippuen** siitä, tahtovatko kaupunkikunnat panna koululääkärille suuremman työtaakan kuin mitä komitean laatimassa koululääkärien ohjesääntöehdotuksessa on säädetty. (Opettajain lehti no. 12 26.03.1915)

Esimerkeissä 69a ja 69b hallitsevan lauseen tilanne riippuu infinitiivilausekkeen osoittamasta muuttujasta (69a:ssa pöydän koko, 69b:ssä olosuhteet). 69c-kohdassa tilanne riippuu epäsuoran kysymyslauseen *kumpaan ratkaisuun päädytään* ilmaisemasta muuttujasta. Esimerkissä 69d epäsuoran kysymyslauseen ilmaisema asiointi voi olla joko tosi tai ei, joten se on puhtaassa konditionaalisessa suhteessa hallitsevaan lauseeseen.

3.5.2 Edellyttäen että

Verbi *edellyttäen* esiintyy useimmiten osana rakennetta *edellyttäen että*, joka on niin kiteytynyt sanapari, että sitä voisi perustellusti pitää alisteisena liittokonjunktiona. Infinitiivi saa objektikseen *että*-lauseen, joka osoittaa ehto ilmaisevan asianlaidan. *Että*-lauseella ja hallitsevalla lauseella on siis konditionaalinen suhde: ehto ilmaisevan asianlaidan vallitessa hallitsevan lauseen ilmaisema tapahtuma toteutuu.

- 70a Sitä tietä on paljon saavutettavissa **edellyttäen**, että tuotantokomiteat rehellisesti pyrkivät tähän päämäärään sekaantumatta toiminnassaan politikoimiseen tai taktikoimiseen. (Länsi-Savo no. 278 01.12.1946)
- 70b Ruotsissa vastaava omistusraja on 40 % **edellyttäen**, että ulkomaalaisomistuksessa olevien osakkeiden äänimäärä on korkeintaan 20 %. (Lakimies no. 7 1985)

⁵ Verbin voisi toisaalta lukea merkitykseltään myös kausaaliseksi (kausalisuudesta lisää kohdassa 3.4). Halliday ja Hasan (1977: 258) nimittäin laskevat konditionaalisuuden kausalisuuden alalajiksi. Heidän mukaansa kausaalinen suhde on loogisesti kuvattuna “a, siksi b” ja konditionaalinen suhde “mahdollisesti a; jos a, niin b”.

- 70c Kun myös vuokran määrää koskeva indeksiehto täytti sisällöltään säännöksessä asetetut vaatimukset, lautakunta on todennut indeksiehdon sisällyttämisen sopimukseen sallituksi *edellyttäen, että sopimuksen 29 §:ään sisältyvän vuokraoikeuden siirtoa rajoittavan ehdon tai sitä korvaavan ehdon nojalla suoritettavan sopimuksen irtisanomisen oli katsottava tapahtuvan* – – (Lakimies no. 2 1989)
- 70d Meillä oli paljon vapautta, mutta aina *edellyttäen ankaraa, mieluummin vapaaehtoista kuuliaisuutta*. (Kodin lehti no. 2 16.01.1915)

Esimerkit 70a ja 70b ovat tyypillisiä *edellyttäen että* -tapauksia, joissa infinitiivilauseke on subjektista ja predikaattiverbistä itsenäinen, koko lausetta määrittävä adverbiaali. 70c-esimerkki on tulkinnanvaraisempi, koska infinitiivirakenteella voisi periaatteessa ajatella olevan subjektijäsen, lautakunta. Tässä tapauksessa edellyttäminen olisi oheistoimintaa. Esimerkki 70d on harvinainen tapaus, sillä *edellyttäen* saa objektikseen NP:n *ankaraa, mieluummin vapaaehtoista kuuliaisuutta*, joka on abstrakti entiteetti. Konditionaalinen suhde pätee tässäkin tapauksessa: vapauden olemassaolo edellyttää kuuliaisuuden olemassaoloa.

3.5.3 Muut ehtoa ilmaisevat *ten*-lausekkeet

Ten-lausekkeen ja hallitsevan lauseen välinen konditionaalinen suhde täyttyy harvoin muissa kuin *jostain riippuen*- tai *edellyttäen että* -lausekkeissa, mutta selkeästi tällaistakin *E*-infinitiivin instruktiivin käyttöä esiintyy. Geneeriset infinitiivilausekkeet eli sellaiset lausekkeet, joiden subjektitarkoite on spesifioimaton mutta inhimillinen, saavat usein konditionaalisia vivahteita. Geneerinen infinitiivilauseke kuvailee tilannetta, jonka vallitessa hallitsevan lauseen ilmaisema tilanne toteutuu. (Pokela 2005: 296, 299.) Useimmiten ehtoa ilmaiseva infinitiiviverbi on *käyttäen*.

- 71a Pihkan juoksutuksessa ulkomailla käytetään mitä moninaisimpia menettelytapoja, joista muutamat ovat sellaisia, että *niitä käyttäen* puut tulevat verrattain pahoin pilstoutuiksi (Tapio no. 5-6 1918)
- 71b Toinen etu tällaisesta menettelystä on, että se antaa tilaisuuden niin monien asioiden käsittelyyn ja kappaleiden muodostamiseen, että se tuskin on *muita menetelmiä käyttäen* mahdollista. (Suomen aistivalliskoulujen lehti no. 9 12.1918)
- 71c Kun heitä on vain neljännes meistä, *tilastoa lukien* saa pian vaikutelman, että virolaiset ovat – – (Länsi-Savo no. 305 11.11.1995)

Esimerkeissä hallitsevan lauseen ilmaisema tilanne toteutuu vain infinitiivilausekkeen ilmaiseman tilan vallitessa. 71a-esimerkissä puut pilstoutuvat, jos menettelytapoja käytetään, ja 71b-esimerkissä monien asioiden käsittely ja kappaleiden muodostaminen on mahdollista,

jos käyttää tällaista menettelyä (ja tuskin muutoin). Infinitiivilauseke *tilastoa lukien* (71c) ei ilmaise vaikutelman saamisen tapaa vaan viestii, miten vaikutelmaan päästään. Sen voisi korvata adessiivi-infinitiivillä *tilastoa lukemalla* tai lauseella *jos lukee tilastoa*. Vaikutelmaa ei saa ilman tilaston lukemista, joten tilaston lukeminen on ehto vaikutelman saamiselle. Huomionarvoista esimerkeissä 71a ja 71b on se, että infinitiivilausekkeet ovat predikaattiverbistä ja subjektista itsenäisiä.

3.6 Aika tai olosuhde

E-infinitiivin instruktiivin temporaalinen käyttö (esim. *illan tullen*, *kesän tullen*) on niin yleistä, että infinitiivi on laskettu jopa yhdeksi temporaalirakenteen mahdollisista predikaattiosista (Hakulinen 1968: 470–471; Penttilä 1957: 496). Ensisijaisesti temporaalirakennetta kuitenkin toteutetaan E-infinitiivin inessiivillä (*tehdessä*) ja passiivin toisen partisiipin partitiivilla (*tehtyään*), eikä toisaalta esimerkiksi Ikola (1974: 45) näe tarvetta erottaa E-infinitiivin instruktiivin temporaalista käyttöä modaalirakenteesta.

Näkemykseni mukaan kolme *ten*-rakennetta on vakiintunut ilmaisemaan aikaa: skemaattiset *syksystä alkaen*- ja *kesän tullen* -tyyppiset rakenteet ja idiomaattinen *alun pitäen*. *Kesän tullen* ilmaisee lisäksi olosuhdetta, jonka vallitessa hallitsevan lauseen ilmaisema asiointi toteutuu, minkä vuoksi sen voisi laskea myös ehtoa ilmaisevaksi rakenteeksi. Ero on kuitenkin tulkinnanvarainen ja kontekstisidonnainen, joten käsittelen rakenteen temporaalisena ilmauksena.

3.6.1 Syksystä alkaen ja alun alkaen

Adpositioksi kiteytynyt infinitiivi *alkaen* esiintyy osana temporaalista rakennetta *jostain alkaen* ~ *pitäen* ~ *lähtien* ~ *laskien*. Se merkitsee tilanteen alkukohtaa tai ajanjakson alkurajaa samaan tapaan kuin *jostain saakka*. Adpositio saa erosijaisen täydennyksen, esimerkiksi päivämäärää ilmaisevan NP:n. (VISK § 476, 698, 1125.)

- 72a Näyttely on auki Tekniikan yksikön A-rakennuksessa 26.3. **alkaen** huhtikuun 6. päivään saakka. (Länsi-Savo no. 84 26.03.1999)

- 72b Samalla tuomiokapituli on määrännyt nimitetyn kirkkoherran Sareksen oman virkansa ohella hoitamaan Imatran seurakunnan kirkkoherranvirkaa *ensi marraskuun 1. päivästä **lukien*** kuluvan vuoden loppuun. (Länsi-Savo no. 222 16.10.1949)
- 72c – – heidän hyväkseen luetaan täydentäviä eläkevakuutusmaksuja enintään 5 vuoden ajalta *siitä **lukien**, kun he jäävät varhaiseläkkeelle, siihen saakka, kun he saavuttavat vanhuuseläkkeeseen oikeuttavan iän* – – (Lakimies no. II 1998)
- 72d - Kuolemaan johtaneiden turmien uhrien kokonaismäärä 10 on kuluvan vuosisadan toiseksi alhaisin aina *siitä **lukien**, kun moottoroidun liikenteen voidaan katsoa käynnistyneen*, kertoo ylikomisario Heikki Seppä. (Länsi-Savo no. 5 06.01.1998)

Esimerkeissä 72a ja 72b infinitiivilauseke saa parikseen terminatiivisen, tilanteen päättymistä ilmaisevan adverbiaalini (72a:ssa *huhtikuun 6. päivään saakka*, 72b:ssä *kuluvan vuoden loppuun*). Esimerkeissä 72c ja 72d infinitiivin täydennyksenä on pronomini *siitä*, joka tukee temporaalista *kun*-lausetta.

Merkitykseltään päinvastainen *ten*-verbi on *päättyn*, jota käytetään terminatiivisessa tehtävässä usein *alkaen*-lausekkeen parina.

- 73a Pe 24.1. su 26.1. isoiskoulutus Pekkasissa, ***alkaen** perjantaina klo 18 ja **päättyn** sunnuntaina klo 12*. (Länsi-Savo no. 21 23.01.1992)
- 73b Millennium-vastaanottotanssiaiset Anttolan kunnantalolla ***alk.** klo 19 **päättyn** ilotulitukseen klo 00.00*. (Länsi-Savo no. 350 24.12.1999)
- 73c ARVONLISÄVEROTUS MAATILATALOUDESSA koulutuspäiviä ***alkaen** klo 9.00 ja **päättyn** klo 15.30* – – (Länsi-Savo no. 329 06.12.1994)
- 73d Pelit maanantaina alkavat kello 9.00 ***päättyn** kello 19.30 alkavaan finaaliin*. (Länsi-Savo no. 97 09.04.1998)

Esimerkkien 73a–c kaltainen *alkaen x, päättyn y* -rakenne esiintyy itsenäisenä, finiittiverbittömänä kokonaisuutena. Esimerkissä 73d *päättyn*-lauseke on subjektista riippuva mutta predikaattiverbistä riippumaton, eriaikaista toimintaa ilmaiseva *ten*-lauseke.

Verbit *alkaen* ja *pitäen* esiintyvät myös adverbikiteymässä *alun alkaen ~ pitäen*, joka vastaa merkitykseltään adverbeja *alun perin* ja *alkuaan*:

- 74a Valtion hallintokoneistosta syntyvän teorian menestykselle oli välttämätöntä, että Ranskan hallintomalli oli *alun **alkaen*** keskitetty valtion ympärille. (Lakimies no. III 1999)
- 74b Että tarmisto ajoissa sulkeutuisi ja peittäisi maan, tulee taimien jo *alun **pitäen*** nousta 1 – 1,5 metrin keskimääräisille välimatkoille. (Aamulehti no. 73 30.03.1915)
- 74c Rosa Luxemburgin elämää ja ajattelua koskeva tutkimus politisoitui heti *alusta **pitäen***. (Historiallinen Aikakauskirja no. 2 1999)

Alun alkaen -adverbia tavataan myös erosijaisen NP:n saavan *alusta pitäen* -variantin (74c) muodossa. Rakenne *jostain alkaen ~ pitäen* on sen verran skemaattinen, että infinitiivin kanssa saattaa esiintyä muitakin nomineja, mutta niiden valikoima vaikuttaa suppealta:

- 75a Onhan lapsista suuri siunaus kodille, kun niitä on *pienestä **pitäen*** oikealle ohjattu. (Koti no. 7-8 1919)
- 75b Kotona oli suuret luonnonhistorialliset kokoelmat, joita Aadolf Eerik *lapsuudesta **pitäen*** innostuneena tarkasteli. (Nuori voima no. 6 1919)
- 75c Kalastajan elämässä ei ole suuria riemuja, *lapsesta **pitäen*** on parasta tottua pettymykseen ja raadantaan. (Länsi-Savo no. 202 30.07.1998)

Esimerkeissä 75a–c infinitiivilausekkeen nomini viittaa yleensä jonkin virkkeessä esitetyn tarkoitteen lapsuuteen. Etenkin ilmaisu *pienestä pitäen* (75a) on niin yleinen, että Iso suomen kielioppi esittää sen omana *alun pitäen* -adverbista erillisenä kiteymänä (VISK § 515).

3.6.2 *Kesän tullen*

Verbi *tullen* esiintyy useimmiten osana *kesän tullen* -tyyppistä rakennetta, joka toimii aikaa ilmaisevana adverbialina. Iso suomen kielioppi (VISK § 519) vertaa sitä temporaalirakenteeseen. Rakenne ilmaisee olosuhteita tai ajankohtaa, johon hallitsevan lauseen kuvaama tapahtuma sijoittuu:

- 76a *Talven **tullen*** rakennustyöt supistuvat jorokin verran, mutta tilanne ei helpottune paljonkaan. (Länsi-Savo no. 254 03.11.1951)
- 76b *Illan **tullen*** vetäytyvät taas kaikki, jotka eivät heti kotimatkalleen lähde ajamaan, neljän seinän sisään. (Kodin Kuvasto no. 35 29.08.1915)
- 76c *Suurien vaikeuksien **tullen*** myöhemmin suuntautuivat kansamme katseet Suomen marsalkkaan ja hän täytti kanaamme toiveet, kävi vastuuseen maansa hyväksi silloinkin, kun elinvuosien luku olisi oikeuttanut vastuusta vapautumaan. (Länsi-Savo no. 26 02.02.1951)
- 76d Suojeluskuntien antama koulutus joutui *sodan **tullen*** korvaamaan puutteellisesta varustelusta aiheutuneet heikkoudet. (Historiallinen Aikakauskirja no. 3 1989)

Esimerkeissä 76–d viitataan varmoihin tapahtumiin. 76a- ja 76b-kohdissa infinitiivirakenteen subjektiossa (*talven* ja *illan*) ilmaisee ajan, jonka tiedetään koittavan. 76c-kohdassa subjektiosan *suurien vaikeuksien* ilmaisemien olosuhteiden tiedetään vallinneen, koska lause on imperfektissä. Samaten kohdassa 76d lause on imperfektissä, joten sodan tiedetään koittaneen.

Sellaisten ilmausten kuin *kesän tullen* ja *hädän tullen* välillä ei ole esitetty olevan merkityseroa, mutta nähdäkseni sellainen kuitenkin on, vaikkakaan ei merkittävä. *Kesän tullen* -tyyppisen ilmauksen subjektiossa *kesän* nimittäin viittaa tapahtumaan, jonka tiedetään tapahtuvan tai tapahtuneen, kun taas ilmauksessa *tarpeen tullen* subjektiossa *tarpeen* viittaa hypoteettiseen tilanteeseen, joka voi tapahtua tai olla tapahtumatta. Ilmaisujen merkitysero piilee siis siinä, pidetäänkö subjektiosan ilmaisemaa tilannetta varmana. Rakenne voi näin ollen ilmaista aikaa tai ehtoa, mutta yksinkertaisuuden vuoksi käsittelen tapaukset yhtenä aikaa tai olosuhdetta ilmaisevana rakenteena (ks. Hamunen 2017: 130).

- 77a Puurakennusten tilalle aikoo Elanto *sopivan ajan tullen* rakentaa uudenaikaisen liikepalatsin ulkomaisten tavaratalojen tapaan ja sijoittaa siihen erilaisia myymälöitä, kahvilansa sekä uusia liikehaaroja, joita Elannolle tulevaisuudessa avataan. (Yhteishyvä no. 43 29.10.1915)
- 77b Tällaista oksiderausta toimitetaan *tarpeen tullen* jonkun aikaa yötä päivää, keskeytymättä. (Rakennustaito no. 20 10.1915)
- 77c Tässä muodossa ei jäsenmaksut tule nousemaan rahtuakaan, päinvastoin pääyhdistys voi niitä rahallisesti *tarpeen tullen* avustaakin – (Ylioppilaslehti no. 8 07.03.1915)
- 77d Sitäpaitsi on jokaisen uunin varalla kaksi ilmaliehdintä, joiden avulla vetoa voidaan kiihdyttää, ja joilla *tarpeen tullen* voidaan käyttää hätävarana. (Aikakauslehti koneenkäyttäjille ja veturimiehille Suomessa no. 8 08.1915)

Esimerkissä 77a infinitiivirakenteen ilmoittama aika (sopiva aika) ei välttämättä ikinä koita, mutta näin kuitenkin voitaneen olettaa. Esimerkeissä 77b–d infinitiivirakenteena on yleisin epävarmaa tilannetta kuvaava *tullen*-rakenne, sanapari *tarpeen tullen*, jolla on leksikaalistunut passiivisella temporaalirakenteella muodostettu vastine *tarvittaessa*. Ilmaisut vastaavat lausetta *jos tulee tarve*. Esimerkeissä 77c ja 77d tilanteen hypoteettisuutta korostaa mahdollisuutta ilmaiseva modaaliverbi *voida* (ks. modaalisuudesta VISK § 1551).

3.6.3 Aikaa ilmaiseva *ollen*

Aiemmin esiteltyjen infinitiivirakenteiden ulkopuolella E-infinitiivin instruktiivia käytetään harvoin temporaalisessa merkityksessä. Aineistossani yksi verbi, *ollen*, tuntuu kuitenkin toteuttavan myös temporaalista merkitystehtävää. Sillä muodostetaan hallitsevan lauseen kanssa samasubjektinen infinitiivilauseke, joka vastaa suurin piirtein *kun*-lausetta tai temporaalirakennetta *ollessaan*:

- 78a *Niissä toimissa olen* [’ollessanne’] tulette koetelluiksi ja tutkituiksi lienettekö kelvollisia niin vastuunalaiseen toimeen, kuin on valtion rautatien ratamestarin

- toimi ja samalla pääsette osallisiksi Suomen valtionrautateiden eläkelaitokseen alla 30 ikävuoden, kuten säännöt edel * lyttävät. (Rakennustaito no. 4 02.1915)
- 78b *Hallituksen ulkopuolella **ollen*** ['ollessaan'] hän kevättälvella 1944 koetti vaikuttaa mm. Väinö Tanneriin, että Neuvostoliiton kanssa aloitettua neuvottelukosketusta ei päästettäisi katkeamaan. (Historiallinen Aikakauskirja no. 2 1978)
- 78c Ydinvoimalla kulkeva alus, joka pystyy ampumaan 2400 kilometrin päähän kantavia Polaris-ohjuksia *sukelluksissa **ollen*** ['ollessaan'], laskettiin vesille eilen. (Länsi-Savo no. 130 10.06.1959)
- 78d Noin 27 kilometrin kohdalla ***ollen*** ['ollessaan'] *haarakäyntinousun päällä* Salonen nykäisi ja sai repäistyksi neljän sekunnin eron Mannisen johtamaan pääjoukkoon. (Länsi-Savo no. 87 29.03.1999)
- 78e Mutta jokainen nuori pitäisi tätä tilaa kuolemana tai ainakin tilana, *jossa **ollen*** ['ollessaan'] kaikki parhain ja nuoruudelle ominainen tyystin kuivettuisi. (Suomen urheilulehti no. 18 28.01.1915)

Esimerkissä 78a infinitiivilauseke *niissä toimissa **ollen*** vastaa temporaalirakennetta *ollessanne niissä toimissa*. Vastaavasti esimerkissä 78b infinitiivilauseke *hallituksen ulkopuolella **ollen*** vastaa temporaalirakennetta *ollessaan hallituksen ulkopuolella*. Esimerkissä 78c lauseke *sukelluksissa **ollen*** ja esimerkissä 78d lauseke *ollen haarakäyntinousun päällä* niin ikään saavat temporaalisen merkityksen. Esimerkeille 78a–d yhteistä on se, että infinitiivilausekkeella ja hallitsevalla lauseella on yhteinen subjektitarcoite. Esimerkissä 78e temporaalisella infinitiivilausekkeella *jossa **ollen*** ei puolestaan viitata hallitsevan lauseen subjettiin, vaan kyse on geneerisestä persoonasta. Kaikissa esimerkeissä aikaa ilmaiseva adverbiaali toimisi myös ilman *ollen*-verbiä.

3.7 Kontekstualisointi ja suhteutus

Luokittelen kontekstualisoiviksi tai suhteita ilmaiseviksi *ten*-rakenteiksi sellaiset infinitiivilausekkeet, jotka tuovat esitettävään asiaan tulkinnan kannalta oleellista lisätietoa. Ne ovat yhtä poikkeusta (ks. kohta 3.7.8) lukuun ottamatta koko lausetta määrittäviä adverbiaaleja, jotka sitovat hallitsevassa lauseessa esitettävän asian kontekstiin:

- 79a *Terveellisyydestä puheen **ollen***: mitenkähän laadukkaasti suomalaiset sairaalat on mahdettu rakentaa? (Länsi-Savo no. 100 14.04.1996)
- 79b *Kaiken sekaannuksen ja verenvuodatuksen huomioon **ottaen*** on ihme, että Mestiri jaksaa olla toiveikas. (Länsi-Savo no. 54 25.02.1995)
- 79c Mutta *kirjan kokonaisvaikutusta **ajatellen*** jäävät nämä sivuhuomautukset lopultakin varjoon teoksen monien ansiopuolien rinnalla. (VALVOJA no. 10 10.1915)

Esimerkissä 79a lauseke *terveellisyydestä puheen ollen* motivoi sitä seuraavan hallitsevan lauseen asian. Esimerkissä 79b lauseke *kaiken sekaannuksen ja verenvuodatuksen huomioon ottaen* tuo lauseeseen lisätietoa, joka selittää ihmettelyn. Esimerkissä 79c lauseke *kirjan kokonaisvaikutusta ajatellen* asettaa esitetyt sivuhuomautukset kontekstiin, jonka valossa niillä ei ole suurta merkitystä. Rakenteiden *jostain puheen ollen, ottaen huomioon ja jotain ajatellen* lisäksi lasken kontekstia luoviksi *ten*-lausekkeiksi rakenteet *jotain silmällä pitäen, johonkin liittyen, jotain koskien, jostain päätellen, katsoen johonkin* sekä jotkin parenteettiset *ollen*-lausekkeet.

Joillakin kontekstualisoivista infinitiivilausekkeista on myös koheesiota luova funktio: ne liittävät tekstin osia toisiinsa. Esimerkiksi *sitä silmällä pitäen*- ja *siihen liittyen* -tyyppisiä ilmaisuja voi kutsua konnektoreiksi, jos niiden *se*-pronomini viittaa anaforisesti edeltävään lauseeseen tai tekstiin (Herlin 1997: 170):

- 80a Tutkielman viimeinen palautuspäivä lähestyy. *Sitä silmällä **pitäen*** on syytä pitää kiirettä.
80b Kissani tuhisee äänekkäästi yöllä. Osaatko *siihen **liittyen*** sanoa, mistä on kyse?

Koheesion lisäksi kontekstualisoivilla infinitiivirakenteilla on muita lisämerkityksiä ja kontekstiriippuvaisia vivahteita, kuten syy:

- 81 Lisäksi julkinen talous on pidettävä tiukkaan valvonnassa ***ottaen huomioon mm., että väestö ikääntyy koko ajan.*** (Länsi-Savo no. 28 29.01.1999)

Esimerkin 81 *ten*-lauseke tuo lisätietoa, joka perustelee hallitsevassa lauseessa esitetyn kehotuksen.

Kontekstualisoivilla rakenteilla on runsaasti yhtymäkohtia tapaa ilmaiseviin mentaaliverbeihin (ks. kohta 3.1.2). Esimerkiksi *ottaen huomioon* voi kuvata mentaalista tapaa ja siis määrittää predikaattiverbiä (82a) tai määrittää koko lausetta (82b):

- 82a Me joudumme siis ottamaan kantaa kansainvälisen politiikan kysymyksiin ***ottaen huomioon olemassa olevat sitoumuksemme.*** (Länsi-Savo no. 24 25.01.1999)
82b Tämä linja on oikea ***ottaen huomioon julkisen menotalouden rakenteen EU-alueella.*** (Länsi-Savo no. 92 04.04.1995)

Kohdassa 82a infinitiivilausekkeella ja hallitsevalla lauseella on yhteinen subjektitarkoite ja infinitiivi täsmentää predikaattiverbin tapaa, kun taas kohdassa 82b infinitiivilausekkeella ja hallitsevalla lauseella ei ole yhteistä subjektitarkoitetta eikä infinitiivi siis kuvaa predikaattiverbin tapaa. Muita vastaavia monimerkityksisiä rakenteita ovat *pitäen silmällä* ja *jotain ajatellen*. Verbin vapaina määreinä ne kuvaavat mentaalista prosessia ja sitä, millä

mielin tekijä toimii. Ero mentaalista tapaa ilmaisevien ja kontekstia luovien tapausten välillä on toisinaan tulkinnanvarainen, mutta pyrin valottamaan, millä perustein teen eron.

3.7.1 *Jostain puheen ollen*

Kenties selkein esimerkki kontekstia luovasta *ten*-lausekkeesta on rakenne *jostain puheen ollen*, jossa elatiivisijainen NP ilmaisee puheenaiheen. Useimmiten lauseke on virkkeen alussa ja motivoi sen perään esitetyn asian.

- 83a *Comebackeista puheen ollen*: Eikös se ole niin, että näitä comebackeja tekevät yleensä sellaiset artistit, jotka ovat alun perinkin olleet vähän sukihupaisia muutaman hitin ihmeitä tai muuten lyhytaikaisia ilmiöitä? (Länsi-Savo no. 35 05.02.1999)
- 83b *Maanparannusaineesta puheen ollen*: Helsingin poliisivankilassa on ulkomaalainen huumekuriiri, joka ei ole kolmeen viikkoon suostunut ulostamaan. (Länsi-Savo no. 111 26.04.1998)
- 83c Jos siis joku sattuu keksimään mikä pehmeä on ehdottomasti pehmeää ja mikä kova kiistattomasti kovaa *margariinista puheen ollen*, niin ilmoittaisi siitä lähimmälle viranomaiselle tai suoraan valtioneuvostolle. (Etelä-Suomen Sanomat no. 338 15.12.1970)
- 83d Kerran eräs vanha ja kokenut riistanhoitaja sanoikin *jäniksen ruokinnasta puheen ollen*, että pahin aika koittaa jänikselle silloin kun se joutuu kevättalvella lumien sulaessa käymään omat syönnöspaikkansa uudelleen läpi. (Länsi-Savo no. 92 05.04.1972)

83a- ja 83b-esimerkeissä esitetty asia alustetaan *puheen ollen* -lausekkeella, jonka elatiivisijainen NP-osa ilmaisee puheenaiheen. *Puheen ollen* -lauseke voi olla hyvin itsenäinen kokonaisuus, minkä vuoksi se onkin molemmissa esimerkeissä erotettu hallitsevasta lauseesta kaksoispisteellä. 83c-esimerkissä infinitiivilauseke *margariinista puheen ollen* ei aloita virkettä vaan luo kontekstia vasta hallitsevan lauseen jälkeen. 83d-esimerkissä infinitiivilauseke *jäniksen ruokinnasta puheen ollen* voitaisiin korvata elatiivisijaisella NP:llä (*riistanhoitaja sanoikin jäniksen ruokinnasta*), ilman että lauseen merkitys muuttuisi. Lauseke nimittäin kuvaa, mistä asiasta riistanhoitaja sanoi asiansa. Toisaalta lausekkeen voisi tulkita myös merkitykseltään temporaaliseksi: riistanhoitaja puhui, kun alettiin keskustella jäniksen ruokinnasta.

3.7.2 Ottaen huomioon

Yksi yleisimmistä kontekstia luovista rakenteista on *ottaen huomioon*, jota Iso suomen kielioppi luonnehtii inklusiiviseksi adpositioksi (VISK § 698). Aiemmin käsittelin sen mentaalista tapaa ilmaisevien *ten*-lausekkeiden yhteydessä (3.1.2), koska lauseke voi määrittää lauseen sijaan pelkkää verbiäkin. Koko lausetta määrittävänä adverbialina rakenne puolestaan tuo lauseeseen lisätietoa, joka saattaa esitettävän tiedon uuteen valoon. Sitä seuraa useimmiten *että*-lause, mutta toisinaan rakennetta edeltää akkusatiivimuotoinen NP.

- 84a Siten esimerkiksi maatalouspolitiikkaa koskevan normin laillisuuden tutkiminen kuuluu sen tuomiovaltaan yleensä vain, jos normi on ilmeisen epäasianmukainen *sen tavoite huomioon ottaen*. (Lakimies no. VII - VIII 1995)
- 84b *Luonnonsuojelun tärkeys huomioon ottaen* tavoiterajauksen vähäiset vaikutukset maanomistajien omaisuuteen eivät olleet esteenä suojeluhankkeiden toteuttamiselle. (Lakimies no. V 1995)
- 84c Tämä linja on oikea *ottaen huomioon julkisen menotalouden rakenteen EU-alueella*. (Länsi-Savo no. 92 04.04.1995)

Esimerkeissä 84a–c infinitiivirakenne on niin irrallaan hallitsevan lauseen subjektista ja predikaatista, että ei ole epäilystä, kummasta merkitystehtävästä on kyse. Vaikeampia ovat sellaiset tapaukset, joissa lause on passiivissa, koska infinitiivirakennekin voidaan palauttaa passiivilauseeksi *kun otetaan huomioon*⁶:

- 85a Harkinta oli tehtävä *huomioon ottaen takavarikon tarpeellisuus, rikostutkinnan yhdenvertaisuus ja asiaan osallisten oikeusturva*. (Lakimies no. VI 1995)
- 85b Myöhemmin Kartio oli ideoimassa uuteen maakaaren säännöksiä, joissa tämän kaltainen luovutus on tehty *velkojatahon, myös verottajan intressit ja julkisuusperiaate huomioon ottaen* mahdolliseksi. (Lakimies no. V 1998)
- 85c *Yhtiön tarkoitus huomioon ottaen* ohjelmia oli käytetty yhtiössä ansiotarkoituksessa. (Lakimies no. II 1999)

Esimerkkien 85a–c kohdalla täytyy pohtia infinitiivirakenteen suhdetta predikaattiverbiin ja subjektiin: siivittääkö *ottaen huomioon* predikaattiverbiä, ja vastaako se kysymykseen *miten*? Mielestäni yllä olevat esimerkit voidaan nähdä näin. Jos infinitiivirakenne puolestaan tuntuu itsenäiseltä lauseen määritteeltä, se on merkitykseltään kontekstia luova.

Kontekstia luovalla *ottaen huomioon* -rakenteella saattaa olla myös kausaalinen vivahde, jos infinitiivilausekkeella perustellaan hallitsevassa lauseessa esitettävää asiaa:

⁶ Saarimaan mielestä *ottaen huomioon* -rakenne ei merkitse samaa kuin *kun otetaan huomioon*, vaan lauseen ”loogillinen subjekti” on se, joka ottaa huomioon (Saarimaa 1941: 396).

- 86a Tämän vuoksi ja *ottaen huomioon myös muut jutussa esille tulleet seikat* Korkein oikeus pitää selvitettyinä, että tilinylityksestä on 370 189,78 markkaa käytetty muuhun tarkoitukseen kuin pankin saatavien suorittamiseen. (Lakimies no. III 1999)
- 86b *Käytettävissä olevat tiedot huomioon ottaen* on ehkä sopivaa pyrkiä nukuttamaan vastasyntyneitä muissa asennoissa kuin mahallaan. (Länsi-Savo no. 116 01.05.1995)
- 86c Lisäksi julkinen talous on pidettävä tiukkaan valvonnassa *ottaen huomioon mm., että väestö ikääntyy koko ajan*. (Länsi-Savo no. 28 29.01.1999)

Esimerkissä 86a infinitiivirakenne *ottaen huomioon muut jutussa esille tulleet seikat* voitaisiin ilmaista vaikkapa adpositiolausekkeella *myös muiden jutussa esille tulleiden seikkojen vuoksi*, etenkin koska lauseke on rinnastettu syytä ilmaisevaan adverbiaaliin *tämän vuoksi*. Samaa ajatusta voidaan soveltaa 86b-esimerkkiin (*käytettävissä olevien tietojen vuoksi*). 86c-esimerkissä *ottaen huomioon* saa objektikseen *että*-lauseen. Kokonaisuuden voisi korvata sivulauseella *koska väestö ikääntyy koko ajan*.

3.7.3 Jotain silmällä pitäen

Rakenne *jotain silmällä pitäen* vastaa semanttisesti hyvin paljon edellä käsiteltyä *ottaen huomioon* -rakennetta. Molemmilla on kaksi merkitystehtävää: mentaalisen toiminnan ilmaiseminen ja kontekstin luominen. Mentaalista toimintaa ilmaisevana infinitiivilausekkeena se määrittää verbiä ja kontekstia luovana koko lausetta. Seuraavien esimerkkien infinitiivilausekkeet ovat koko lausetta määrittäviä adverbiaaleja:

- 87a Vielä viime vuonna hän edusti kotikaupunkinsa seuraa Mikkelin Luistelijointa, mutta vaihtoi täksi kaudeksi joensuulaisseuraan, koska siellä oli tarjolla riittävän tasokasta valmennusta *uran edistymistä silmällä pitäen* [’uran edistymisen kannalta’]. (Länsi-Savo no. 265 30.09.1996)
- 87b SM-maratonin voitolla ei Friarille ole merkitystä *arvokisoja silmällä pitäen* [’arvokisojen kannalta’] ja sen hänkin hyväksyy. (Länsi-Savo no. 138 23.05.1999)
- 87c Viime kädessä laille annetaan järkevä merkitys, s.o. lakia tulkitaan tavalla, joka ratkaisijan mielestä on *tapauksen asianmukaista ratkaisemista silmällä pitäen* [’tapauksen asianmukaisen ratkaisemisen kannalta’] sopiva. (Lakimies no. 6 1991)

Esimerkeissä 87a–c *silmällä pitäen* -lauseke on korvattavissa *jonkin kannalta* -tyyppisellä adpositiolausekkeella. Infinitiivilauseke täsmentää, miltä kannalta tai minkä seikan valossa hallitsevassa lauseessa esitetty asia pitää paikkansa.

Ei ole aina selkeää, onko *silmällä pitäen* -lauseke vapaa lauseen määrite vai verbin määrite. Joissakin tapauksissa infinitiivilauseke voidaan nimittäin katsoa predikaattiverbille ja subjektille alisteiseksi, tapaa ilmaisevaksi *ten*-lausekkeeksi, niin kuin esitin myös *ottaen huomioon* -rakenteen yhteydessä.

- 88a – – tämän takia lienee paikallaan huomauttaa asiamiehille muutamista yleisistä näkökohdista, *joita silmällä **pitäen*** he voivat kirjeensä laatia. (Kaleva no. 8-9 09.1919)
- 88b Tuomioistuimien tarkasteli ydinaseiden käyttöä mm. *silmällä **pitäen** Kansalaisja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 6 artiklan mukaista oikeutta elämään* – – (Lakimies no. 3 1997)
- 88c *Suomen oloja silmällä **pitäen*** huomataan, että 1840-luvulla, jolloinka Suomi metsineen joutui kosketukseen maailman puutavarakaupan kanssa, alkavat, myös metsäkysymykset saada huomiota osakseen. (Metsätaloudellinen Aikakauskirja no. 11-12 11.1919)
- 88d Nimenomaan *yleisiä oikeusperiaatteita silmällä **pitäen*** (ks. niistä 1938, 159-166) mutta yleisemminkin voimme muotoilla lopputuloksen ehkäpä Brusiinin omia sanoja selvemmin. (Lakimies no. 1 1997)

Esimerkeissä 88a ja 88b on kyse mentaalista prosessia kuvaavista infinitiivilausekkeista, jotka vastaavat *siten että* -lauseita: 88a-esimerkissä asiamiehet voivat laatia kirjeet siten, että he pitävät silmällä muutamia yleisiä näkökohtia. 88b-esimerkissä tuomioistuimien tarkasteli ydinaseiden käyttöä siten, että piti silmällä oikeutta elämään. Esimerkkien infinitiivilausekkeet ovat siis tapaa luonnehtivia verbin määritteitä. 88c-esimerkki ei puolestaan ole yhtä yksiselitteinen, koska infinitiivilausekkeen merkityksen voi mieltää kahdella tavalla. Kontekstia luovana lausekkeena se kutsuu huomioimaan Suomen olot; mentaalista prosessia kuvaavana lausekkeena se siivittää passiivista *huomataan*-predikaattia. Esimerkissä 88d infinitiivilauseke *yleisiä oikeusperiaatteita silmällä pitäen* on rinnastettu adverbiin *yleisemminkin*, mutta ei ole aivan selvää, määrittävätkö adverbiaalit predikaattia vai koko lausetta. Predikaattia määrittävä infinitiivilauseke vastaisi lausetta *siten että pidämme silmällä yleisiä oikeusperiaatteita*, koko lausetta määrittävä infinitiivilauseke lausetta *mitä tulee yleisiin oikeusperiaatteisiin*.

3.7.4 *Johonkin liittyen* ja *jotain koskien*

Infinitiivimuoto *liittyen* esiintyy illatiivisijaisen substantiivin kanssa osana *johonkin liittyen* -rakennetta, jonka tehtävä on liittää hallitsevassa lauseessa esitetty asia johonkin asiayhteyteen. Se on siis kontekstia luova, koko lausetta määrittävä adverbiaali.

- 89a *Osin edelliseen liittyen* on suositeltavaa, että verovelvollisiksi säädetään tuottaja- ja maahantuojaportaan elinkeinonharjoittajat eikä vähittäismyyntiporrasta. (Lakimies no. II 1999)
- 89b Ks. esim. HE 48 / 1996, s. 20, jossa todetaan yleisesti *jäteverotukseen liittyen*, että säännöksellä lisätään verotuksen joustavuutta. (Lakimies no. II 1999)
- 89c Tiedän monien muidenkin olevan ymmällään *tähän juoksutapahtumaan liittyen*. (Länsi-Savo no. 235 02.09.1993)

89a-esimerkissä infinitiivilausekkeen *edelliseen liittyen* voisi korvata esimerkiksi ilmaisulla *mitä tulee edelliseen* (ks. esim. Saarimaa 1941: 396). Esimerkeissä 89b ja 89c infinitiivilausekkeen voisi hyvin korvata myös elatiivisijaisella substantiivilausekkeella (89b:ssä *todetaan yleisesti jäteverotuksesta* ja 89c:ssä *ymmällään tästä juoksutapahtumasta*).

Rakenteen *johonkin liittyen* toinen tehtävä on määrittää NP:tä ja korvata relatiivilause. Tämä käytötapa ei toteuta semanttista tehtävää, vaan se on pikemminkin syntaktinen ilmaisuvara. Se myös herättää mielenkiintoista pohdiskelua lauseenjäsennyksen kannalta: esimerkiksi lausekkeen *raportti liittyen ilmastoon* (vrt. *raportti, joka liittyy ilmastoon*) infinitiiviossa *liittyen ilmastoon* voitaisiin hyvin mieltää pääsanana *raportti* attribuutiksi. Alla olevissa esimerkeissä alleviivaan infinitiiviattribuutin määrittämän pääsanana:

- 90a Hänellä onkin siihen hyvät mahdollisuudet, sillä viime vuosien tutkimus *liittyen keskiaikaiseen Aragoniaan ja Kastiliaan* on selvittänyt paljon lähtötilannetta, kun Katoliset kuninkaat saivat hallitusvastuun. (Historiallinen Aikakauskirja no. 1 1990)
- 90b *Niihin liittyen* on esitetty ja valmisteltu runsaasti kehitys- ja investointihankkeita, joista kuitenkin vain muutamat ovat päässeet alkuun. (Länsi-Savo no. 275 11.10.1995)
- 90c *Tähän liittyen* avaisin lausunnon alussa mainitun laajemman tarkastelukulman, jota voidaan perustella näin: (Lakimies no. II 1999)

Esimerkissä 90a infinitiivilauseke *liittyen keskiaikaiseen Aragoniaan ja Kastiliaan* määrittää sitä edeltävää NP:tä *tutkimus*. Esimerkki 90b on hieman monimutkaisempi: infinitiivilauseke *niihin liittyen* määrittää siitä irrallaan olevaa NP:tä *kehitys- ja investointihankkeita*. Lausekkeen voisi toisaalta tulkita myös kontekstia luovaksi: *Mitä tulee niihin, on esitetty ja valmisteltu runsaasti kehitys- ja investointihankkeita* – –. Esimerkissä 90c on samanlainen tulkintaongelma, jota tietysti kontekstin puute pahentaa: luonnehtiiko rakenne *tähän liittyen* NP:tä *tarkastelukulman*, vai luodaanko sillä kontekstia? Kumpi tahansa tulkinta on mahdollinen, eikä niillä nähdäkseni ole juuri eroa. Käsittelen attribuuttina toimivan *johonkin liittyen* -rakenteen tarkemmin kohdassa 3.12.1.

Johonkin liittyen -rakenteen lähirakenne on *jotain koskien*. Muodoltaan nämä ovat erilaisia – infinitiivi *koskien* saa täydennyksekseen objektijäsenen – mutta semanttisesti ne

käytännössä vastaavat toisiaan: molemmat voivat sekä luoda kontekstia että luonnehtia tarkoitetta attribuutin tapaan. Iso suomen kielioppi luonnehtii muotoa adpositioksi, joka vastaa usein relatiivilauseetta (ISK § 698).

- 91a Vallitsevasta todistusoikeusdoktriinista voi 1800-luvun alun suhteen tai *sitä edeltävää aikaa* **koskien** puhua ainoastaan suurella varovaisuudella. (LAKIMIES no. V 1994)
- 91b *Koko lääniä* **koskien** tärkeimmäksi haasteeksi tulisi kehittää Mikkelin läänistä puulaakso! (Länsi-Savo no. 293 30.10.1994)
- 91c - Sain sisäisen tarkastuksen raportteja myös **koskien** Päijät-Hämeen koko aluetta ja toimintaa Heinolassa, totesi Prepula. (Länsi-Savo no. 118 04.05.1995)
- 91d *Kilpailunrajoituslain mukaista pätemättömyyttä* **koskien** on esitettävä kysymys, missä laajuudessa pätemättömyys kohdistuu kilpailua rajoittavaan sopimukseen. (Lakimies no. I 1999)

Esimerkeissä 91a ja 91b infinitiivilauseke luo kontekstia samaan tapaan kuin *jonkin suhteen* -tyyppinen adpositiolauseke, jollaiseen 91a-esimerkissä infinitiivilauseke onkin rinnastettu *tai*-konjunktilla. Esimerkissä 91c infinitiivilauseke toimii jälkimääritteenä NP:lle *raportteja*. Esimerkki 91d puolestaan on jossain näiden kahden tehtävän välillä. Virkkeen alkuun sijoitettu infinitiivilauseke *kilpailunrajoituslain mukaista pätemättömyyttä* **koskien** luo kontekstin kysymykselle ja toisaalta toimii määritteenä ikään kuin partisiippiattribuutti (*kilpailurajoituslain mukaista pätemättömyyttä* koskeva kysymys).

3.7.5 Jotain ajatellen

Rakenne *jotakin ajatellen* (vrt. ruotsin *med tanke på*) vastaa merkitykseltään suunnilleen *jonkin kannalta*- tai *ottaen huomioon* -rakenteita. Infinitiiviä edeltävä objektijäsen siis kiinnittää huomion seikkaan, joka kontekstualisoi tai motivoi hallitsevan lauseen sisältämän asian. Iso suomen kielioppi (VISK § 698) mainitsee ilmauksesta *ajatellen* vain sen, että verbi on ”irtautunut infiniittisestä käytöstään”.

- 92a *Yhdenvertaisuuslakia* **ajatellen** [yhdenvertaisuuslain kannalta'] on syytä muistaa, mitä Virolle tapahtui Neuvostoliiton miehityksen aikana. (Historiallinen Aikakauskirja no. 2 1999)
- 92b *Työn laajuutta* **ajatellen** [työn laajuuden kannalta'] niiden haittavaikutus jää vähäiseksi. (Historiallinen Aikakauskirja no. 3 1979)
- 92c Teoksen dispositio vaikuttaa pääosin onnistuneelta **ajatellen** teoksen käyttökelpoisuutta käsikirjana [ottaen huomioon teoksen käyttökelpoisuuden käsikirjana']. (Lakimies no. 6 1989)
- 92d Pyrkikäämme sentähden, **ajatellen** rakkaan Lunastajamme ylösousemusta, yhä enemmän ja enemmän käsittämään sen suuruus ja ymmärtämään, ettei mitään

senkaltaista ollut tapalitunut koskaan ennen – – (Wartiotorni ja Kristuksen läsnäolon airut no. 12A 01.12.1918)

Esimerkeissä 92a–c infinitiivirakenne edustaa tyypillistä kontekstualisoivaa *ajatellen*-verbiä: infinitiivilauseke on predikaattiverbistä ja subjektista täysin erillinen, koko lausetta määrittävä adverbiaali. Esimerkki 92d puolestaan on tulkinnanvarainen: infinitiivilauseke *ajatellen rakkaan Lunastajamme ylösnousemusta* voidaan tulkita myös verbiä määrittäväksi, mentaalista toimintaa ilmaisevaksi adverbiaaliksi, joka kuvailee pyrkimisen tapaa.

3.7.6 Jostain päätellen

Päätellen-verbimuoto on kiteytynyt postpositioksi, joka muodostaa yhdessä elatiivisijaisen nominin kanssa *jostakin päätellen* -rakenteen. Semanttisesti kyse on melkein perustelemisesta (ks. 3.4.3), mutta tässä tapauksessa tieto X:sta ei aiheuta tai perustele toimintaa Y; pikemminkin tieto X:sta perustelee havainnon tai väitteen Y (esimerkeissä infinitiivilausekkeen NP edustaa X:ta ja hallitseva lause Y:tä).

- 93a *Miespuolisen yleisön ilmeistä päätellen* moni olisi halunnut tehdä saman kuin virus kuudelle jäljelle jääneelle. (Länsi-Savo no. 176 04.07.1998)
- 93b *Myyntilukemista päätellen* aika moni perheprojekti alkoi 80-luvun alussa Modern Talkingin You're My Heart, You're My Soulin tahdissa. (Länsi-Savo no. 35 05.02.1999)
- 93c Näin ei *tapahuneesta päätellen* kuitenkaan ollut. (Länsi-Savo no. 154 08.06.1999)
- 93d Kun tämä tauti *kaikesta päättäen* on sama, josta prof. K. M. Levänder lehtemme viime vuosikerrassa on kirjottanut ja jonka hän on todennut esiintyvän muikulla Sotkamossa – – (Suomen kalastuslehti no. 6 1915)

Aineistoni varhaisissa lehdissä rakenteen yleisempi infinitiiviosa on *päättäen* (93d), jonka frekventatiivijohdos *päätellen* on käytetympi myöhemmissä lehdissä (97a–c). *Jostakin päätellen* -rakenne vaikuttaa useimmiten olevan koko lausetta määrittävä adverbiaali (93a–c). Joissakin tapauksissa tosin sen voi ajatella olevan samasubjektinen hallitsevan lauseen kanssa:

- 94a Nuo paksut nidokset sisältävät itse asiassa vähemmän kuin *koosta päättäen* olisi odottanut. (Historiallinen Aikakauskirja no. 3 1915)
- 94b Tri Meinander arvelee, *taiteesta päätellen*, sen saapuneen meille juuri Gotlannista. (Historiallinen Aikakauskirja no. 1-5 1918)

Esimerkissä 94a hallitseva lause *olisi odottanut* on nollapersoonassa – tekijätarkoite on siis geneerinen. Myös infinitiivilausekkeen tekijäksi voidaan kuvitella geneerinen henkilötekijä,

joten infinitiivilauseke ja hallitseva lause voivat olla samasubjektisia. Esimerkin 94b infinitiivilausekkeen *taiteesta päätellen* subjektitarkoite Tri Meinander on selvästi sama kuin hallitsevan lauseen: tekijän arvelu perustuu hänen omaan päättelyynsä. Luokittelen esimerkkien 94a–b kaltaiset tapaukset tapaa ilmaiseviksi *ten*-lausekkeiksi.

3.7.7 *Johonkin katsoen*

Suhteutusta ilmaiseva adpositio *katsoen* (VISK § 698) on vakiintunut kontekstia luovaan merkitystehtävään. Yhdessä illatiivisijaisen NP:n kanssa se muodostaa *katsoen johonkin* -rakenteen, joka vastaa merkitykseen *ottaen huomioon* -ilmaisua (ks. kohta 3.7.2). Se siis tuo lauseeseen lisätietoa.

- 95a Asian johdosta silloin julkaisemassamme kirjoituksessa (n:o 51, v. 1914) lausimme mielipiteenämme, että olisi ollut suotavaa, että kamari, ***katsoen siihen, että se ajaa liiketoiminnan yleisiä etuja***, olisi ensiksi kääntynyt liikemieskuntamme edustavien laitosten puoleen – – (Kauppalehti no. 37 15.09.1915)
- 95b Keräykselle olisi epäilemättä eduksi, jos voisin – ***katsoen siihen, että täytyy kulkea niin laajat matkat suureksi osaksi kalliilla hevoskyydillä*** – saada 200:– kuukaudelle. (Suomi no. 13 1915)
- 95c ***Katsoen*** Turkin viimeaikaiseen kehitykseen [’Turkin viimeaikaisen kehityksen perusteella’], näyttää kuitenkin siltä, kuin ajankohta ei enää olisi kovin kaukana, jolloin sielläkin saadaan huomattavia uudistuksia aikaan. (Toveritar no. 7-8 04.1929)

Esimerkissä 95a infinitiivilauseke selventää, miksi kamarin olisi pitänyt kääntyä laitosten puoleen. 95b-esimerkissä samalla tavoin infinitiivilauseke perustelee, miksi lauseen tekijä ansaitsisi 200 markkaa. 95c-esimerkin infinitiivilausekkeella *katsoen Turkin viimeaikaiseen kehitykseen* on vastaavanlainen perusteleva funktio, ja sen voisikin korvata postpositiolausekkeella *Turkin viimeaikaisen kehityksen perusteella*. Rakenteella *katsoen johonkin* voidaan myös suhteuttaa asioita:

- 96a Vuodenaikaan ***katsoen*** harvinainen lämpöaalto on saapunut Tukholmaan. (Länsi-Savo no. 120 05.05.1999)
- 96b Kun kirjan hinta *kokoon ja ulkoasuun katsoen* on hyvin halpa, edellyttää se hyvin suurta menekkiä. (Kasvatus ja koulu no. 8 04.1915)

Esimerkissä 96a subjektin pääosaa *lämpöaalto* määrittää adjektiiviattribuutti *vuodenaikaan katsoen harvinainen*: lämpöaalto siis suhteutetaan vuodenaikaan. Kohdassa 96b lausekkeella *kokoon ja ulkoasuun katsoen* suhteutetaan lauseen predikatiivi *hyvin halpa* kokoon ja ulkoasuun.

3.7.8 Parenteettinen *ollen*-lauseke

Viimeinen kontekstia luova *ten*-rakenne on infinitiivin parenteettinen käyttö. Infinitiivilauseke sijoitetaan keskelle lausetta, usein subjektin ja predikaattiverbin väliin, ja erotetaan muusta lauseesta pilkuin. Tällainen parenteettinen eli syntaktisen rakenteen keskelle sijoitettu infinitiivilauseke tuo virkkeeseen lisätietoa. E-infinitiivin instruktiivin parenteettista käyttöä voi verrata englannin kieleen:

97a John, *being a hefty man*, was able to lift the stone.

97b John, *ollen vanteran mies*, pystyi nostamaan kiven.

Kontekstualisoivien parenteettisten lausekkeiden verbi on *ollen*, jolla predikoidaan lauseen subjektista jotain:

98a Nämä pienet eläimet, *ollen raatelevimpia petoja*, elävät yksinomaan toisten eläinten lihasta, voivat siis suojelusvärinsä turvin lähestyä saalistaan saaliin huomaamatta ja tehdä hyökkäyksensä tarpeeksi lyhyeltä välimatkalta. (Metsästys ja kalastus no. 3-4 03.1919)

98b Mutta, *ollen intohimoinen hiihtäjä*, minä sensijaan saan hiihdellä huilaella joka vuosi, toisina talvina kuukausia monta. (Suomen urheilulehti no. 15 08.01.1915)

98c Muuten, jos tutkija ryhtyy käsiksi sellaiseen, joka on ihmisten enemmistölle vierasta, voi hän, *ollen ehdoista tietämätön*, vahingoittua, tulla raajarikoksi, tappaa itsensä, sillä vaarat, jotka häntä väijyvät, ovat sellaiset, että ihmisrotu kokonaisuudessaan ei ole niitä joutunut kokemaan. (Tietäjä no. 5-6 05.1919)

Esimerkkien 98a–c parenteettiset infinitiivilausekkeet ovat samasubjektisia hallitsevan lauseen kanssa ja antavat subjektitarkoitteesta lisätietoa. Lausekkeilla saattaa olla kausaalinen vivahde: lisätieto tuo esiin, miksi hallitsevan lauseen esittämä tilanne tapahtuu.

3.8 Kontrastointi

Kielitieteessä *kontrastiivisiksi* suhteiksi nimitetään sellaisia suhteita, joissa kaksi asiaa esitetään toisilleen vastakkaisina (Herlin 1998: 146). Iso suomen kielioppi jakaa suhteet kolmii: *adversatiiviset suhteet* (99a) korostavat entiteettien välisiä eroja, *korrektiiviset suhteet* (99b) korvaavat entiteetin tai asiointilan, ja *poikkeussuhteet* (99c) rajaavat jonkin mahdollisuuden pois esitetystä asiointilasta.

99a Johannan silmät ovat vihreät, Taavin puolestaan siniset.

99b Pihalla ei sada lunta vaan vettä.

99c Kaikkien kissojen paitsi Pörrin kuono on puhdas.

Adversatiivista suhdetta ilmaistaan esimerkiksi konnektorilla *puolestaan*, korrektiivista suhdetta konjunktioilla *vaan* ja poikkeussuhdetta partikkelilla *paitsi*. (VISK § 1101– 1110.)

Kontrastointi voidaan jakaa myös toisin: *konsessiivisiin* ja *advertatiivisiin* suhteisiin. Tämän jaottelun mukaan konsessiivisiksi suhteiksi nimitetään odotuksenvastaisuutta käsittäviä suhteita. Esimerkiksi suomen alistuskonjunktio *vaikka* aloittaa lauseen, jonka esittämän tilanteen valossa päälauseessa esitettävä asia on odotuksenvastainen. Konsessiiviseen suhteeseen sisältyy looginen implikaatio, jota König (1986: 233) kuvaa näin: “*vaikka p, q*” implikoi, että “*jos p, normaalisti ei q*”. Adversatiivisessa suhteessa odotuksenvastaisuudella ei ole samaa painoa. (Herlin 1998: 147; Rudolph 1996: 28–29.)

100a Vaikka hän tarvitsi rahaa, en lainannut yhtään.

100b Hän tarvitsi rahaa, mutta en lainannut yhtään.

Esimerkkejä 100a ja 100b yhdistää kahden tilanteen vastakkainasettelu, mutta 100a:ssa on selkeä odotuksenvastaisuutta osoittava suhde, jonka konsessiivista suhdetta ilmaiseva konjunktio *vaikka* luo lauseiden välille.

Luokittelen kontrastoiviksi *ten*-lausekkeiksi adpositiot *verraten* ja *nähdén*. Infinitiivirakenteet *johonkin verraten* ja *johonkin nähden* korostavat entiteettien välisiä eroja eli ovat ISK:n määritelmän mukaan luonteeltaan adversatiivisia.

3.8.1 *Johonkin verraten*

Muoto *verraten* esiintyy itsenäisenä intensiteettipartikkelina, joka luonnehtii puheena olevan ominaisuuden pätemistä (esim. *verraten pieni asunto*) (VISK § 664), mutta myös postpositiona, jota edeltävä illatiivisijainen NP osoittaa vertailun kohteen. Postpositio on korvattavissa saman verbin elatiivisijaisella passiivin toisella partisiipilla *verrattuna*.

101a Kirjapalautuksia kertyi *tavalliseen torstaipäivään verraten* moninkertaisesti. (Länsi-Savo no. 201 30.07.1993)

101b *Aarnion teoriaan verraten* on oman 'oppini' tarkoituksena ennen muuta osoittaa vain ja ainoastaan se, että Aarniolla ei ole hallussaan ainoa mahdollinen totuus oikeudesta. (Lakimies no. 2 1990)

101c Valtionosuuksien väheneminen noin 4,7 miljoonalla markalla ja arvonlisäveron takaisinperintä pienensivät käyttökattetta *edelliseen vuoteen verraten* lähes 34 prosenttia. (Länsi-Savo no. 120 06.05.1998)

Johonkin verraten -rakenteella voidaan verrata monenlaisia lauseenjäseniä: Esimerkissä 101a tapaa ilmaisevaa adverbialia *moninkertaisesti* verrataan infinitiivilausekkeella *tavalliseen*

torstaipäivään. Esimerkissä 101b genetiiviattribuuttia *oman oppini* verrataan Aarnion teoriaan. 101c-esimerkissä objektin sijaista määrän attribuuttia *34 prosenttia* verrataan edelliseen vuoteen. Kaikissa esimerkeissä korostetaan entiteettien välisiä eroja; kyseessä on siis adversatiivinen rakenne.

3.8.2 *Johonkin nähden*

Verbi *nähden* on kiteytynyt osaksi suhteita ilmaisevaa (VISK § 698) ja kontrastoivaa rakennetta *johonkin nähden*. Rakenteen illatiivisijainen NP kohdistaa vastaanottajan huomion *johonkin*, *johon* esitettävää asiaa verrataan.

- 102a Kaikki kolme olivat ylemmän keskiluokan perheistä ja saaneet *aikaansa **nähden*** ['aikaansa verraten'] naiselle erittäin hyvän koulutuksen. (Historiallinen Aikakauskirja no. 2 1999)
- 102b Kalannin Kisan Annemari, Annukka, Sandell kuuluu *kokoonsa **nähden*** ['kokoonsa verraten'] varmasti isokenkäisten joukkoon, näin kirjaimellisesti. (Länsi-Savo no. 228 23.08.1999)
- 102c *Snellmaniin **nähden*** ['Snellmaniin verraten'] Topeliuksen ääni oli sovinnon ja maltin ääni. (Historiallinen Aikakauskirja no. 1 1999)
- 102d Oli kuitenkin myös eroja *Saksaan **nähden*** ['Saksaan verraten']. (Historiallinen Aikakauskirja no. 1 1999)

Esimerkkien infinitiivilausekkeet vastaavat suurin piirtein aiempaa *johonkin verraten* -rakennetta. Rakenteella ei kuitenkaan aina verrata asioita toisiinsa, vaan sillä voi olla myös neutraali, suhteita osoittava tehtävä:

- 103a – – lain tai erityisen määräyksen mukaan nimenomaan taikka asian laadun vuoksi on pidettävä salassa' määrittelevät käsittääkseni sen asiaryhmän, *johon **nähden*** viranomaisella on yleensä salassapitovelvollisuus. (Lakimies no. 5 1979)
- 103b – – Suomi ei voi viedä lainkaan viljaa, ja samoin näyttää käyvän muihinkin *sellaisiin tuotteisiin **nähden***, joita suomalaiset aiemmin kuljettivat Tukholmaan. (Historiallinen Aikakauskirja no. 2 1999)
- 103c Konsernin hallituksen varapuheenjohtaja Vesa Vainio sanoo, että *asiakkaisiin **nähden*** mikään ei muutu nykyisestä. (Länsi-Savo no. 319 23.11.1999)

Esimerkeissä infinitiivilauseke vastaa suurin piirtein ilmaisuja *jonkin suhteen*, *mitä tulee johonkin* tai *johonkin liittyen*. Lasken tämänkaltaiset tapaukset siis kontekstualisoivien *ten*-lausekkeiden piiriin.

Rakenne *johonkin nähden* saattaa vastata *ottaen huomioon* -rakennetta, etenkin sellaisissa tapauksissa, joissa se yhdessä tukipronominin kanssa luo kontekstia kokonaisella lauseella (vrt. englannin *considering*):

- 104a *Siihen **nähden**, että Mikkelin vaalipiiri on SDP:n kolmanneksi vahvin piiri ja meillä on aina enemmän menetettävää kuin muilla*, tappio täällä oli pienempi kuin valtakunnallisesti. (Länsi-Savo no. 80 22.03.1999)
- 104b *Siihen **nähden**, että en ole enää treenannut tosissani*, kisa sujui todella hyvin. (Länsi-Savo no. 51 21.02.1999)
- 104c *Siihen **nähden**, että emme olleet koskaan pelanneet kanoottipooloa*, pelasimme hyvin. (Länsi-Savo no. 334 08.12.1999)

Esimerkeissä virke aloitetaan *siihen nähden* -lausekkeella ja siihen sisällytetyllä *että*-lauseella. Ero *ottaen huomioon* -rakenteeseen on siinä, että *johonkin nähden* tuo kokonaisuuteen lisätietoa, jonka valossa esitettävä asia on odotuksenvastaista. Hallitsevan lauseen ja *siihen nähden että* -rakenteen välillä on siis selkeä konsessiivinen suhde.

3.9 Näkökulma

E-infinitiivin instruktiivilla muodostettu lauseke voi antaa lisätietoa siitä, mistä näkökulmasta katsottuna kuvattu asiointi pitää paikkansa. Näkökulma voi olla fyysinen (105a–b) tai mentaalinen (105c–d):

- 105a Rakennus näyttää vinolta *täältä katsoen*.
- 105b Talo on kolmas *vasemmalta lukien*.
- 105c Väitteessä on järkeä *tältä kannalta ajatellen*.
- 105d Kävijöitä on *yleisesti ottaen* tarpeeksi.

Olen eritellyt neljä näkökulmaa ilmaisevaa *ten*-rakennetta: *joltain kannalta katsoen* (105a), *jostain lukien* (105b), *jotenkin ajatellen* (105c) ja *yleisesti ottaen* (105d). Ilmaisut vastaavat karkeasti *jos*-lauseita (esim. *jos ajatellaan näin* ja *jos katsotaan täältä*). Ehtoa ilmaiseva *jos* ei kuitenkaan tässä tapauksessa ilmaise pää- ja sivulauseen välistä konditionaalista suhdetta vaan havainnon paikkaansapitävyyden ehtoa. Toisin sanoen havainto on totta, jos katsotaan tietystä näkökulmasta. Erittelemieni vakiintuneiden rakenteiden lisäksi näkökulmaa ilmaistaan joskus muilla verbeillä:

- 106a – – ulosoton tehostamiseksi aikana, jona ulosotto on – *ainakin pykälätasolla mitaten* – tehokkaampaa ja ankarampaa kuin koskaan sitten UL:n säätämisen. (Lakimies no. II 1999)
- 106b Kuinka paljon voidaan rajoittaa sellaisen vähemmistön tai alkuperäiskansan jäsenen oikeuksia, joka kuuluu *'objektiivisia' kriteerejä noudattaen* ko. 'vähempiarvoiseen' ryhmään. (Lakimies no. IV 1999)

106a-esimerkin parenteettinen infinitiivilauseke *ainakin pykälätasolla mitaten* vastaa lausetta *jos mitataan pykälätasolla* ja 106b-esimerkin lauseke *objektiivisia kriteerejä noudattaen* lausetta *jos noudatetaan objektiivisia kriteerejä*. Näkökulmaa ilmaisevat infinitiivirakenteet

palautuvatkin geneerisiin ja passiivisiin etä rakenteisiin (*pykälätasolla mitaten > jos mitataan pykälätasolla*) (Ikola ym. 1989: 339).

3.9.1 Joltain kannalta katsoen

Katsoen-infinitiivi on vakiintunut kahteen semanttisesti läheiseen rakenteeseen, jotka molemmat ilmaisevat näkökulmaa. Ensimmäinen niistä, *tältä kannalta katsoen* -tyyppinen ilmaus, voi ilmaista sekä fyysistä että mentaalista näkökulmaa. Infinitiivi esiintyy tällöin ulkopaikallissijaisen, näkökulmaa ilmaisevan NP:n jälkeen.

- 107a Lähimmät naapurimme auringon puolella *meistä katsoen* ovat: Venus ja Merkurius. (Yhteishyvä no. 35 03.09.1915)
- 107b Samanaikaisesti lähti ajotietä ylittämään *auton tulosuunnasta katsoen* vasemmalta oikealla puolella olevan suojatien takaa noin 5-vuotias Pia Rausmaa. (Länsi-Savo no. 76 20.03.1969)
- 107c Mäkeen puhalteli *hyppääjistä katsoen* etuviistosta oikealta lounaistuuli, joka on pahin mahdollinen sinänsä suojaisassa Puijon mäessä. (Länsi-Savo no. 222 19.08.1995)

Esimerkit 107a–c ovat harvinaisia sikäli, että niissä on kyse fyysisestä näkökulmasta. *Katsoen*-verbiä käytetään nimittäin useimmiten mentaalisen näkökulman ilmaisemiseksi: rakenne kutsuu vastaanottajan samaistumaan jonkun osapuolen näkökulmaan tai muuhun kulmaan, josta esitettävää asiaa tulisi katsastella. Näkökulmatulkinnan puolesta puhuu vahvasti se, että näkökulma tai -kanta toisinaan eksplikoidaan:

- 108a *HJK:n näkökulmasta katsoen* Kalliossa on paljon kehitettävää, mutta toki hän jo nyt on lähtökohdiltaan pelaajana nopea, vasenjalkainen ja kookas (194 cm). (Länsi-Savo no. 222 17.08.1999)
- 108b *Ainakin Porin vinkkelistä katsoen* SM-liiga tuntuu vaipuvan sekundasarjaksi. (Länsi-Savo no. 47 17.02.1999)
- 108c Perusoikeusuudistuksen jälkeen oikeusnormien hierarkia *tuomioistuimen näkökulmasta katsoen* muuttuu samaksi kuin taulukossa – – (Lakimies no. VI - VII 1999)

Esimerkkien 108a–c infinitiivilausekkeet ilmaisevat tietyn, melko rajatun näkökulman. Adverbin täydennykseen saava näkökulmaa ilmaiseva *katsoen*-lauseke onkin abstraktimpi:

- 109a Lajia tulvii televisiosta monien mielestä *inhimillisesti katsoen* sietämätön määrä, mutta sitäkin useammilla riittää intoa vielä oheistapahtumiinkin. (Länsi-Savo no. 115 30.04.1997)

- 109b Siihen konserni yltää nyt tekemällä *kansainvälisesti katsoen* normaalitasoisen luottotappiokirjauksen. (Länsi-Savo no. 126 12.05.1995)
- 109c EY: n jäsenmaiden tekijänoikeuslait toimivat edelleen, ja niiden suojan taso on *yleismaailmallisesti katsoen* varsin korkea. (LAKIMIES no. III 1996)

Esimerkeissä 109a–c *näin katsoen* -tyyppinen infinitiivirakenne ilmaisee abstraktin näkökulman. Infinitiivilausekkeet sisältävät adverbis *inhimillisesti*, *kansainvälisesti* ja *yleismaailmallisesti*, jotka tarjoavat abstraktin näkökulman. *Katsoen*-lausekkeet, jotka saavat täydennykseksen adverbis, esiintyvät aineistossani tiheämmin kuin täsmällistä näkökulmaa ilmaisevat *katsoen*-lausekkeet.

3.9.2 Näin ajatellen

Näin ajatellen -tyyppinen, adverbis ja *ajatellen*-infinitiivistä koostuva infinitiivilauseke on yleensä virkkeen alussa ja luo näkökulman, jonka kautta asiaa ajatellaan:

- 110a *Näin ajatellen* on selvää, että tuomarin tulee viran puolesta soveltaa vierasta lakia oikeussuhteen sijaintipaikan mukaan. (Lakimies no. 4 1979)
- 110b *Syvemmin ajatellen* on tämä siksi selvä ja luonnollinen asia, ettei siitä tarvitse keskustella, eikä se tarvitse todistuksia, jokainen voinee tuossa tuokiassa havaita sen todeksi – – (Idän tähti no. 8-9 08.1918)
- 110c *Pintapuolisesti ajatellen* kenties tuntuukin siltä. (Suomen urheilulehti no. 27 06.04.1916)
- 110d *Tarkemmin asiaa ajatellen* voidaan kyllä sanoa, että useimpia näistä urheilulajeista harrastettiin jo muinaisina aikoina Kreikassa ja Roomassa – – (Kodin Kuvasto no. 21 23.05.1915)

Esimerkeissä 110a–c infinitiivilauseke on selkeästi koko lausetta määrittävä, mutta esimerkissä 110d se saattaa myös olla passiivimuotoista predikaattiverbiä määrittävä. Koko rakennehan voidaan ilmaista passiivilauseena *jos ajatellaan näin*. Esimerkkien adverbien lisäksi rakenteessa tavataan muun muassa adverbeja *loogillisesti*, *inhimillisesti*, *järkevästi* ja *lähemmin*.

3.9.3 Jostain lukien

Verbi *lukien* yhdessä paikkaa ilmaisevan adverbisalin (esim. *vasemmalta*) kanssa muodostaa *jostain lukien* -rakenteen, joka ilmaisee fyysistä näkökulmaa. Rakennetta usein seuraa lista ihmisistä tai muista kohteista siinä järjestyksessä, jonka infinitiivirakenne osoittaa:

- 111a Edustajat *vasemmalta lukien*: V. Pietola, H. Paronen, O. Pero, L. Ojanen ja O. Wickström (Suomen urheilulehti no. 30 22.04.1915)
- 111b Keskellä seisovat *vasemmalta oikealle lukien*: Rembrandt, Michel Angelo, Rafael, Voltaire, Beethoven, Shakespeare, Milton, Newton, Galilei, Lister, Darwin, Pasteur ja James Watt. (Nuori voima no. 11-12 11.1915)
- 111c Henkilökuvista ylemmällä rivillä ovat *vasemmalta lukien* Tanskan kuningas Christian, Ruotsin kuningas Gustaf, ja Norjan kuningas Hankon (Aamulehti no. 6 09.01.1915)
- 111d Suuri, 15 miljoonaa markkaa maksanut Singerin talo, jonka korkeus on neljäkymmentä yksi kerrosta ja 186,5 m. *katukäytävästä lukien* – – (Rakennustaito no. 15 08.1915)
- 111e Parresta on virtsakouruun 10 cm. luiska ja virtsakouru 15 cm. syvä *navetan lattiasta lukien* ja kourun pohja siis parren takaosasta lukien 25 cm. syvällä. (Maatalous no. 1 01.1915)

Esimerkeissä 11a–c *jostain lukien* -rakenne ilmaisee tarkastelunäkökulman ja muu lause tarkoitteiden järjestyksen. Esimerkeissä 11d ja 11e ei ole vastaavaa järjestyksen ilmaisemista, vaan rakenteet *katukäytävästä lukien* (11d) ja *navetan lattiasta lukien* (11e) tarjoavat vain fyysisen tarkastelunäkökulman.

3.9.4 Yleisesti ottaen

Ottaen-verbi on aiemmin käsitelty osana kontekstia luovaa *ottaen huomioon* -ilmaisua (ks. kohta 3.7.2), mutta se esiintyy usein myös adverbien kanssa lyhyenä *yleisesti ottaen* -tyyppisenä, koko lausetta määrittävänä selvittelylisäkkeenä (Koistinen 1978: 15; Penttilä 1957: 548–553). Rakenteessa käytetään muun muassa adverbeja *suhteellisesti*, *yleensä*, *tarkkaan*, *karkeasti*, *asiallisesti* ja *sanatarkasti*.

- 112a No ei, *vakavasti ottaen* on ihan fantastinen juttu, että Sami pääsi Liverpooliin. (Länsi-Savo no. 143 28.05.1999)
- 112b *Historiallisesti ottaen* Kuusisen hallitus ei ehkä todella olekaan niin merkittävä ilmiö kuin suomalaisista tuntuu. (Historiallinen Aikakauskirja no. 1 1979)
- 112c Ja mikä nimenmaan on merkille pantavaa, on se että pienet ja keskisuuret kunnat ovat *suhteellisesti ottaen* parhaiten pystyneet sopeutumaan. (Länsi-Savo no. 16 18.01.1995)
- 112d 1600-lukua on luonnehdittu sen suuruudenajaksi, mutta *tarkkaan ottaen* tämä toteamus sopii vain niihin kausiin, jolloin tervakomppaniat eivät toimineet. (Historiallinen Aikakauskirja no. 1 1979)
- 112e *Yleisesti ottaen* pidän tehtyjä ratkaisuja hyvinä. (Lakimies no. 5 1989)
- 112f Kirjoittajan johtopäätökset ovat perusteltuja ja *yleisesti ottaen* oikeaan osuvia. (Lakimies no. 1 1989)
- 112g *Yleisesti ottaen* muutokset ovat ennen kaikkea supistuksia. mutta myös henkilövaihdoksia on mukana. (Länsi-Savo no. 22 24.01.1969)

Kohdissa 112a–d infinitiivilauseke ilmaisee jonkinlaisen asenteen tai näkökulman, jonka kautta asia tulee tulkita. Adverbi saattaa yksinkin riittää: infinitiivi on oikeastaan tarpeeton kohdissa 112b ja 112c, koska saman asian voisi ilmaista pelkällä adverbilla (*historiallisesti* ja *suhteellisesti*). Aineistossani eniten korostuva adverbi on *yleisesti* (112e–112g). Merkitykseltään *yleisesti ottaen* on melko tyhjä, etenkin jos yleistä näkökulmaa ei verrata rajatumpaan. Ilmaisua olisikin perustellumpi tällaisessa muodossa: *Tästä näkökulmasta voitaisiin ajatella X, mutta yleisesti ottaen Y*.

3.10 Metatekstuaaliset ilmaisut

Luokittelen metatekstuaalisiksi ilmauksiksi sellaiset *ten*-lausekkeet, joilla puhuja ottaa kantaa omaan puheeseensa. Tällainen lauseke koostuu yleensä adverbista tai objektista ja puhumista kuvaavasta infinitiiviverbistä. Tehtävään ovat vakiintuneet ilmaisut *totta puhuen*, *toisin sanoen* ja *jotakuta lainaten*. Kaksi ensimmäistä ovat leksikaalistuneet adverbeiksi (VISK § 515), mutta *jotakuta lainaten* -rakennetta ei kenties sen harvinaisuuden vuoksi ole sellaiseksi laskettu. Ilmaisuja voi verrata A-infinitiivin pitkällä muodolla muodostettavaan kvantumrakenteeseen (lat. quantum ‘mikäli’): esimerkiksi ilmaisut *totta puhuen* ja *toden sanoakseni* (‘mikäli sanon toden’) ovat merkitykseltään läheisiä. Ikola esittää kvantumrakenteelle vaihtoehtoisen nimityksen *arbitratiivinen lauseenvastike* (lat. arbitror ‘arvella, olla jtk mieltä’). (Ikola 1974: 48; VISK § 514.)

Puhuen-verbi on vakiintunut osaksi *totta puhuen* -ilmaisua (113a–113c), mutta infinitiivi voi saada täydennykseksen myös adverbien (113d ja 113e):

- 113a - Kiinnostus poliittiseen toimintaan ei *totta **puhuen*** ole nuorten parissa tällä hetkellä järin suurta, sanoo piirin toiminnanjohtaja Pasi Paavilainen. (Länsi-Savo no. 73 15.03.1996)
- 113b Puuhommat kiinnostavat minua *totta **puhuen*** enemmän kuin kalanhoito. (Länsi-Savo no. 51 22.02.1992)
- 113c Pääpaino on suorassa rytinässä, joka *totta **puhuen*** kuulostaa nyt hiukan yllätyksettömältä. (Länsi-Savo no. 279 15.10.1992)
- 113d Mutta *vakavasti **puhuen*** asia on kyllä niin, että 80-vuotias Suomi on ihmiselle hyvä paikka asua ja elää. (Länsi-Savo no. 331 08.12.1997)
- 113e Mutta *vakavasti **puhuen***, aikuisen rakkaussuhteen perusta luodaan jo lapsuudessa. (Länsi-Savo no. 123 09.05.1995)

Esimerkkien 113a–e infinitiivilausekkeet ovat luonteeltaan geneerisiä: niiden subjektitarkoite on spesifioimaton, eli subjektiksi ei voida luontevasti mieltää hallitsevan lauseen subjektia.

Toisaalta ilmaisujen kiteytyneisyyden vuoksi koko verbinluonne on niin taka-alalla, ettei niille välttämättä tarvitse edes kuvitella subjektia. (Pokela 2005: 296.)

Sanoen-verbi esiintyy useimmiten osana adverbileksikaalistumaa *toisin sanoen*, jota on myös luonnehdittu koko lausetta määrittäväksi lauseenmääritteeksi (Koistinen 1978: 15; Penttilä 1957: 548–552). Se muistuttaa merkitykseltään hieman *näin ollen* -adverbia siinä mielessä, että se sitoo tekstin eri osia toisiinsa. Se on siis konnektiivi, mutta toisin kuin *näin ollen*, se ei ilmaise syytä vaan ilmaisee aiemmin sanotun eri tavalla 114a–c:

- 114a Teknillisen kronologian kannalta katsottuna eivät ne ole voineet syntyä ennen kuin aurinkovuoden pituus oli käytännön kautta tullut tunnetuksi, *toisin sanoen* vasta sitten kuin vuoden vaihdetta oli alettu viettää juhvana – – (Suomi no. 14 1915)
- 114b Kuljettajaventtiilin kahva asetetaan hätäjarrutusasentoon sillä ehdolla, että jarrusilinterien ja apusäiliöitten paineet eivät ole tasaantuneet, tahi *toisin sanoen*, hätäjarrutusasento on hyödytön, jos musta osottaja on laskeutunut 1 V? ilmakehän tahi enemmänkin paineensäätäjän määrästä. (Veturimies no. 8 08.1915)
- 114c Missä määrin tämän käsityksen leveneminen ja juurtuminen kuluttajien kesken eri paikkakunnilla on mahdollista, se riippuu siitä, kuinka voimakkaaksi kuluttajat kullakin paikkakunnalla ovat tehneet liikkeensä, se riippuu *toisin sanoen* siitä, kuinka uskollista jäsenkunta kullakin paikkakunnalla on ollut omaa kauppaansa kohtaan. (Yhteishyvä no. 48 03.12.1915)
- 114d Nykyaikainen panssarisota on *yksinkertaisesti sanoen* massamurhaa. (Rauhaa Kohti no. 18 30.09.1939)
- 114e *Tarkemmin sanoen* sen läntisenä rajana olisi ollut silloinen Norjan ja Venäjän raja – – (Suomen Heimo no. 19-20 31.12.1939)
- 114f *Täsmällisemmin sanoen* laillinen järjestys on illegitiimi, jos se ei vastaa annettuja arvoja. (Lakimies no. 3 1989)
- 114g Olette *suoraan sanoen* inhottava. (Salainen Salkku no. 3 1949)

Kohdissa 114 d–g infinitiivi saa täydennyksekseen adverbis *yksinkertaisesti*, *tarkemmin* ja *täsmällisemmin*, joilla muotoillaan asia halutulla tavalla. Muita *sanoen*-verbin kanssa harvemmin esiintyviä adverbeja ovat muun muassa *suoraan*, *paremmin*, *rehellisesti*, *lyhyesti*, *oikeammin*, *lievemmin* ja *lähemmin*. *Suoraan sanoen* vastaa Ikolan (1991: 62) mukaan lausetta *jos suoraan sanotaan*.

Infinitiivit *lainaten* ja *mukaillen* muodostavat objektijäsenen kanssa rakenteen, jota seuraa (tai edeltää) jonkun muun kuin puhujan ajatus:

- 115a Kuhmolainen yhteisö oli *Heikkistä lainaten* astunut tuon aikaisiin parrasvaloihin: "ajan viranomaisille ei kansa ainakaan hetkeen ollut harmaata massaa, vaan sen liikkeitä seurattiin aina vallan korkeimpia rappusia myöten". (Historiallinen Aikakauskirja no. 3 1989)

- 115b *Jürgen Habermasia mukailleen*: elämän muotojen runsaus ylittää aina vallan keinojen, esimerkiksi luokittelun, kapasiteetin. (Historiallinen Aikakauskirja no. 1 1999)
- 115c *Vertauskuvallisesti täsmentäen*: lasin särkymisen syynä voi olla sen putoaminen lattialle, mutta jotta tämä voisi olla syynä, on lasin oltava särkyvää. (Historiallinen Aikakauskirja no. 4 1989)

Esimerkeissä 115a–c infinitiivilauseke on ilman muuta vapaa lauseen määrite, joka ei liity predikaattiverbiin lainkaan – infinitiivilauseke saattaa jopa aloittaa predikaattiverbittömän virkkeen (115b ja 115c).

3.11 Kiteytymät

Olen tähän mennessä määritellyt E-infinitiivin instruktiiville 10 merkityskategoriaa. Viimeinen semanttinen kategoria sisältää kieleen kiteytyneitä, adverbimaisia infinitiivi-ilmauksia, joista jotkin kantavat niin vähän informaatiota, ettei niiden merkitystehtävää voi kovin mielekkäästi luonnehtia. Antamani määritelmä kiteymille on jokseenkin mielivaltainen, sillä aivan hyvin sellaisia rakenteita kuin *ottaen huomioon*, *näin ollen* ja *yleisesti ottaen* voisi kutsua kiteymiksi – leksikaalistuminen ja kieliopillistuminenhan ovat kiteytymistä. Lasken tähän kategoriaan kuitenkin sellaiset kiteytyneet adverbileksikaalistumat, joita on vaikea sisällyttää mihinkään merkitystehtävään tai joiden merkitys on ilmaisussa itsessään esillä. Tällaisia ovat muun muassa *mennen tullen*, *ohimennen*, *tieten tahtoen*, *yllättäen*, *silmin nähden*, *paikoitellen*, *kaivaten*, *muistaen*, *kiittäen*, *kunnioittaen*, *toivottaen*, *siunaten*, *mukaan lukien* ja *likipitäen*. Esittelen lyhyesti joitakin niistä.

Kiteymä *yllättäen* on yksi yleisimmistä kiteymistä. Se vastaa suurin piirtein adverbia *yhtäkkiä*, mutta sen verbimäisyys korostuu joissakin tilanteissa:

- 116a Aasian tapahtumat osoittavat, että muutos voi tulla *yllättäen*. (Länsi-Savo no. 30 01.02.1998)
- 116b Keskellä viikkoa saat *yllättäen* rahaa. (Länsi-Savo no. 289 23.10.1999)
- 116c Sen sijaan kolmas brassi Gustavo Manduca lähti *yllättäen* jo ennen viimeistä peliä etsimään töitä Portugalin seuroista. (Länsi-Savo no. 332 09.12.1998)
- 116d Tilanne laukesi kuitenkin nopeasti ja *yllättäen*. (Länsi-Savo no. 323 27.11.1999)
- 116e Paavo astui sisään *yllättäen* kaikki läsnäolijat koomisella asullaan.

Esimerkeissä 116a ja 116b infinitiivi *yllättäen* on oman kielitajuni mukaan enemmän adverbimainen kuin esimerkissä 116c siitä syystä, että tämän subjekti, *Gustavo Manduca*, on konkreettinen, tietoinen agentti, joka saattaisi hyvinkin pyrkiä yllättämään. 116a-esimerkin subjekti *muutos* on puolestaan abstrakti entiteetti, ja 116b-esimerkissä predikaattiverbin

implikoima subjekti on semanttiselta rooliltaan vastaanottaja eikä siis itse yllätä. Esimerkissä 116d *yllättäen* rinnastetaan tapaa ilmaisevaan adverbiin *nopeasti*. Aiemmin esittämälläni logiikalla voitaisiin infinitiivi periaatteessa tulkita tässä tapauksessa siis tapaa ilmaisevaksi *ten*-rakenteeksi. Rakenne rinnastetaankin luontevasti adverbiin juuri siksi, että se on adverbileksikaalistuma. *Yllättäen*-verbin adverbimaisuutta korostaa se, että vaikka *yllättää* on transitiiviverbi, se esiintyy ilman objektia. Jos puolestaan rakenteeseen sisältyisikin objekti, se pitäisi tulkita tapaa tai oheistoimintaa ilmaisevaksi rakenteeksi (116e).

Aineistoni infinitiiviverbit *kaivaten*, *muistaen* ja *kiittäen* (harvemmin myös *ikäväiden*) esiintyvät lähes yksinomaan kuolinilmoituksissa. Ne ovat predikaattiverbillisestä lauseesta irrallisia, itsenäisiä infinitiivirakenteita, joita edeltää usein adessiivi- tai essiivisijainen sana (esim. *rakkaudella*, *lämmöllä* tai *kiitollisina*) tai vainajaan viittaava objekti ja joita seuraavat omaisten nimet.

- 117a *Kiittäen ja kaivaten* Maija, Anna, Mauno, Juha ja Jukka Matti, Ellen ja Petri Marja, Tanja, Henna, Minna ja Teija sisarukset perheineen (Länsi-Savo no. 111 25.04.1999)
- 117b *Lämmöllä muistaen* siskot ja veli perheineen muut sukulaiset ja ystävät. (Länsi-Savo no. 58 01.03.1998)
- 117c *Äitiä ja mummia sanomattomasti kaivaten* lapset ja lastenlapset (Länsi-Savo no. 9 10.01.1999)
- 117d *Rakasta Olli-veljeä kaivaten* muistavat Suoma, Rauha ja Laina-siskot sekä muut omaiset. (Länsi-Savo no. 179 08.07.1969)

Lauseenjäsenyyksen kannalta tällaiset tapaukset ovat ongelmallisia, koska infinitiivi esiintyy ilman predikaattiverbiä (117a–c). Joissakin tapauksissa se kuitenkin siivittää predikaattiverbiä ja luonnehtii tapaa (117d).

Muoto *verraten* esiintyy sekä itsenäisenä adverbina että illatiivi-NP:n kanssa. Jos se saa täydennyksekseen illatiivisijaisen NP:n (esim. *viimevuotiseen verraten*), täydennys kertoo, mihin subjektia verrataan, ja kokonaisuus on merkitykseltään kontrastoiva (ks. kohta 3.8.1). Iso suomen kielioppi luokittelee itsenäisen infinitiivin intensiteettipartikkeliksi (VISK § 664). Se vastaa merkitykseltään adverbeja *verrattain* ja *melko*:

- 118a Näiden arvioiden toimittaminen on aikaisemmin mainitusta syystä edelleen *verraten* epävarma tehtävä. (Maataloustieteellinen aikakauskirja no. 3-4 1929)
- 118b Odotettavissa heikkoa etelätuulta ja *verraten* kaunista säätä, lämpötila ennallaan. (Länsi-Savo no. 222 20.08.1969)
- 118c On siis ilmeistä, että saamme kiittää näitä ennätysajoautoja *verraten* paljosta, ainakin amerikkalaisen kertojamme sanoista päättäen. (Autoilija no. 10 10.1929)

Yksi useaan eri merkitystehtävään jakautuneen *lukien*-verbin yleisimmistä rakenteista on adpositioksi luettava sanapari *mukaan lukien* (VISK § 688):

- 119a – – "missä määrin annettu tapahtumaketju, *inhimilliset teot ja emootiot mukaanlukien*, on yhteensopiva sen kanssa, mitä tiedämme yksilöistä ja yhteiskunnasta jossakin erityisessä historiallisessa kontekstissa". (Historiallinen Aikakauskirja no. 3 1989)
- 119b – – oikeus rauhanomaiseen kokoontumiseen ja yhdistymisvapauteen, *mukaan lukien oikeuden ammattiyhdistysten perustamiseen ja niihin liittymiseen* (Lakimies no. 2 1989)
- 119c Osuuskaupan hallinto lupautui puolestaan (edellyttäen että osuuskunnan kokous sen hyväksyy.) myymään näillä varoilla ostetun jauhun ilman kauppavoittoa, siis siitä hinnasta, minkä se, *mittatappio pois lukien*, tulee kaupalle itselleen maksamaan. (Yhteishyvä no. 27 09.07.1915)

NP:tä seuraava inklusiivinen *mukaan lukien* (119a ja 119b) vastaa suurin piirtein relatiivilauseetta *johon sisältyy x*. Se on jokseenkin skemaattinen rakenne, jolla on kieliopillinen funktio. Usein se on lauseen keskelle upotettu parenteettinen lisäys (119a). Rakenteen vastakohta *pois lukien* (119c) on puolestaan merkitykseltään eksklusiivinen eli *pois sulkeva*.

3.12 Tiivistäminen

Edellä esittämiäni merkitystehtäviä toteuttavat *ten*-lausekkeet ovat joko predikaattiverbiä tai koko lausetta määrittäviä adverbiaaleja. Infinitiivin monipuolisuuden käytön vuoksi on kuitenkin toisinaan haastavaa määrittää infinitiivilausekkeen lauseenjäsenasema, etenkin jos sen tehtävä itsessään vaikuttaa olevan syntaktinen. E-infinitiivin instruktiivilla onkin myös syntaktinen käyttötap, asioiden tiivistäminen. Tähän tehtävään laskemani *ten*-rakenteet korvaavat kokonaisia lauseita ja voivat muodostaa raskaita, lausemaisista rakenteita.

3.12.1 Infinitiivilauseke attribuuttina

A-infinitiivin lyhyellä muodolla voidaan muodostaa attribuutilauseke, substantiivia seuraava jälkimmärite. Tällaisen infinitiiviattribuutin saavat pääsanat ovat merkitykseltään abstraktistia, deverbaaleja ja intensionaalisia olioita tarkoittavia kuten *aie*, *tahto*, *toivo* (Hakulinen & Karlsson 1979: 123–124):

- 120a kansalaisen oikeus *äänestää*
- 120b opiskelijan tapa *myöhästyä luennolta*
- 120c mahdollisuus *nähdä kaupunkia*
- 120d kunnia *osallistua tilaisuuteen*

Kahta E-infinitiivin instruktiivilla muodostettavaa rakennetta, johon kielenhuoltajat ovat kiinnittäneet erityistä huomiota, *koskien* ja *liittyen*, voidaan verrata A-infinitiivin lyhyen muodon attributtikäyttöön, mikäli tämä nähdään adnominaalisena⁷. Ne ensisijaisesti määrittävät NP:tä samaan tapaan kuin relatiivilause tai elatiivisijainen jälkimäärite:

- 121a lausunto *koskien rikossyytteitä* 'rikossyytteitä koskeva lausunto'
- 121b riita *koskien perinnönjakoa* 'perinnönjakoa koskeva riita'
- 121c uutta tietoa *liittyen vaalikampanjaan* 'vaalikampanjaan liittyvää uutta tietoa'
- 121d tutkielma *infinitiiveihin liittyen* 'infinitiiveihin liittyvä tutkielma'

Käsittelin verbit *koskien* ja *liittyen* aiemmin kontekstia luovina *ten*-verbeinä, mutta esimerkeissä 121a–d ne ovat eräänlaisia attributteja, substantiivilausekkeiden määritteitä (Ontermaa 2005: 321). Iso suomen kielioppi kutsuu muotoja adpositioleksikaalistumiksi ja vertaa tällaista E-infinitiivin instruktiivin käyttöä relatiivilauseeseen (ISK § 516, 698; ks. myös Nieminen 1951: 496–497 & Saarimaa 1937: 123). Vertaus on sopiva, ja sen valossa infiniitivilausekkeita voikin pitää attributteina.

Muoto *liittyen* määrittää pääsanaansa useimmiten sen jäljessä (122a ja 122b), mutta sitä tavataan myös ennen määrittämäänsä NP:tä (122c). Alleviivaan esimerkkien NP:n, jota *liittyen* määrittää.

- 122a Hänellä onkin siihen hyvät mahdollisuudet, sillä viime vuosien tutkimus *liittyen* keskiaikaiseen Aragoniaan ja Kastiliaan on selvittänyt paljon lähtötilannetta, kun Katoliset kuninkaat saivat hallitusvastuun. (Historiallinen Aikakauskirja no. 1 1990)
- 122b Repo esittää joukon de lege ferenda -kannanottoja mm. oikeusturvaan ja ympäristöarvoihin *liittyen*. (POST LAKIMIES no. VIII 1996)
- 122c Itämeren valtioiden neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu, professori Ole Espersen on ollut toiminnassaan erittäin aktiivinen ja näin myötävaikuttanut Itämeren alueen demokratiakehitykseen tekemällä lukuisia selvityksiä tilanteesta jäsenmaissa ja antamalla näihin *liittyen* toimenpidesuosituksia. (Lakimies no. VI - VII 1999)

Näiden esimerkkien perusteella muotoa voisi kutsua NP:tä määrittäväksi adpositioleksikaalistumaksi. Toisaalta sillä myös luodaan kontekstia (ks. kohta 3.7.4):

⁷ Hakulinen ja Karlsson (1979: 124) argumentoivat sen puolesta, että kyseessä on verbiketjun tapainen sanaliitto (esim. *Minulla on lupa tulla* = *Minä saan tulla*). He perustelevat tulkintaa sillä, että infiniitivirakenne voi saada verbin lisäksi objektin ja adverbiaaleja muttei NP-subjektia.

- 123 *Suomen ja Neuvostoliiton tieteellis-tekniseen yhteistyöhön **liittyen** on sovittu, että neuvostoliittolainen helikopteri suorittaa kartoituskuvausta kesä- ja heinäkuussa Värtsilän ja Viipurin välisellä alueella. (Länsi-Savo no. 146 03.06.1991)*

Esimerkissä 123 ei ole NP:tä, jota infinitiivilauseke luonnehtisi. Sen sijaan tämä luo kontekstin, johon esitettävä asia liittyy. Näiden kahden tehtävän – NP:n määrittämisen ja kontekstin luomisen – ero ei aina ole ilmeinen juuri siksi, että lauseke voi liikkua lauseessa vapaasti:

- 124a *Uudistukseen **liittyen** valtioneuvosto teki periaatepäätöksen, jonka mukaan lähivuosina kiinnitetään erityistä huomiota toisen asteen ammatilliseen koulutukseen. (Länsi-Savo no. 136 23.05.1997)*
- 124b *Tähän linjanmuutokseen **liittyen** julkistettiin keskiviikkona myös uusille kohderyhmille tarkoitettu Kyyhkylän uusi 12-minuuttinen mainosvideo. (Länsi-Savo no. 39 10.02.1994)*
- 124c *Näyttelyyn **liittyen** pidetään ensi sunnuntaina suomalaisessa kauppakorkeakoulussa valtakunnalliset elintarvikepäivät – (Länsi-Savo no. 241 17.10.1963)*

Esimerkissä 124a infinitiivilauseke määrittää objektia *periaatepäätöksen* ja esimerkissä 124b objektia *mainosvideo*. NP:tä luonnehtiva infinitiivilauseke voi olla niin kaukana pääsanastaan, että lausekkeen voisi laskea merkitystehtävältään kontekstia luovaksi. Esimerkissä 124c infinitiivilauseke *näyttelyyn liittyen* ja pääsana *valtakunnalliset elintarvikepäivät* on hajotettu – jos siis oletetaan, että taustalla on yhtenäinen lauseke *valtakunnalliset elintarvikepäivät liittyen näyttelyyn* – niin etäälleen toisistaan, että infinitiivilauseke on mielekkäämpää tulkita kontekstia luovaksi (vrt. *mitä tulee näyttelyyn*). Tällainen syntaktinen liukuvuus on saattanut mahdollistaa verbin määritealan vaihtelun, mutta myönnettäköön, että attribuuttikäytön hahmottaminen kohdissa 124a–c on hieman kaukaa haettua.

Johonkin liittyen -muodon lähirakenne *jotain koskien* jakautuu samoihin tehtäviin, mutta useammin sitä tavataan attribuuttikäytössä. Infinitiivi saa partitiivisijaisen objektin.

- 125a *Suomen Työnantajain Yleisen Ryhmän ja Suomen Rautatieläisien Liiton välillä on allekirjoitettu työehtosopimus **koskien** ryhmään kuuluvia yksityisiä rautateitä. (Länsi-Savo no. 3 05.01.1951)*
- 125b *Lomatukea voidaan vain erityisin perustein myöntää hakijalle, joka on ollut tuetulla lomalla v. 1997 tai on saanut myönteisen lomatukipäätöksen **koskien** vuotta 1998. (Länsi-Savo no. 23 25.01.1998)*
- 125c *Tällä L-S:n yleisönosastolla on viimeaikoina runsaasti ollut kannanottoja **koskien** mikkeliäistä kouluelämää – (Länsi-Savo no. 58 01.03.1994)*

Usein jälkimäärite on korvattavissa elatiivisijaisella NP:llä. Esimerkiksi 125a-kohdassa lauseke *työehtosopimus koskien ryhmään kuuluvia yksityisiä rautateitä* voitaisiin muotoilla

lausekkeeksi *työsopimus ryhmään kuuluvista yksityisistä rautateistä*. Vastaavasti 125b-kohdassa lauseke *myönteinen lomaturkupäätös koskien vuotta 1998* voitaisiin ilmaista muodossa *myönteinen lomaturkupäätös vuodesta 1998*. Infinitiivilausekkeen voi korvata myös partisiippiattribuutilla: 125c-kohdassa lauseke *kannanotot koskien mikkililäistä kouluelämää* voitaisiin ilmaista lausekkeena *mikkililäistä kouluelämää koskevat kannanotot*.

Infinitiivilausekkeen asema määritteeseensä nähden on sen verran liukuva, että eronteko tarkoitetta määrittävän ja kontekstia luovan *koskien*-verbin välillä ei ole aina selkeä tai edes mielekäs. Olenkin erottanut nämä kaksi merkitystehtävää toisistaan lähinnä syntaktisin perustein: yksi niistä luonnehtii tarkoitetta (enimmäkseen) jälkimääritteenä ja toinen liikkuu vapaammin vapaasti ja sitoo puheenaiheen kontekstiinsa.

Verbit *koskien* ja *liittyen* ovat näkyvimpiä esimerkkejä E-infinitiivin instruktiivin attribuuttikäytöstä, mutta eivät suinkaan ainoita:

- 126a Vuoden 1918 alussa oli osuuskunnassa 287 jäsentä, **omistaen** 2,931 osuutta eli lehmää. (Karjantuote no. 16 17.04.1919)
- 126b – – oli kokouksessa läsnä 37 edustajaa **edustaen** 19 paikallisyhdistystä sekä 5 virolaista edustajaa ja 1 ruotsalainen. (Pohjantähti no. 10 1919)
- 126c Myös Göteborgista saapui hiljattain lahjalähetys **sisältäen** erilaisia taimia ja siemeniä. (Länsi-Savo no. 234 12.10.1948)
- 126d Kauppapuutarha, **käsittäen** neljä 25 m pitkää kasvi- ja hyöty huonetta sekä 300 lavaikkunaa, on perustettu v. 1942. (Länsi-Savo no. 179 27.08.1949)
- 126e Hiippakunnan diakoniatoimikunta **koostuen** jokaisen rovastikunnan edustajasta, jotka on valittu neljäksi vuodeksi kerrallaan varajäsenineen, on kannustanut rovastikuntaa ja seurakuntaa kristilliseen palveluun. (Länsi-Savo no. 103 15.04.1973)

Esimerkeissä 126a–e pääsanana seuraa E-infinitiivin instruktiivilla muodostettu lauseke, joka vastaa merkitykseltään relatiivilauseetta. Attribuuttikäyttöön sopii periaatteessa mikä hyvänsä verbi, mutta se tuntuu suosivan sisällyttämistä ilmaisevia verbejä (126c–e).

3.12.2 Kopulalauseetta seuraava infinitiivilauseke

Lauseet, joissa *olla*-verbi on predikaattina, ovat statiivisia eli ilmaisevat tilaa (VISK § 456). Sellaisissa tapauksissa, joissa hallitseva lause on kopulalause ja predikaattiverbi siis *olla*-verbi, infinitiivilausekkeen kuvaama tapahtuma ei ole punktuaalista eikä oikeastaan duratiivistakaan – se on oma lausemainen kokonaisuutensa. Tämä syntaktinen tehtävä on nähdäkseni pitkäkestoisen oheistoiminnan seuraava aste. Oleminen on ajalliselta luonteeltaan

kestävää, mutta kopulalauseessa se tapahtuu täysin määrittämättömällä aikavälillä, niin että subjektista vain predikoidaan jotain. *Ten*-lausekkeen tehtävä ei siis ole semanttinen, koska se ei kuvaa hallitsevan lauseen kuvaaman toiminnan ohella tapahtuvaa tekemistä vaan sillä vain korvataan muutoin rinnasteisella lauseella ilmaistava lause.

- 127a Tornion murteesta voimme pääpiirteittäin sanoa, että se k:n vaihtelusuhteisiin nähden on välittävällä kannalla länsisuomalaisten ja itäsuomalaisten murteiden välillä, **liittyen** kuitenkin lähemmin edellisiin. (Suomi no. 12 1913)
- 127b Pesevä vesi on sisä ja ulkopuolisen rummun välissä, **tullen** tänne suihkuna sisärummun pinnassa löytyvistä reijistä. (Käsityö- ja teollisuuslehti no. 12 12.1915)
- 127c Ojan varret ovat nykyisin vaivaiskoivu-suopursurämettä, **kasvaen** sekä vanhempia, ojituksen vaikutuksesta kasvuaan jouduttaneita että ojituksen jälkeen nousseita mäntyjä. (Acta Forestalia Fennica no. 5 1919)
- 127d Eri lajien tuoksut ovat hyvin erilaisia **muistuttaen** osaksi jasminia, kieloa, resedaa, hyasinttia, orvokkia, myrraa, kanelia, kamferia ja myskiä. (Veritas no. 3 03.1939)
- 127e Tämän seurauksena ratkaisukäytäntö on sisällöltään varsin laajaa ja monimuotoista **kattaen** valtaisan osan erilaisista mahdollisista taloussuhteista ja niihin liittyvistä oikeusongelmista. (Lakimies no. IV 1999)

127a-esimerkissä infinitiivilauseke *liittyen kuitenkin lähemmin edellisiin* täsmentää Tornion murteesta sanottua. 127b-esimerkissä hallitseva lause kertoo, missä pesevä vesi on, ja infinitiivilauseke *tullen tänne suihkuna sisärummun pinnassa löytyvistä reijistä* kertoo, mistä se tulee – ne ovat siis itsenäisiä kokonaisuuksia. Esimerkeissä 127c–e hallitseva lause on predikatiivilause ja infinitiivilauseke täydentävä lisäys. Infinitiivilauseke on esimerkeissä 127a–c niin raskas kokonaisuus, että esimerkeissä se on koettu tarpeelliseksi erottaa hallitsevasta lauseesta pilkulla.

Tämäntyyppisiä tapauksia voisi luonnehtia jokseenkin näin: kopulalauseetta seuraa (usein pilkun jälkeen) *ten*-lauseke, joka jonka subjektitarkoite on sama kuin hallitsevan lauseen. Infinitiivilauseke saattaa täsmentää hallitsevassa lauseessa esitettävää asiaa (127d ja 127e). Aineistossani mikään verbi ei näytä korostuvan tässä tehtävässä, vaan kopulalauseita seuraavissa infinitiivilausekkeissa käytetään monenlaisia verbejä.

3.12.3 Erillinen subjektiosa

E-infinitiivin instruktiivilla muodostettu rakenne saattaa saada oman nominatiivi- genetiivi-, tai partitiivisijaisen subjektiosansa. Tässä tapauksessa hallitsevalla lauseella ja infinitiivilausekkeella ei ole syntaktisesti mitään yhteistä, mikä korostaakin prosessien

semanttista itsenäisyyttä ja infinitiivilausekkeen lausemaisuuutta (Pokela 2005: 294). Aineistossani ei ole yhtäkään esimerkkiä *ten*-lausekkeesta, jonka subjektiosa on genetiivisijainen, eli modaalisesta lauseenvastikkeesta (esim. *Tyttö nauroi kaikkien nähden*) (ks. Ikola 1974: 44). Sen sijaan aineistossa on runsaasti nominatiivisijaisen subjektiosan saavia infinitiivilausekkeitä, jollaisia Saarimaa (1937: 123) luonnehtii epäsuomalaisiksi ja rakenteeltaan kummallisiksi. Hänen mukaansa E-infinitiivin instruktiivia “on käytetty absoluuttisesti, irrallisesti, yhdessä eräänlaisen nominatiivisubjektin kanssa”. Saarimaa purkaa rakenteet erillisiksi lauseiksi. Käytännössä E-infinitiivin instruktiivin rooli onkin tällaisissa tapauksissa juuri syntaktinen: sillä yhdistetään kaksi lausetta yhdeksi. Yleisin eri subjektin toimintaa ilmaiseva verbi *ten*-lausekkeissa on *olla*-verbi:

- 128a Luoton * kysynnän tyydyttäminen on ollut mahdollinen vain siten, että pankit ovat turvautuneet lainanottoon Suomen Pankilta, **ollen** tämä lainaus lokakuun lopussa lähes 130,000,000 markkaa – – (Suomen osuustoimintalehti no. 11 11.1919)
- 128b Hiihtokilpailut tapahtuvat kahdessa sarjassa **ollen** ikäraja 18 vuotta. (Suomen urheilulehti no. 18 28.01.1915)
- 128c Ensimmäisessä tapauksessa se päättyy, **ollen** kummallakin puolisolla oikeus vaatia avioeroa, jollei yhdistymistä ole tapahtunut. (Lakimies no. II 1915)
- 128d Suunnanvaihtosovitus patenttivaatimuksen 1) mukaan, **ollen** erikoisuutena, että vaihtoeliimen muodostaa kappaleessa siirrettävä osa, joka on varustettu johdoilla – – (Registeringstidning för varumärken / ... utgifves af Industristyrelsen ... no. 735 1919)
- 128e Esim. vuoden 1948 aikana -rautateilla tapahtui 154 yliajoa, joista 99 päättyi kuolemaan, muiden seurauksena **ollen** vaikea loukkaantuminen. (Länsi-Savo no. 98 20.05.1949)

Ollen-verbillä voidaan muodostaa monenlaisia lausekkeitä. Tyypillisesti lauseke alkaa infinitiivillä (128a–d), mutta muunlaisia sanajärjestyksiä tavataan myös (128e). Esimerkeissä 128a ja 128b infinitiivilauseke vastaa kopulalauseetta. Esimerkissä 128c infinitiivilauseke on eksistentiaalimuotoinen, eli omistajaa ilmaiseva adverbiaali *kummallakin puolisolla* edeltää subjektia *oikeus vaatia avioeroa*. 128d-esimerkissä infinitiivilausekkeen subjekti on *että*-lause (predikatiivina *erikoisuutena*). Esimerkissä 128e *ollen* ei aloita infinitiivilauseketta, vaan sitä edeltää lausekkeen predikatiivi *muiden seurauksena* – subjekti on siis *vaikea loukkaantuminen*.

Myös muita verbejä tavataan oman subjektin sisältävissä *ten*-lausekkeissa:

- 129a Silloin alus perinpohjin korjattiin **tullen** tämä korjaus silloin maksamaan yli 500.000 markkaa. (Länsi-Savo no. 143 27.06.1951)
- 129b Tässä juhlassa pitämässään puheessa huomautti eräs maaseudun edustaja kuinka koko suomalaisen kansan kehitykselle ja edistymiselle oli välttämätöntä että

suomalainen lakimieskunta saataisiin varttumaan, *ehdottaen* puhuja lopuksi *perustettavaksi rahaston* – (Lakimies no. 6 1979)

- 129c Kaksoismanomeetterista huomataan 1-2-3-kohdissa mainitut viat siitä, ettei paine nouse juuri yli 3 ilm. kehää, *riippuen* tämä kumminkin kattilapaineesta ja pumpun sekä höyrynsäätäjän herkkyydestä – (Veturimies no. 6 06.1915)

Esimerkeissä 129a ja 129b infinitiivilauseke on irrallinen kokonaisuus, joka ei toteuta mitään merkitystehtävää. 129c-esimerkissä puolestaan *riippuen*-lauseke ilmaisee ehtoa, joten sen syntaktisesta ulkoasusta huolimatta lasken lausekkeen ehtoa ilmaisevien *ten*-lausekkeiden joukkoon. *Riippuen*-postpositio esiintyy aineistoni varhaisissa lehdissä toisinaan sellaisen subjektiosan kanssa, joka viittaa edeltävään lauseeseen (tästä lisää kohdassa 4.2.9).

3.12.4 Objektin tai e-subjektin toiminnan kuvaaminen

Harvinainen mutta maininnan arvoinen E-infinitiivin instruktiivin käyttötapaa on kuvata objektin tai eksistentiaalisubjektin tekemistä samaan tapaan kuin MA-infinitiivin inessiivi (*pihalla on lapsia leikkimässä*). Eksistentiaalilauseiden subjektin lauseenjäsenasema on kiistanalainen. Semanttisesti kyse on ilman muuta olijasta, mutta syntaktisesti subjekti on lähempänä objektia: se on predikaattiverbin perässä, on partitiivisijainen eikä kongruoi predikaattiverbin kanssa (VISK § 923).

- 130a Heimon päällikkö nähdään keskustassa lipun vieressä *aasilla ratsastaen*. (Länsi-Savo no. 23 30.01.1949)
- 130b Somerolainen tarina kertoo eräästä miehestä, joka kirkossa ollessaan ja, nähtävästi *untaan pidätellen*, näkee itse paholaisen istumassa suuri hevosen vuota kädessä, *kirjoitellen* siihen kaikkien niiden nimiä, jotka kirkossa nukkuivat. (Kotiseutu no. 1 05.1929)
- 130c Siellä oli myöskin Schulteiss, jota hän ei voinut sietää, *puhuen* Endren kanssa... (Kotiliesi no. 14 15.07.1929)
- 130d Jo aamuvarhaisesta lähtien oli puna- ja valkopukuista- nuorisoa liikkeellä Batavian kaduilla *huutaen merdekaansa*, ja siihen vastattiin täpötäysistä linja-autoista ja raitiotievaunuista. (Länsi-Savo no. 281 28.12.1949)

Esimerkissä 130a lauseke *aasilla ratsastaen* kuvaa objektin *heimon päällikkö* tekemistä. Passiivilause muistuttaa muodoltaan aktiivimuotoista kopulalausetta *Heimon päällikkö on keskustassa lipun vieressä*, minkä vuoksi sen objektin (aktiivilauseessa subjektin) toiminnan kuvaaminen *ten*-lausekkeella kuulostaa luontevalta. Lausekkeen voisi korvata MA-infinitiivin inessiivillä (*aasilla ratsastamassa*). E-infinitiivin instruktiivin normatiivinen näkökulma ohjaisi tulkitsemaan esimerkin 130b niin, että subjektitarkoite mies kirjoittaa nimiä, mutta näin ei ole: tarina viittaa somerolaiseen Visan tietäjään, joka näki kirkossa paholaisen

kirjoittavan nukkuvien nimiä hevosenvuotaan. 130c- ja 130d-esimerkkilauseet ovat eksistentiaalilauseita: lauseen teemapaikalla on adverbiaali, subjekti puolestaan vasta predikaattiverbin perässä. Molempien infinitiivilausekkeen voisi korvata MA-infinitiivin inessiivillä.

4. Muutokset E-infinitiivin instruktiivin käytössä

Olen edellä esittänyt apparaatin, jolla E-infinitiivin instruktiivin semanttisia (ja syntaktisia) tehtäviä voidaan kuvata. Tutkielmani seuraava osuus pohjautuu merkitystehtäväjaotteluun, joka on melko suoraviivainen: olen soveltanut jaottelua aineistoni *ten*-muotoisiin osumiin ja laskenut kutakin merkitystehtävää edustavien osumien prosentuaaliset osuudet. Ennen diakronista katsausta E-infinitiivin instruktiivin merkitystehtäviin lienee paikallaan valottaa, miten niitä ylipäätään kannattaa tulkita. Olen abstrahoinut merkitystehtävistä kaksi yleistä kategoriaa: tekemistä ilmaisevat (tapa, oheistoiminta ja eriaikainen toiminta) ja tekemistä ilmaisemattomat *ten*-lausekkeet (lopun merkitystehtävät). Esimerkkien 131a–d infinitiivilausekkeet ilmaisevat tekemistä.

- 131a Me suomalaiset ***kauhistellen*** kerromme, että siellä ja siellä maassa oli kerjäläisiä. (Länsi-Savo no. 131 16.05.1999)
- 131b Britannian pääministerin Tony Blairin edustaja kieltäytyi kommentoimasta erottamista ***sanoen*** sitä *Venäjän sisäiseksi asiaksi*. (Länsi-Savo no. 128 13.05.1999)
- 131c Hän toimi piirimaanmittarina Viipurissa ja Uudellamaalla sekä työskenteli lehtimiehenä ***perustaen*** muun muassa *hengeltään snellmanilaisen Kanavan, josta tuli modernin suomenkielisen lehdistön uranuurtaja*. (Länsi-Savo no. 256 20.09.1999)
- 131d Autot lähtevät Hiukosta 13 p:ää vasten yöllä klo 2, ***saapuen*** Tampereelle klo 8 *aamulla*. (Pienviljelijä no. 12 06.1929)

Esimerkissä 131a *ten*-lauseke ilmaisee tapaa, esimerkeissä 131b ja 131c oheistoimintaa (puntuaalista ja duratiivista) ja esimerkissä 131d eriaikaista toimintaa. Tapaa, oheistoimintaa ja eriaikaista toimintaa ilmaisevia merkitystehtäviä yhdistää infinitiivilausekkeen ja finiittiverbin samasubjektisuus. Lausekkeille luonteenomaista on se, että mahdollisten verbien kirjo on kattava. Sen sijaan tekemistä ilmaisemattomat *ten*-lausekkeet ovat usein tiettyjen E-infinitiivin instruktiivilla muodostettujen verbien ympärille rakentuneita kiteytyneitä ilmauksia. Esimerkiksi aikaa ilmaistaan rakenteilla *jonkin tullen, jostain lukien ja alun pitäen*, jotka ovat skemaattisia ainoastaan infinitiivin täydennyksen suhteen. Loput merkitystehtävät ovat – joitakin adverbileksikaalistumia ja tiivistäviä rakenteita lukuun ottamatta – subjektista erillisiä samaan tapaan kuin vaikkapa aikaa tai paikkaa ilmaisevat adverbiaalit.

- 132a Näin ***ajatellen*** Suomen puolustuksella on merkitystä paitsi Pohjolan tasapainon säilyttäjänä myös sotilasliittojen välisenä puskurina. (Historiallinen Aikakauskirja no. 2 1989)

- 132b Periaatteessa ohjaustyötä voidaan suojata kolmelta erilaiselta tekijänoikeudelliselta perustalta **riippuen** siitä, mitä ohjaaja kulloinkin tekee – – (Lakimies no. 4 1989)
- 132c Jos kunta voi vaatia kaavan perusteella jonkin kaavassa osoitetun alueen lunastamista välittömästi lain nojalla yleisiin tarkoituksiin, niin maanomistaja voi vaatia kuntaa samoin edellytyksin ja *samasta ajankohdasta* **lukien** täyttämään lunastusvelvollisuutensa. (Lakimies no. 8 1989)
- 132d *Luototuksen määrä ja vakuusvajeen suuruus huomioon* **ottaen** yhtiön luototus on muodostanut riskin pankille. (Lakimies no. III 1999)

Esimerkki 132a ilmaisee mentaalista näkökulmaa, 132b ehtoa, 132c aikaa ja 132d kontekstia. Infinitiivilausekkeet ovat kaikissa tapauksissa täysin subjektista ja predikaattiverbistä irrallisia, koko lausetta määrittäviä adverbialleja.

4.1 Merkitystehtävien kehitys 1900-luvulla

Olen ottanut aikavälin 1910–1990 lehdistä analysoitavaksi sata *ten*-osumaa konteksteineen kultakin vuosikymmeneltä ja soveltanut luvussa 3 esittämäni teoreettista kehystä osumien semanttiseen luokitteluun. Seuraava taulukko havainnollistaa tulokset:

Taulukko 3: E-infinitiivin instruktiivin merkitystehtävien väliset suhteet ja niiden kehitys.

	10-l.	20-l.	30-l.	40-l.	50-l.	60-l.	70-l.	80-l.	90-l.
tapa	33	38	41	30	22	21	25	34	35
oheistoiminta	18	21	20	14	18	12	15	4	13
eriaikainen toiminta	8	5	7	19	9	8	9	3	6
kausaalisuus	8	5	4	16	9	16	5	7	10
ehto	1	3	2	2	4	2	4	7	5
aika/olosuhde	2	2	2	5	10	6	3	2	4
kontekstualisointi	13	12	6	3	5	11	12	18	5
kontrastointi	2	4	1	1	2	1	5	2	0
näkökulma	4	3	4	1	9	8	11	6	6
metatekst. ilmaus	3	2	4	1	3	3	5	13	1
kiteymä	0	3	5	5	5	9	2	4	12
tiivistäminen	8	2	4	3	4	3	4	0	3

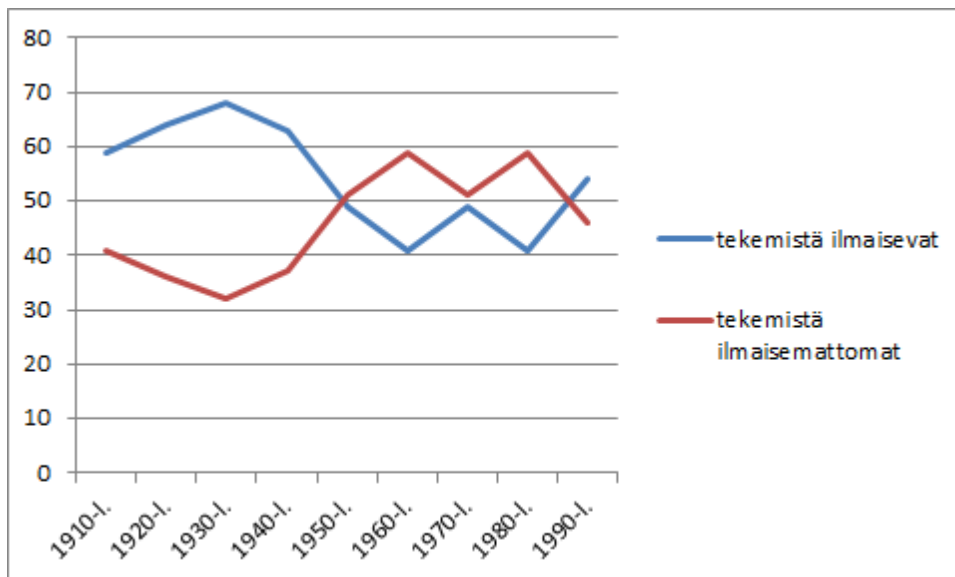
Tavan ilmaiseminen näyttää olevan E-infinitiivin instruktiivin yleisin merkitystehtävä, ja sen suhteellinen osuus⁸ kaikista E-infinitiivin instruktiivin merkitystehtävistä on ollut karkeasti yksi kolmannes 1910- ja 1990-lukujen välillä. Tapaa ilmaisevat *ten*-lausekkeet sisältävät kirjavasti monenlaisia verbejä predikaattiosinaan, eikä yksikään verbi nouse yleisyydeltään selkeästi ylitse muiden.

⁸ Jonkin merkitystehtävän yleistymisellä en tarkoita absoluuttisia vaan suhteellisia osuuksia, jotka tietysti ovat riippuvaisia muiden merkitystehtävien osuuksista.

1980-luvun aineisto poikkeaa muista vuosikymmenistä kahdella tavalla. Ensinnäkin se on kooltaan huomattavasti pienempi kuin muut: osumia on yhteensä 10 004 (vertailun vuoksi 1910-luvun aineistossa niitä on yli miljoona). Toiseksi osumien pääpaino (78 %) on Lakimies-lehdessä, kun taas muiden vuosikymmenten aineisto painottuu sanoma- ja aikakauslehtiin (etupäässä lehtiin Länsi-Savo ja Historiallinen Aikakauskirja). Tietykiteytyneet ilmaukset ja sanaparit, kuten *huomioon ottaen* (7 kpl), *toisin sanoen* (11 kpl), *näin ollen* (5 kpl) ja *jotakin käyttäen* (5 kpl), korostuvat lakiteksteissä; vastaavia painotuksia en havaitse sanoma- ja aikakauslehdissä.

Taulukon voi esittää myös yksinkertaisena kaaviona, joka perustuu kahteen yllä esittämäni yläkategoriaan: tekemistä ilmaisevat ja tekemistä ilmaisevamattomat *ten-lausekkeet*.

Kaavio 1: E-infinitiivin instruktiivin merkitystehtävien yläkategoriat ja niiden väliset suhteet.

Näyttää siltä, että E-infinitiivin instruktiivia on vuosisadan alkupuolella käytetty enemmän tekemisen ilmaisemiseen kuin muihin tehtäviin. Sitä on siis käytetty aiemmin ensisijaisesti konkreettisissa tehtävissä ja myöhemmin abstrakteissa. Infinitiivin käytön muutoksista on vaikea tehdä tämän tarkempia päätelmiä näin karkealla semanttisen tarkastelun tasolla. Varsinaisia muutoksia voi havaita tarkastelemalla merkitystehtävien yleisimpiä verbejä vuosikymmenittäin. Esimerkiksi kontekstia ilmaistaan vanhoissa lehdissä eri tavalla kuin uudemmissa: 1910-luvun aineistossa kontekstualisointia toteuttavat sellaiset rakenteet kuin *siitä päättäen* ja *silmällä pitäen* sekä parenteettiset *ollen-lausekkeet*. Kontekstualisoivia parenteettisia lausekkeita ei kuitenkaan käytetä 1930-lukua myöhemmissä lehdissä, ja 1950–1990-luvun aineistossa *ottaen huomioon* on selvästi yleisin kontekstualisoiva rakenne.

Uskonkin, että E-infinitiivin instruktiivin käytön muutos piilee hienovaraisemmalla tasolla, yksittäisissä vakiintuneissa ilmauksissa, joiden osuus kaikista *ten*-verbeistä on muuttunut ajan kuluessa. Siksi tarkastelen joitakin niistä seuraavaksi.

4.2 Yleisimpien *ten*-verbien kehityskulut

Esittelen tässä luvussa 15 yleistä E-infinitiivin instruktiivilla muodostettua verbiä. Useimmat verbit ovat olleet yleisiä koko vuosisadan ajan, mutta esimerkiksi *päätellen*, *liittyen* ja *johtuen* ovat yleistyneet ajan kuluessa. Alla esittämäni taulukko havainnollistaa verbien käyttötiheyksien muutoksen sekä niiden keskinäiset suhteet:

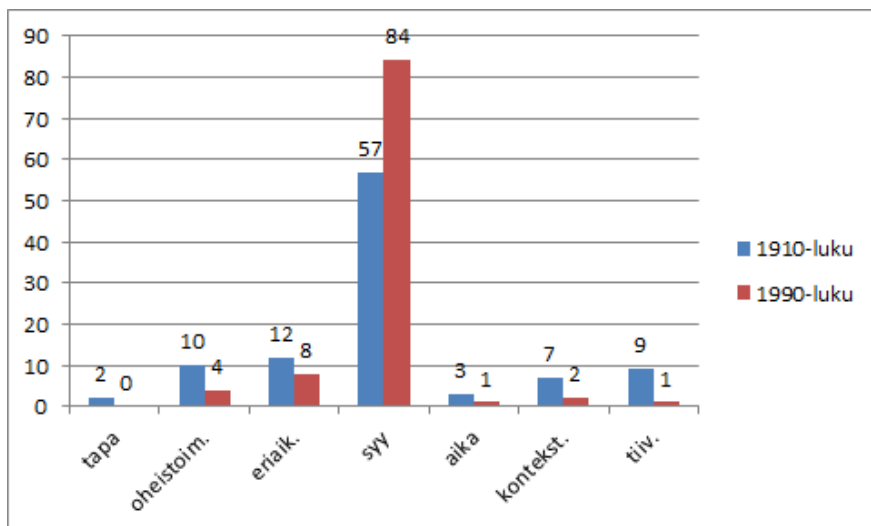
Taulukko 4: yleisten *ten*-verbien suhteelliset osuudet kaikista E-infinitiivin instruktiivin osumista eri vuosikymmeninä.

	1910-l. (1 051 768)	1930-l. (1 072 148)	1950-l. (1 039 966)	1970-l. (654 452)	1990-l. (819 904)
ollen	8,6 % (90 806)	8,0 % (85 670)	8,3 % (8 627)	7,9 % (5 190)	4,5 % (3 652)
sanoen	3,4 % (35 323)	3,4 % (36 961)	1,8 % (1 919)	2,9 % (1 910)	2,7 % (2 184)
katsoen	2,5 % (26 054)	3,0 % (32 667)	2,7 % (2 858)	3,0 % (1 981)	1,7 % (1 387)
pitäen	2,4 % (24 810)	1,8 % (19 518)	1,8 % (1 896)	2,0 % (1 278)	1,4 % (1 172)
lukien	2,3 % (23 879)	1,7 % (18 592)	5,7 % (5 916)	6,8 % (4 482)	4,0 % (3 289)
päätäten	2,3 % (23 765)	1,4 % (15 179)	0,8 % (858)	0,3 % (184)	0,1 % (87)
tullen	1,6 % (16 599)	1,5 % (15 885)	0,9 % (960)	0,9 % (593)	1,5 % (1 263)
ottaen	1,5 % (16 045)	1,3 % (14 186)	2,2 % (2 284)	4,8 % (3 115)	3,9 % (3 234)
riippuen	0,9 % (9 706)	1,4 % (15 341)	1,2 % (1 210)	2,9 % (1 903)	3,2 % (2 631)
verraten	0,9 % (9 370)	2,0 % (21 870)	1,5 % (1 510)	1,2 % (798)	0,5 % (426)
käyttäen	0,7 % (7 645)	2,2 % (23 161)	2,1 % (2 144)	2,5 % (1 622)	1,5 % (1 263)
ajatellen	0,3 % (2 942)	0,7 % (7 557)	1,6 % (1 659)	4,6 % (3 036)	3,6 % (2 954)
johtuen	0,2 % (2 051)	1,3 % (14 470)	3,0 % (3 072)	4,5 % (2 970)	2,7 % (2 171)
liittyen	0,1 % (733)	0,1 % (1 098)	0,2 % (211)	0,7 % (457)	1,2 % (1 007)
päätellen	0,01 % (134)	0,3 % (3 128)	1,0 % (1 062)	1,2 % (809)	0,9 % (775)

Yleisimmät *ten*-verbit ovat enimmäkseen tiettyihin käyttötarkoituksiin iskostuneita ilmauksia, minkä taulukosta voi huomata (esim. *näin ollen*, *toisin sanoen* ja *alun pitäen*). Diakronisesta näkökulmasta on mielenkiintoista selvittää, ovatko verbit aina toteuttaneet tiettyä merkitystehtävää vai ovatko ne vuosisadan aikana vakiintuneet tehtävänsä. Otan tarkasteluuni kustakin verbistä kaksi ajankohtaa. Verbin yhteydessä esittämäni prosenttiluku kertoo sen prosentuaalisen osuuden kaikista kyseisen vuosikymmenen *ten*-verbien osumista ja sulkeissa oleva luku osumien lukumäärän. Seuraavaksi tarkastelen, missä merkitystehtävissä ja rakenteissa verbejä on käytetty.

4.2.1 Ollen

Verbi *ollen* on aineistoni ylivoimaisesti yleisin *ten*-verbi, ja se on kunkin vuosikymmenen lehtien käytetyin instruktiivi-infinitiivi. Mielenkiintoista kuitenkin on, että se on ollut suosiossa eri aikoina eri syistä. Nykyisin muoto on leksikaalistunut osaksi syytä ilmaisevaa *näin ollen* -adverbia, mutta 1910-luvun lehdissä adverbien osuus koko verbin esiintymistä kattaa vain 57 % (verrattuna 1990-luvun 84 %:iin).

Kaavio 2: *ollen*-verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.

Ollen-verbin käyttö on 1910-luvun aineistossa selvästi monipuolisempaa kuin 1990-luvun aineistossa, jossa se ilmaisee enimmäkseen syytä osana *näin ollen* -adverbia. Kyse ei ole siitä, että *näin ollen* ei olisi ollut vakiintunut ilmaus vuosisadan alkupuolella; pikemminkin verbin muut merkitystehtävät ovat hävinneet käytöstä. Verbiä käytetään molemmissa aineistossa jonkin verran tekemistä ilmaisevissa lausekkeissa:

- 133a – – Varjo yritti villisti vaipua lattialle *ollen* saavinaan knock-outiskun – – (Suomen urheilulehti no. 4 21.10.1915)
- 133b Tähän saakka on hän parhaiten kunnostautunut 1,500 m matkalla, *ollen* siinä lajissa seuransa paras mies. (Suomen urheilulehti no. 3 14.10.1915)
- 133c Bruttokansantuotteen määrä kasvoi 5,6 prosenttia *ollen* viime vuonna 686 miljardia markkaa. (Länsi-Savo no. 184 10.07.1999)

Ollen-verbiä on käytetty käytetty tapaa (133a), oheistoimintaa (133b) ja eriaikaista toimintaa (133c) ilmaisevissa lausekkeissa ennestään enemmän kuin myöhemmin. Kontekstia luovana verbinä *ollen* on yleisempi 1910-luvun aineistossa. Se esiintyy *jostain puheen ollen* -rakenteessa (134a) ja parenteettisissa lausekkeissa (134b):

- 134a *Mackenista puheen ollen*, tapasin John Erik Magnussonin huutokaupassa peijantaina ennen kisoja. (Länsi-Savo no. 147 03.06.1998)

- 134b Sen aikaisemman toiminnan tulokset voimme tällä kertaa jättää mainitsematta ja tyytyä kuvaamaan vaan sen viimeistä yritystä, joka, **ollen** maalaisoloissa laatuaan ensimmäinen tähän suuntaan käypä on sellaisena paljon merkitsevä ja tunnustusta ansaitseva. (Suomen urheilulehti no. 26 24.03.1915)

1990-luvun aineiston kahdesta kontekstia luovasta osumasta kumpikin ovat *puheen ollen* -tapauksia; parenteettiset *ten*-lausekkeet ovat muutenkin hävinneet käytöstä.

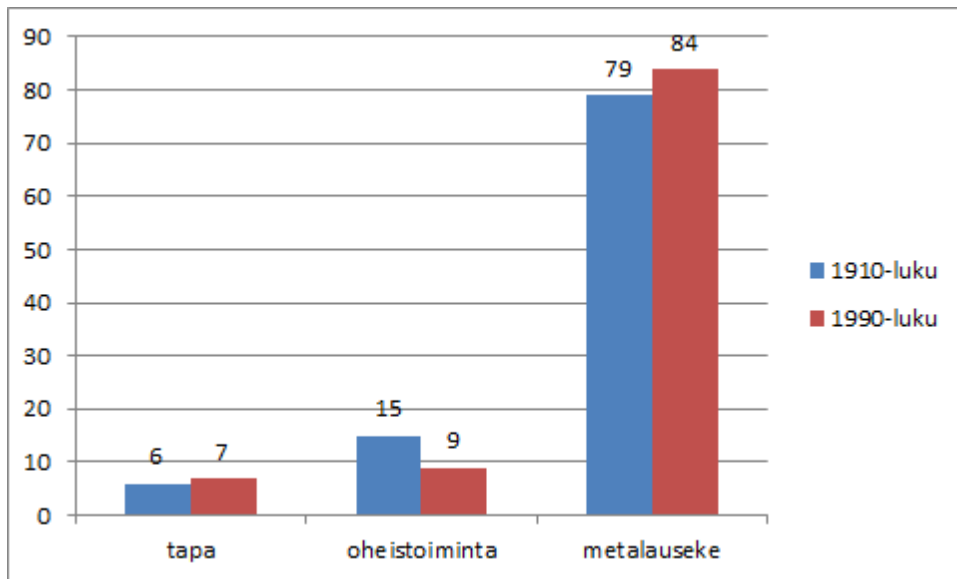
Viimeinen huomattava muutos, joka verbin käytölle on tapahtunut, on sen syntaktinen käyttötapa. Tiivistävänä muotona *ollen* ilmaisee useimmiten eri subjektin toimintaa:

- 135a Ensimmäisessä tapauksessa se päättyy, **ollen** kummallakin puolisoilla oikeus vaatia avioeroa, jollei yhdistymistä ole tapahtunut. (Lakimies no. II 1915)
- 135b Lauri Sarparannan valituksesta on hänelle mainitussa kunnassa 1913 pannut 15 veroäyriä alennettu 4 äyriin, **ollen** kunta velvoitettu 20 markalla korvamaan S. n kulut asiassa. (Aamulehti no. 25 31.01.1915)
- 135c Urheiluohjelma oli laajahko **ollen** siinä m.m. piirin viestinjuoksumestaruuskilpailut. (Suomen urheilulehti no. 35 28.05.1915)
- 135d Merita Pankki Oyj. jolla on Mikkelin käräjäoikeuden yksipuolisella tuomiolla ja tuomiolla 22. 2. 1996 em. tilan arvosta maksettavaksi tuomittu saatava, kantajan hallussa olevien kiinnitettyjen haltijavelkakirjojen määrään saakka, **ollen** kiinnitysten pääomamäärä yhteensä 340.000.00 mk. (Länsi-Savo no. 275 11.10.1998)

Löysin yhden osuman esimerkkien 135a–d kaltaisesta erillisen subjektiosan saavasta *ten*-lausekkeesta 1990-luvun aineistosta. Tämä käyttötapa on siis selkeästi harvinaistunut.

4.2.2 *Sanoen*

Sanoen on ollut vuosisadan alkupuolelta asti yksi käytetyimmistä *ten*-verbeistä. Se on leksikaalistunut osaksi skemaattista metatekstuaalista rakennetta *jotenkin sanoen*. Useimmiten infinitiiviä edeltävä adverbi on *toisin*, mutta muitakin adverbeja käytetään, kuten *sivumennen*, *täsmällisemmin* ja *suoraan*. Tässä merkitystehtävässä verbiä on käytetty vuosisadan alusta asti.

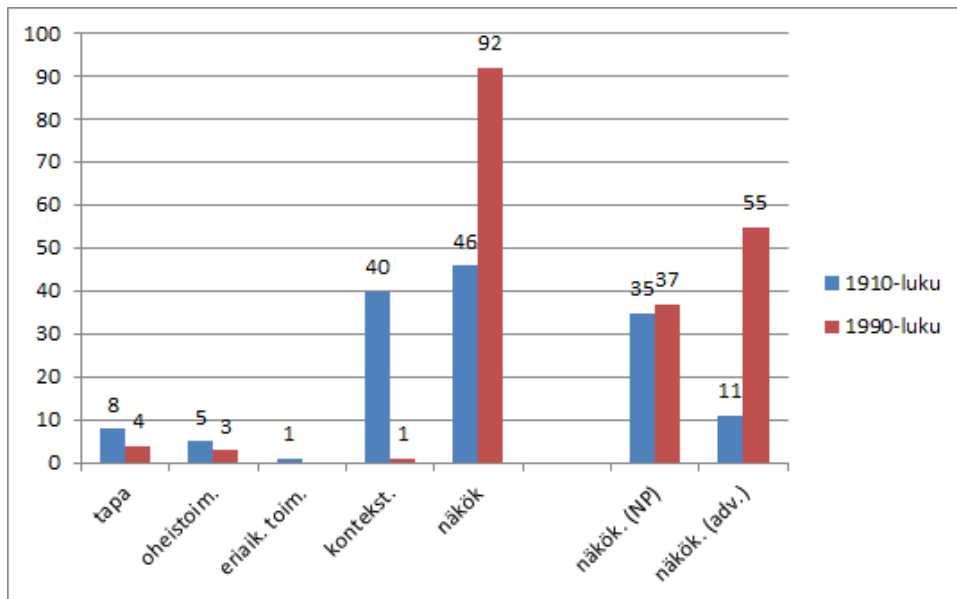

Kaavio 3: *sanoen*-verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.

Sanoen näyttää pysyneen merkitykseltään hyvin samankaltaisena verbinä. Se ilmaisee sekä 1910- että 1990-luvun aineistossa jonkin verran tekemistä, mutta enimmäkseen se on osa *jotenkin sanoen* -rakennetta. Useimmiten skemaattinen rakenne täytetään adverbilla *toisin*: 1910-luvun aineiston metatekstuaalisista *sanoen*-lausekkeista 53 % (42 kpl) on *toisin sanoen* -tapauksia. Vastaava luku 1990-luvun aineistossa on 63 % (53 kpl). Merkittävää muutosta ei siis ole havaittavissa.

4.2.3 Katsoen

1910-luvun kolmanneksi yleisin ja 1990-luvun 11:nneksi yleisin *ten*-verbi *katsoen* on vakiintunut pääasiassa kahteen merkitystehtävään: *oloihin katsoen* -tyyppinen infinitiivilauseke luo kontekstia ja suhteuttaa, ja *tältä kannalta katsoen* -tyyppinen lauseke ilmaisee näkökulmaa.

Kaavio 4: *katsoen*-verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.

Katsoen-verbin käyttö jakautuu 1910-luvun aineistossa melko tasaisesti kahtia. 40 % tapauksista edustaa kontekstualisoivaa ja suhteuttavaa käyttöä (136a) ja 46 % näkökulmaa ilmaisevaa (136b):

- 136a Minä olen täällä voinut *oloihin katsoen* hyvin. (Lakimies no. VI 1915)
 136b *Mutta siveyskasvatusopin kannalta katsoen* olisi kumminkin erehdyttävää luulla, että uskonnonopetus luonteensa mukaisesti saisi riittävää tilaa siveellisten elämänkysymysten perusteelliselle ja yhtenäiselle käsittelylle. (Kasvatus ja koulu no. 7 03.1915)

1990-luvun aineistossa puolestaan verbin ylivoimaisesti yleisin merkitystehtävä on näkökulman ilmaiseminen, jota 92 % tapauksista edustaa:

- 137a Mäkeen puhalteli *hyppääjistä katsoen* etuviistosta oikealta lounaistuuli, joka on pahin mahdollinen sinänsä suojaisassa Puijon mäessä. (Länsi-Savo no. 222 19.08.1995)
 137b *Inhimillisesti katsoen* ajanjakson rajausta on ymmärrettävä, ja se on myös sisällöllisesti mielekäs – (Historiallinen aikakauskirja no. 4 1994)

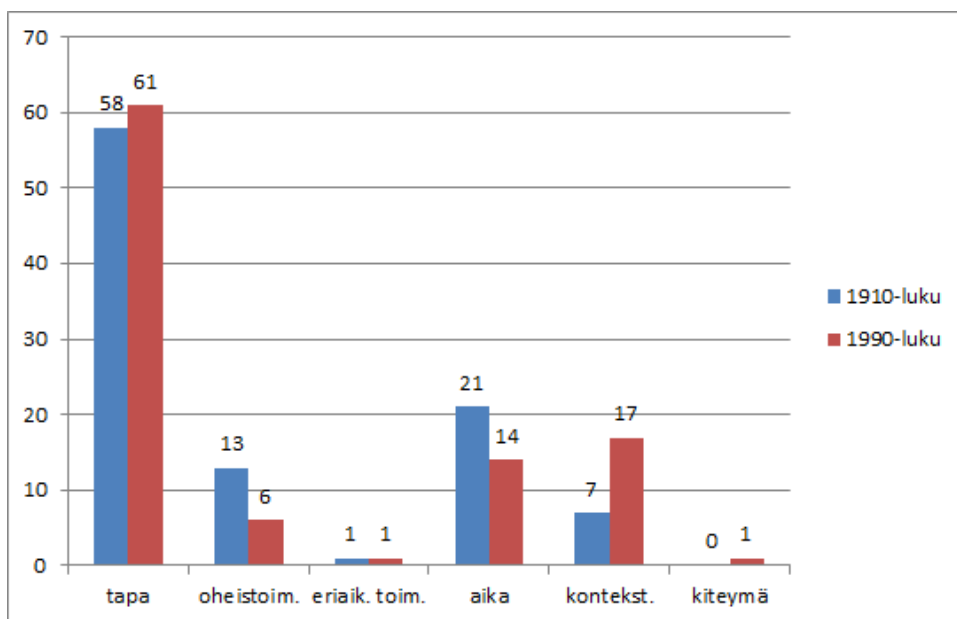
Esimerkissä 137a ilmaistaan fyysistä näkökulmaa ja lauseke saa täydennykseksi NP:n. Esimerkissä 137b taas mentaalista näkökulmaa ilmaiseva lauseke saa täydennykseksi adverbien. Jos verrataan *tältä kannalta katsoen*- ja *näin katsoen* -tyyppisiä tapauksia, huomataan merkittävä ero aineistojen välillä: 1910-luvun aineistossa näkökulmaa ilmaiseva *katsoen* saa täydennykseksi NP:n 35 tapauksessa (76 %), 1990-luvun aineistossa vain 11 tapauksessa (24 %). Adverbien käyttö tässä rakenteessa on siis yleistynyt.

- 138a *Lontoon, Parisin, Pietarin ja Rooman näkökannalta katsoen* on sota vasta alussaan eikä kannata puhua rauhasta ennenkuu vuoden päästä. (Etelä-Suomi no. 99 07.09.1915)
- 138b Heidän on *käytännöllisesti katsoen* pakko käyttää omaa autoa, maksoipa se mitä tahansa. (Länsi-Savo no. 222 19.08.1997)

NP:n täydennykseen saavat infinitiivilausekkeet (138a) ilmaisevat yleensä rajattua näkökulmaa, adverbien täydennykseen saavat (138b) abstraktia näkökulmaa. Nimenomaan *käytännössä*-adverbiaalia vastaava *käytännöllisesti katsoen* korostuu 1990-luvun aineistossa selkeästi.

4.2.4 Pitäen

Verbiä *pitäen* käytetään karkeasti ottaen kolmessa merkitystehtävässä: tavan, ajan ja kontekstin ilmaisemisessa. Merkitystehtävien keskinäisissä suhteissa ei ole tapahtunut merkittävää muutosta vuosisadan kuluessa.

Kaavio 5: *pitäen*-verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.

Verbin *pitäen* yleisin merkitystehtävä on tavan ilmaiseminen, ja sellaisena se esiintyy useimmiten mentaalisessa *silmillä pitäen* -rakenteessa (139a). Konkreettista tekemistä ilmaisevissa lausekkeissa sitä käytetään 1910-luvun aineistossa vakiintumattomissa yhteyksissä (139b) ja 1990-luvun aineistossa enimmäkseen *kädestä pitäen* -lausekkeissa (139c):

- 139a – – tämän takia lieene paikallaan huomauttaa asiamiehille muutamista yleisistä näkökohdista, *joita silmällä **pitäen*** he voivat kirjeensä laatia. (Kaleva no. 8-9 09.1919)
- 139b Kolme intiaania valvoi ***pitäen** tulta vireillä ja vartioiden leiriä*. (Walistuksen lasten lehti no. 19 03.04.1919)
- 139c Opettaja tervehtii jokaista oppilasta *kädestä **pitäen*** ja kysyy viikonlopun kuulumiset. (Länsi-Savo no. 71 13.03.1996)

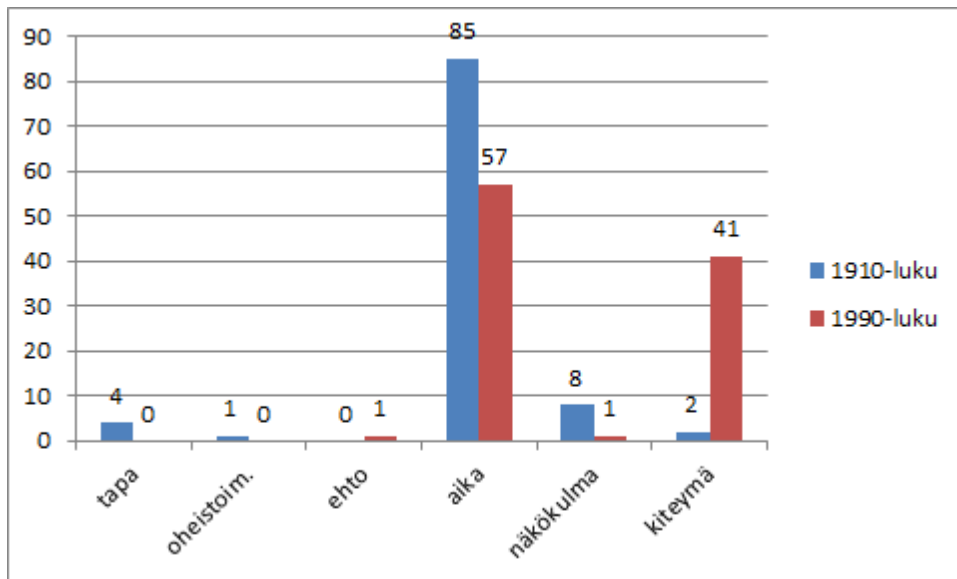
Pitäen-verbin seuraavaksi yleisimmät merkitystehtävät ovat ajan ilmaiseminen ja kontekstin luominen, joista kumpaakin toteutetaan kiteytyneillä ilmauksilla *alun pitäen* ja *silmällä pitäen*:

- 140a Löytyi tosin jo *alun **pitäen*** miehiä, jotka kykenivät näkemään asiat oikeassa valossaan, mutta valittaa täytyy, etteivät he ole voineet saada mielipiteitänsä kyllin pontevasti läpi. (Lennättäjä no. 1-2 01.1919)
- 140b Jo heti ottelun alusta riitti vauhtia ja tilanteita, mutta maalivahdit olivat hereillä heti *alusta **pitäen***. (Länsi-Savo no. 6 08.01.1997)
- 140c Merkit viittaavat siihen, että maailmassa löytyy sokeria yllin kyllin *normaalivaatimuksia silmällä **pitäen*** – – (Osuuskauppalehti no. 22 30.11.1919)
- 140d Tätä *silmällä **pitäen*** kiinnityksen ulottuvuutta ei tulisi epäselvissä tilanteissa, kuten käsillä olevassa tapauksessa laajentaa, jolloin kaikille velkojille jaettavissa oleva summa kasvaisi. (Lakimies no. VI 1995)

Aikaa ilmaisevaa adverbikiteymää *alun pitäen* (140a) käytetään 1910-luvun aineistossa jonkin verran enemmän kuin sen varianttia *alusta pitäen* (140b). 1990-luvun aineistossa tilanne on päinvastainen: otoksessani ei ole yhtäkään *alun pitäen* -adverbia mutta runsaasti *alusta pitäen* -tapauksia. *Pitäen*-verbin käyttö kontekstia luovissa lausekkeissa on selkeästi yleistynyt. Merkitystehtävää toteuttaa rakenne *silmällä pitäen*, joka kohdissa 140c ja 140d määrittää koko lausetta toisin kuin kohdassa 139a.

4.2.5 Lukien

Infinitiivi *lukien* on ollut vuosisadan alusta asti yleinen *ten*-verbi: se on 1910-luvun lehtien neljänneksi yleisin *ten*-verbi, 1990-luvulla puolestaan toiseksi yleisin. Verbi on ajan kuluessa vakiintunut eri tehtäviin ja rakenteisiin.

Kaavio 6: *lukien*-verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.

1910-luvun lehdissä *lukien* ilmaisee ensisijaisesti aikaa *tästä päivästä lukien* -tyyppisissä (141a) rakenteissa ja toissijaisesti näkökulmaa *vasemmalta lukien* -tyyppisissä rakenteissa (141b):

- 141a Ojanperälle vedentuontikustannuksena kohtuulliseksi katsotut 22 penniä päivältä vuoden 1914 alusta **lukien** siihen saakka, kun vesi koulun kaivossa tulee kelpolliseksi tahi kunta pitääkseen huolta veden kuljetuksesta. (Opettajain lehti no. 17 30.04.1915)
- 141b Parresta on virtsakouruun 10 cm. luiska ja virtsakouru 15 cm. syvä *navetan lattiasta lukien* ja kourun pohja siis parren takaosasta *lukien* 25 cm. syvällä. (Maatalous no. 1 01.1915)

Aikaa ja näkökulmaa ilmaisevat *ten*-rakenteet ovat siis vanhaa perua. Vuosisadan kuluessa molemmien merkitystehtävän yleisyys on laskenut samalla, kun infinitiivi on leksikaalistunut osaksi *mukaan lukien* -kiteymää:

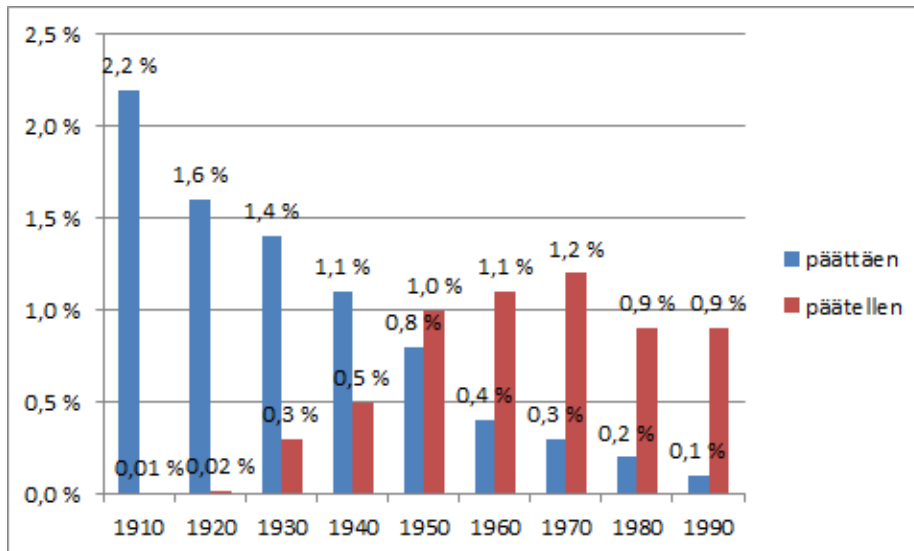
- 142 *Aiemmat ehdolliset tuomiot mukaan lukien* hänelle kertyi kärsittäväkseen vankeutta kaikkiaan vuosi ja 10 kuukautta. (Länsi-Savo no. 40 11.02.1995)

Lukien-verbiä ei nähtävästi juuri ole käytetty tapaa ilmaisevissa lausekkeissa, vaan se on esiintynyt lähinnä kiteytyneissä ilmauksissa.

4.2.6 Päättäen ~ päätellen

Verbi *päättäen* ja sen frekventatiivijohdos *päätellen* esiintyvät aineistoni alku- ja loppupäässä ensisijaisesti postpositiona *jostain päättäen ~ päätellen* -sanaparissa. Ilmaisuuksien lisäksi tuo lauseeseen lisäkontekstia ja perustelee puhujan esittämää asiaa. *Päättäen* on 1910-luvun lehtien viidenneksi yleisin *ten*-verbi (2,2 %). Sen yleisyys on tasaisesti laskenut vuosisadan aikana:

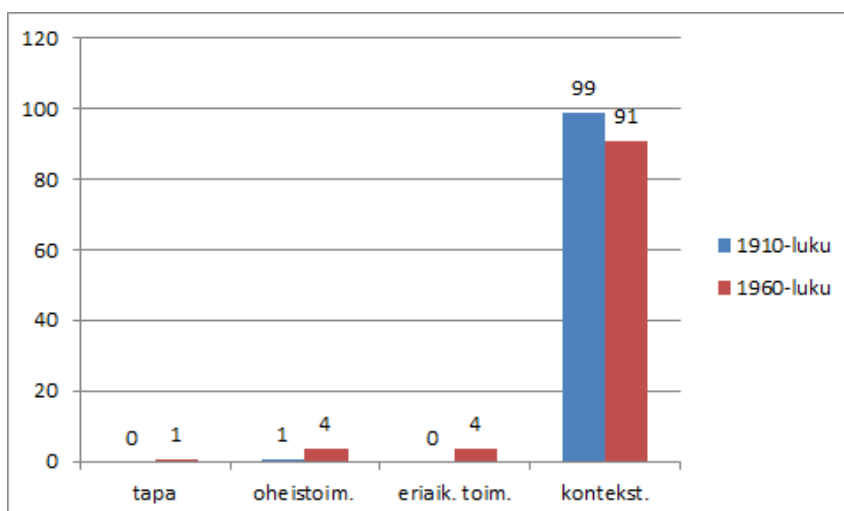
1990-luvulla sen osuus kaikista E-infinitiivin instruktiivin esiintymistä on vain 0,1 %. Muoto *päätellen* puolestaan on käynyt läpi päinvastaisen kehityksen: 1910-luvun aineistossa se on hyvin marginaalinen *ten*-verbi (0,01 %), ja sen yleisyys on melko tasaisesti kasvanut 1990-luvulle tultaessa (0,9%):

Kaavio 7: *päättäen*- ja *päätellen*-verbien käytön kehitys.

Kuvion perusteella *päättäen*- ja *päätellen*-verbien käyttötiheydet kulkevat päinvastaisiin suuntiin. Frekventatiivijohdos *päätellen* on korvannut *päättäen*-verbin melkein täysin.

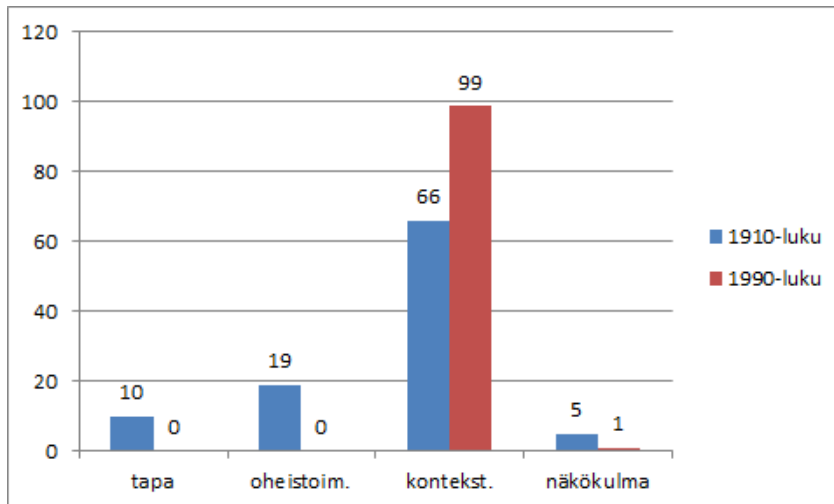
Päättäen-verbillä muodostettavista *ten*-lausekkeista koostuva aineistoni kattaa 1910- ja 1960-luvut (myöhemmissä lehdissä sitä ei juuri käytetä). Analyysitulokset näyttävät tältä:

Kaavio 8: *päättäen*-verbin merkitystehtävät 1910- ja 1960-luvuilla.

Verbin *päättäen* kehitys on sikäli poikkeuksellinen tapaus muihin muotoihin verraten, että sen käyttö on siirtynyt abstraktista konkreettiseen suuntaan: 1910-luvun aineistossa se on

yhtä poikkeusta lukuun ottamatta osa *jostain päättäen* -tyyppistä rakennetta. 1960-luvun aineistossa – jossa koko ilmaisu tavataan huomattavasti vähemmän – sitä käytetään jonkin verran myös tekemisen ilmaisemiseen. Täysin päinvastainen kehitys on rakenteen *päätellen*-verbillä:

Kaavio 9: *päätellen*-verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.

Päätellen-verbi esiintyy 1910-luvun aineistossa ensisijaisesti *jostain päätellen* -rakenteessa, mutta sitä käytetään jonkin verran tavan (143a) ja oheistoiminnan (132b) sekä näkökulman ilmaisemiseen (143c ja 143d):

- 143a Aivan haltioissaan hän sitten ryhtyi valmistelemaan kysymyksiä pyhäkouluntarkastusta varten *päätellen* mielessään, *ettei se niin aivan hullusti ehkä käynekään, kun nuo lapset Sepeteuksenkin tiesivät*. (Alkuopetus no. 18 30.09.1919)
- 143b Moni näitä kysymyksiä Pohtii *päätellen* sitten järkensä mukaan: *näille niitä raotetaan vähän, noille enemmän, mutta tuollaisille ei ollenkaan*. (Sanansaattaja no. 18 15.09.1915)
- 143c *Ihmisellisesti päätellen* olisi siis voinut vielä odottaa hänen voivan töitensä ja tehtäviensä tärkeässä asemassaan edelleen jatkaa. (Kansakoulun lehti no. 1 1917)
- 143d *Teoretisesti päätellen* on luennoiminen varsin huono opetustapa. (Kirjastolehti no. 4-5 05.1917)

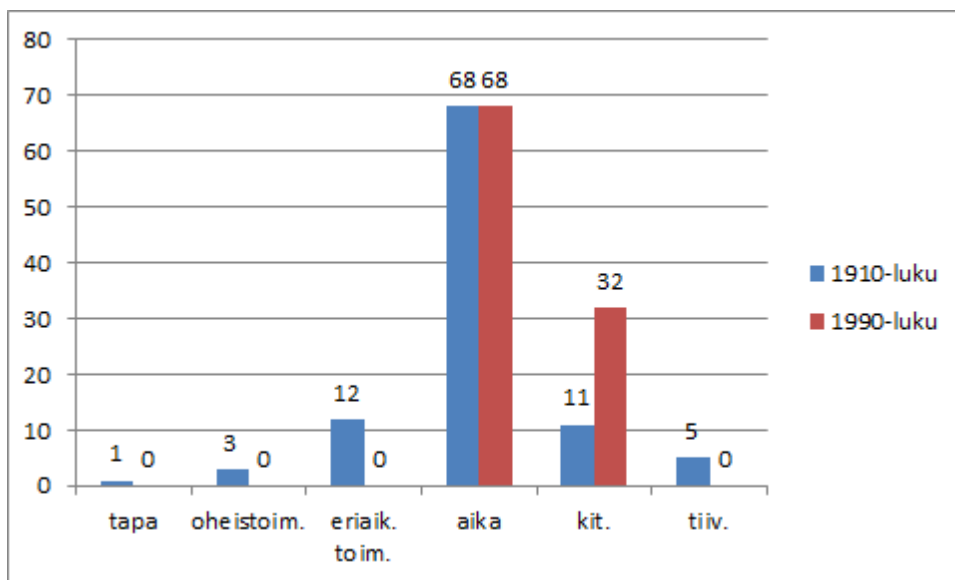
Adverbin täydennykseen saava *päätellen* muistuttaa näin *ajatellen*- ja näin *katsoen* -tyyppisiä ilmauksia (ks. kohta 3.9.1–2). *Päättäen*-verbiin käyttöön verrattuna (ks. kaavio 8) frekventatiivijohdosta käytetään aineiston varhaisessa päässä huomattavasti enemmän tekemistä ilmaisevissa lausekkeissa.

Näyttää siltä, että *päättäen*- ja *päätellen*-verbit ovat kulkeneet vastakkaisiin suuntiin sekä käytön yleisyyden että merkityksen suhteen: *päättäen*-verbi on kaikonnut käytöstä ja

jonkin verran menettänyt adpositiopainotteista käyttöään, samalla kun *päätellen*-verbi on yleistynyt ja toteuttanut entistä enemmän *päättäen*-verbin adpositiotehtävää.

4.2.7 Tullen

Tullen on pysynyt tasaisesti yhtenä yleisimmistä *ten*-verbeistä. Se kattaa 1910-luvun instruktiivi-infinitiiviosumista 1,6 %, vastaavasti 1990-luvun osumista 1,5 %. Verbiä käytetään pääasiassa kahdessa tehtävässä: osana aikaa ja olosuhdetta ilmaisevaa *tarpeen tullen* -tyyppistä rakennetta ja *mennen tullen* -kiteymää.

Kaavio 10: *tullen*-verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.

1910-luvun aineistossa verbiä käytetään jonkin verran tekemisen ilmaisuun (144a ja 144b) sekä tiivistämiseen (144c):

- 144a Mutta yksityisten vastausten sijasta kreivi Ignatjev ilmoitti, että uudessa virastossa hän jää samanlaiseksi työmieheksi kuin mikä hän oli maanviljelysministeriössä, **tullen** työskentelemään duuman kanssa. (Aamulehti no. 27 03.02.1915)
- 144b Vielä puolimatassa näytti siltä, ettei Toivo Koskinen voisi saavuttaa edelläolevia, mutta paransi vauhtia viimeisillä kierroksilla **tullen** perille kolmantena hyvällä ajalla. (Kuukauslehti no. 8 08.1915)
- 144c Ansaiten sijoituksen mukaan jakautuu keski * pilarilla rasitus 8 eri pisteelle, **tullen** jokaiselle painoa suunnilleen 2140 kg. (Rakennustaito no. 11 06.1915)

Vastaavia tapauksia ei 1990-luvun aineistossa ole, vaan infinitiiviä käytetään ainoastaan aikaa ilmaisevassa *jonkin tullen* -rakenteessa ja *mennen tullen* -kiteymässä:

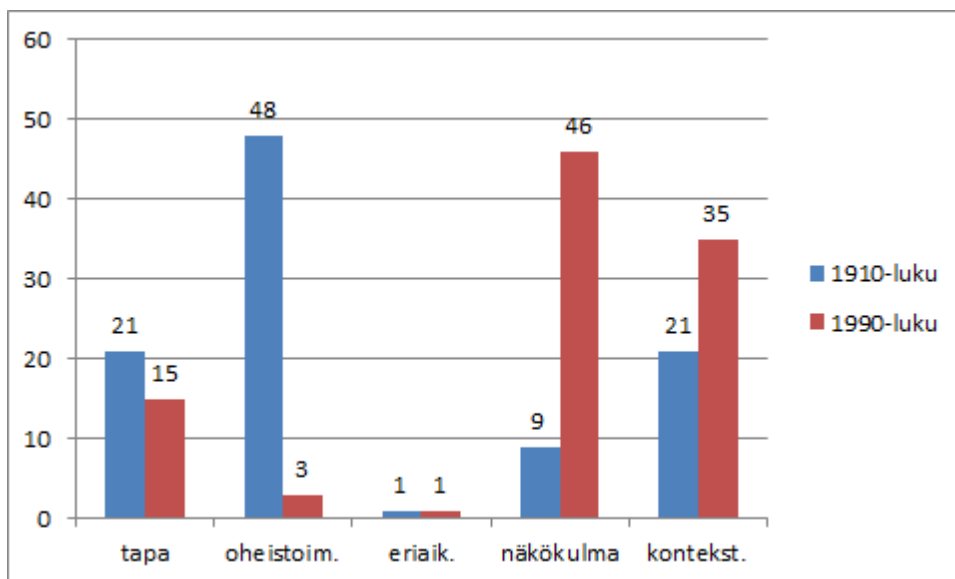
- 145a Pyöräilijää harmittaa se, että *talven tullen* on edessä lajin vaihto. (Länsi-Savo no. 245 10.09.1996)
- 145b Storgårdsin johtama orkesteri jyräsi solistin *mennen tullen* – – (Länsi-Savo no. 231 28.08.1998)

Aikaa ja olosuhdetta ilmaiseva *jonkin tullen* -rakenne (145a) on pysynyt suhteellisesti yhtä yleisenä vuosisadan kuluessa. *Mennen tullen* -kiteymä (145b) puolestaan on yleistynyt noin kolminkertaisesti.

Tullen-verbin käyttötiheys E-infinitiivin instruktiivin esiintymien joukossa on pysynyt tasaisena, mutta sen merkitystehtäväalue on supistunut kuudesta kahteen: 1990-luvun aineistossa se on jokaisessa tapauksessa osana kahta edellä käsiteltyä rakennetta. Verbin konkreettinen käyttö on siis kadonnut käytöstä.

4.2.8 Ottaen

Verbi *ottaen* on koko 1900-luvun mittaan ollut yksi yleisimmistä E-infinitiivin instruktiivilla muodostettavista verbeistä: 1910-luvun aineistossa se kattaa 1,5 % E-infinitiivin instruktiivin esiintymistä, 1990-luvun aineistossa 3,9 %. Sitä käytetään pääasiassa kolmessa merkitystehtävässä: *yleisesti ottaen* -tyyppisessä rakenteessa, joka ilmaisee näkökulmaa, ja *ottaen huomioon* -tyyppisessä rakenteessa, joka sekä luo kontekstia että ilmaisee (mentaalista) tapaa.

Kaavio 11: *ottaen*-verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.

Ottaen-verbin näyttää vuosisadan alkupuolella ilmaiseen enimmäkseen tapaa tai oheistoimintaa, kun taas 1990-luvun aineistossa verbin abstraktimmat tehtävät, näkökulman ilmaiseminen ja kontekstualisointi, ovat sen ensisijaisia merkitystehtäviä:

- 146a Villityksen aikaan saanut jojo ei ole *tarkkaan ottaen* aivan samanlainen kuin takavuosien halvat, pyörivät rullat. (Länsi-Savo no. 275 11.10.1998)
- 146b *Luonnonsuojelun tärkeys huomioon ottaen* tavoiterajauksen vähäiset vaikutukset maanomistajien omaisuuteen eivät olleet esteenä suojeluhankkeiden toteuttamiselle. (Lakimies no. V 1995)

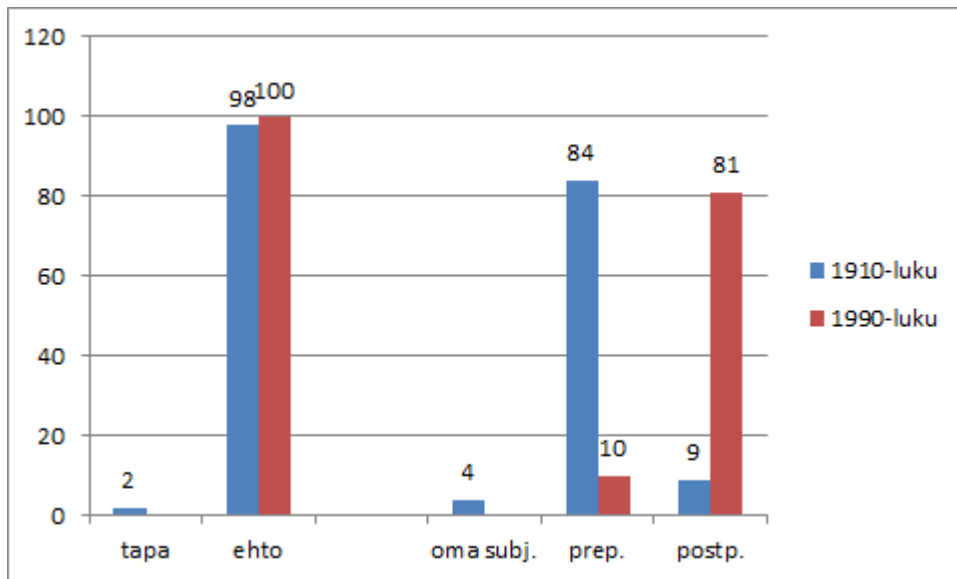
Abstraktit yleisesti *ottaen*- (146a) ja *ottaen huomioon* -tyyppiset (146b) lausekkeet esiintyvät myös 1910-luvun aineistossa jonkin verran, mutta suhteellisia eroja saattaa hieman vääristää oheistoiminnan ja tavan ilmaisemisen yleisyys 1910-luvun merkitystehtävissä. Niiden poikkeava yleisyys perustuu historialliseen kontekstiin. 1910-luvun osumat painottuvat nimittäin vuoteen 1915, jolloin sanomalehtien huomio oli ensimmäisessä maailmansodassa:

- 2d T. k. 8 p:nä miehitimme me muutamia (kyliä Tshernelitsen lounaispuolella *ottaen vankeja*. (Aamulehti no. 60 13.03.1915)
- 2e Karpateilla olemme torjuneet kiihkeät vihollisen hyökkäykset Svidnikin luona ja edenneet jonkun verran ylisen San-virran vasemmalla rannalla *ottaen vangiksi yli 1.000 miestä, 5 kuularuisicua ja yhden tykin*. (Aamulehti no. 38 16.02.1915)
- 2f Joukkomme omat tänään päilvän kuluessa askel as » keleelta jatkaneet etenemistään Souchezin itäpuolella olelvia wuorentuttnloita kohti *ottaen tällöin n. 100 »vankia*. (Haminan Lehti no. 108 30.09.1915)

Tulokset saattaisivat olla erilaiset, jos aineisto olisi 1920-luvulta, jolloin sotavankien ottaminen länsimaissa oli harvinaisempaa. Tekemistä ilmaisevat *ottaen*-lausekkeet saavat objektikseen toki muitakin kuin vankeja, joten verbin merkitystehtävien selkeän muutoksen perusteella voitaneen sanoa, että *ottaen*-verbin käytön muutos heijastaa aiemmin toteamaani tendenssiä: E-infinitiivin instruktiivin käyttö on siirtynyt konkreettisesta abstraktiin.

4.2.9 Riippuen

Verbi *riippuen* on pysynyt melko tasaisesti yhtenä yleisimmistä *ten*-verbeistä: 1910-luvun aineistossa sen suhteellinen osuus kaikista *ten*-osumista on 0,9 %, 1990-luvulla 3,2 %. *Riippuen* ilmaisee ensisijaisesti ehtoa *jostain riippuen* -rakenteessa. Se on siis kiteytynyt adpositioksi.

Kaavio 12: *riippuen*-verbin merkitystehtävät ja syntaktiset ominaisuudet 1910- ja 1990-luvuilla.

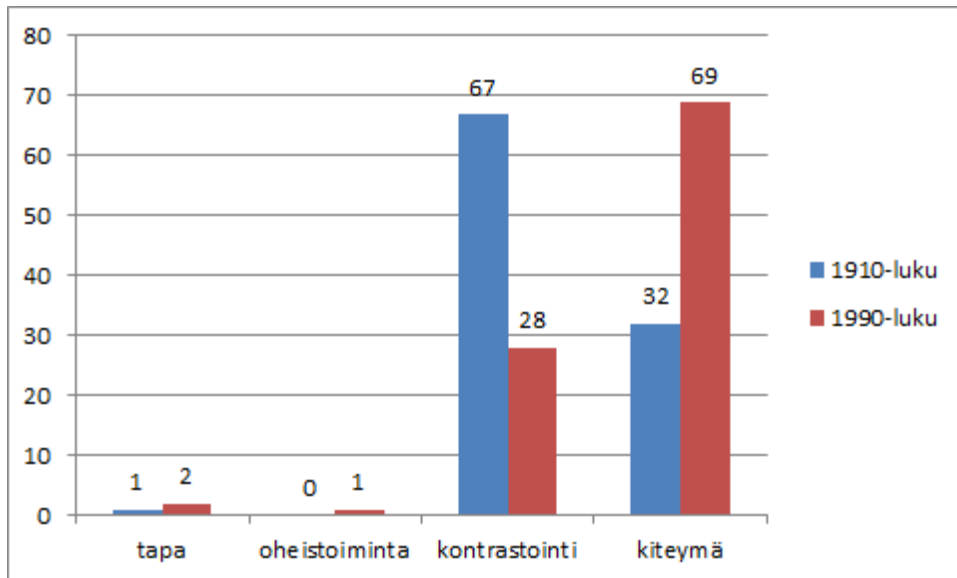
Riippuen-verbin merkitystehtävä ei ole vuosisadan mittaan nähtävästi muuttunut; se on ollut pitkään vakiintunut ehtoa ilmaiseva adpositio. Pientä muutosta on kuitenkin tapahtunut. 1910-luvun aineistossa nimittäin esiintyy neljä tapautta, joissa infinitiivilauseke saa oman nominatiivisijaisen subjektiosansa:

- 148a S. O. K:n myllyhantetta warien päätettiin luowuttaa 10,000 – mk., ***riippuen*** *summa toteuttamissuunnitelmien laadusta*. (Etelä-Suomi no. 147 30.12.1915)
- 148b Tällainen korvaussumma on waihdellut 150–250 ruplan wälillä, ***riippuen*** *se tietysti lastin ja mastuun suuruudesta*. (Haminan Lehti no. 135 02.12.1915)
- 148c Kaksoismanomeetterista huomataan 1-2-3-kohdissa mainitut viat siitä, ettei paine nouse juuri yli 3 ilm. kehää, ***riippuen*** *tämä kumminkin kattilapaineesta ja pumpun sekä höyrynsäätäjän herkkyydestä* – – (Veturimies no. 6 06.1915)
- 148d Liina oli reväisty kääreliinasta noin 5 cm. leveä ja 30 cm. pitkä kaistale, ***riippuen*** *sen koko kuitenkin itsekunkin vapaasta tahdosta*. (Kotiseutu no. 1 15.01.1915)

1990-luvun lehdissä subjektiosaisia *riippuen*-lausekkeita ei ole. Toinen huomattava muutos on se, että verbi on 1910-luvun aineistossa enimmäkseen prepositio (84 kpl 98:sta) ja 1990-luvun aineistossa postpositio (81 kpl 100:sta). Prepositiorakenteet saattavat olla perua juuri subjektiosaisista lausekkeista. Kaikissa neljässä tapauksessa (148a–d) nimittäin lausekkeen subjektiosa (*summa*, *se*, *tämä* ja *se*) viittaa edeltävään lauseen osaan tai koko lauseeseen ja kokonaisuus vastaisi tyypillistä *riippuen*-lauseketta, jos subjektiosan poistaisi.

4.2.10 Verraten

Verbi *verraten* on 1910-luvun 15:nneksi ja 1990-luvun 26:nneksi käytetyin *ten*-verbi. Sitä käytetään osana kontrastoivaa *johonkin verraten* -rakennetta sekä itsenäisenä intensiteettipartikkelina, joka usein määrittää adjektiivia tai adverbia ja ilmaisee ominaisuuden, tavan tai määrän astetta (VISK § 664).

Kaavio 13: *verraten*-verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.

Verraten-verbin merkitystehtävien suhteelliset osuudet näyttävät suurin piirtein toistensa peilikuvilta. Verbi esiintyy 1910-luvun aineistossa enimmäkseen osana kontrastoivaa *johonkin verraten* -rakennetta (149a) ja 1990-luvun aineistossa itsenäisenä intensiteettipartikkelina (149b):

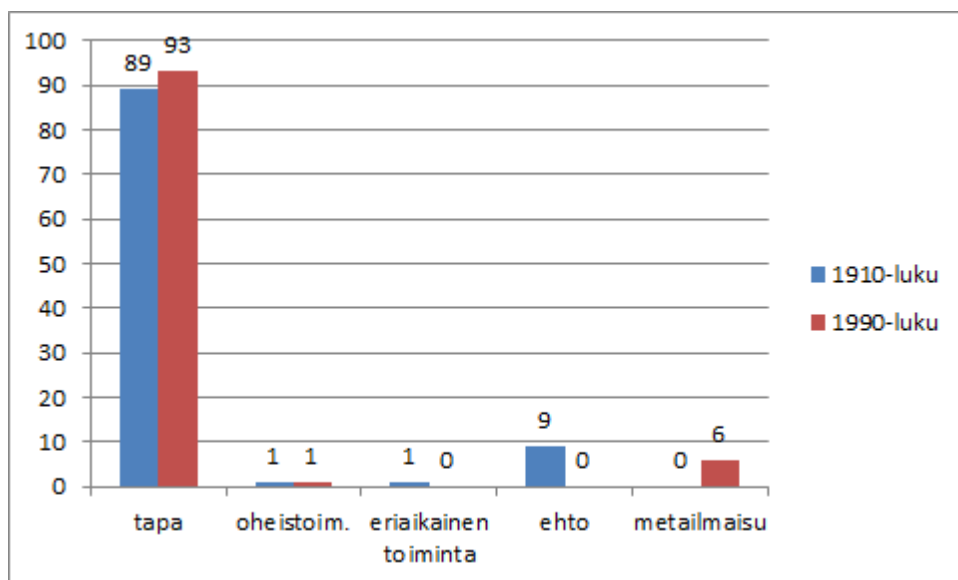
149a – – tulokset *kaikkiin edellisiin vuosiin verraten* ovat huomattavasti kasvaneet. (Aamulehti no. 66 20.03.1915)

149b Osakkeiden hinnat Helsingin pörssissä kääntyivät torstaina iltapäivällä *verraten* selkeään nousuun. (Länsi-Savo no. 280 16.10.1992)

Verbin käyttö kontrastoivissa lausekkeissa on nähtävästi puolittunut ja käyttö intensiteettipartikkelina kaksinkertaistunut. Tekemisen ilmaiseminen on hyvin vähäistä, eikä verbin semanttisessa kehityksessä ole havaittavissa samaa suuntaa konkreettisesta abstraktiin kuin monilla muilla *ten*-verbeillä. Se on siis pitkään ollut kiteytynyt infinitiiviverbi.

4.2.11 Käyttäen

Pääasiassa tapaa ilmaiseva *ten*-verbi *käyttäen* on melko tasaisesti pysynyt yhtenä yleisimmistä *ten*-verbeistä. 1910-luvun aineistossa sen osuus kaikista osumista on 0,7 %, 1990-luvun aineistossa 1,5 %.

Kaavio 14: *käyttäen*-verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.

Molemmissa aineistossa verbin ensisijainen merkitystehtävä on tavan ilmaiseminen:

- 150a Näin ei sitävastoin yleensä ole laita metsätöissä, joissa tavallisesti työt teetetään erilaisia urakkajärjestelmiä **käyttäen**. (Tapio no. 1 1918)
- 150b Korvaamattomat teokset on määrä lukea tietokoneelle uusinta tekniikkaa **käyttäen**. (Länsi-Savo no. 100 15.04.1994)

Aineistojen analyysin perusteella verbin käytössä on tapahtunut vain pientä muutosta. Sellainen huomio voidaan tehdä, että 1910-luvun aineistossa infinitiiviä käytetään jonkin verran ehtoa ilmaisevissa lausekkeissa (151a ja 151b) mutta 1990-luvun aineistossa ei lainkaan.

- 151a Pihkan juoksutuksessa ulkomailla käytetään mitä moninaisimpia menettelytapoja, joista muutamat ovat sellaisia, että *niitä käyttäen* puut tulevat verrattain pahoin pilstotuiksi (Tapio no. 5-6 1918)
- 151b Se seikka, että haihduttaminen toimitetaan esim. 50° C lämmössä, ei. näet sanottavasti muuta asiaa, sillä *näinkin korkeaa lämpöä käyttäen* kestää haihtuminen siksi kauan, että useimmat elimelliset aineet m m. maillo (Karjantuote no. 49 06.12.1918)

Esimerkkien 151a ja 151b infinitiivilausekkeet ilmaisevat ehdon hallitsevan lauseen asiointilalle: ehdon vallitessa hallitsevan lauseen asiointila toteutuu. Molemmat ovat selkeästi subjektista ja predikaattiverbistä irrallisia kokonaisuuksia. Ehtoa ilmaisevana infinitiivinä

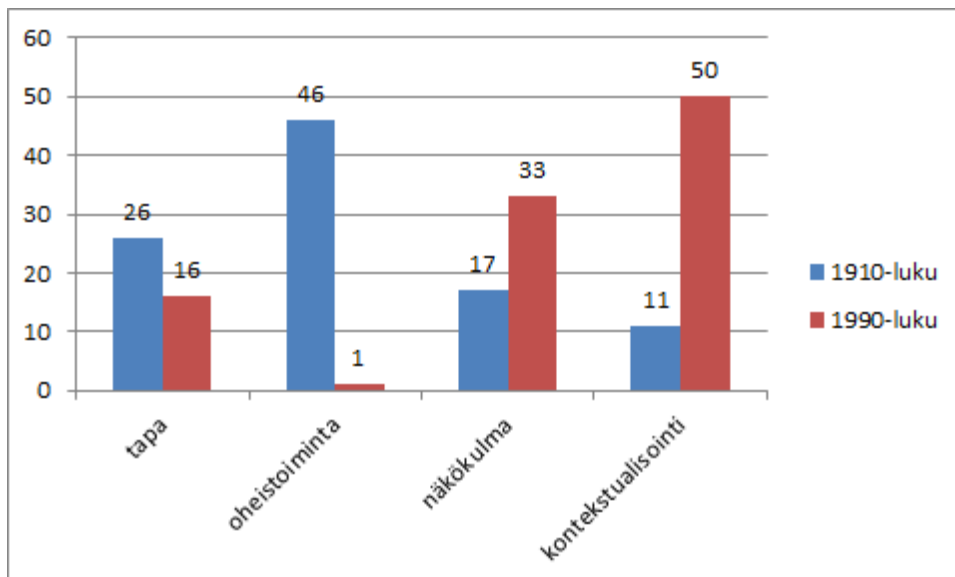
käyttäen poikkeaa *jostain riippuen*- ja *edellyttäen että* -rakenteista sikäli, että itse infinitiivi viittaa tekemiseen. Toinen muutos on se, että 1990-luvun aineistossa verbiä käytetään metatekstuaalisissa tapauksissa (152a ja 152b), jollaisia 1910-luvun aineistossa ei ole.

- 152a Mutta, muutettavat muuttaen, *Ylikankaan omaa sanontaa käyttäen*, tekijä on kirjoittanut raadollisten ihmisten historiaa varsin monelta näkökulmalta. (Historiallinen aikakauskirja no. 3 1991)
- 152b On kuitenkin kyseenalaista, onko näiden alakulttuurien jäsenillä eli *tuolloista nimitystä käyttäen* sodomiiteilla, ollut mitään seksuaaliseen käyttäytymiseen liittyvää "sodomiittista" identiteettiä. (Historiallinen Aikakauskirja no. 4 1990)

Esimerkeissä 152a ja 152b infinitiivilauseke on muusta lauseesta irrallinen metatekstuaalinen kokonaisuus.

4.2.12 Ajatellen

Infinitiivi *ajatellen* on yleistynyt vuosisadan kuluessa: sen suhteellinen osuus kaikista *ten*-verbeistä on kasvanut 0,3 %:sta 3,6 %:iin aikavälillä 1910–1990. Sen merkitystehtäväkirjo on melko rikas ja tasainen, mikä näkyykin kaaviossa sangen selkeästi:

Kaavio 15: *ajatellen*-verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.

Verbin semanttinen kehitys on mielenkiintoinen. 1910-luvun aineistossa muodon ensisijainen merkitystehtävä on tavan (153a) tai oheistoiminnan ilmaiseminen (153b):

- 153a Hän oli sellaista jo kauan haaveillut ja *sitä ajatellen* hän oikeastaan tekikin opintomatkinsa. (Nuorten toveri no. 5 31.05.1919)

- 153b Nuoiukainen tarttuu pulloon *ajatellen*: »ei kai yksi ryyppy pahaa tee, tämän kerran vaan». (Pohjantähti no. 1 1915)

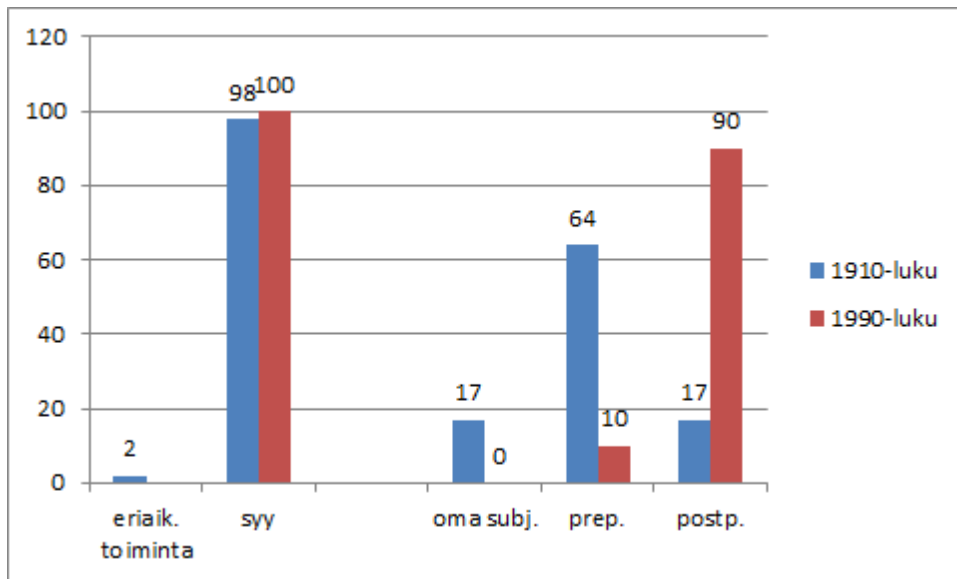
Tekemistä ilmaisevat *ajatellen*-lausekkeet ovat 1990-luvun aineistossa huomattavasti harvinaisempia. Sen sijaan sitä käytetään ensisijaisesti kontekstia luovissa tai mentaalista näkökulmaa ilmaisevissa rakenteissa:

- 154a *Koko valtakuntaa ajatellen* on tärkeää, ettei politiikka johda muuttoliikkeeseen maalta ja pienemmistä kaupungeista suuriin kaupunkeihin. (Länsi-Savo no. 147 03.06.1995)
- 154b *Ainakin maalaisjärjellä ajatellen* kauden avaukseen liittyvissä Myllylän mietteissä on selvä ero. (Länsi-Savo no. 322 28.11.1998)

154a-esimerkissä verbillä luodaan kontekstia ja 154b-esimerkissä ilmaistaan mentaalista näkökulmaa. Vastaavia tapauksia esiintyy myös 1910-luvun aineistossa, mutta huomattavasti vähemmän. *Ajatellen*-verbin semanttinen muutos käy nähtävästi yhteen monien aiempien *ten*-verbien muutoksen kanssa: tekemiseen viittaava käyttö on ajan kuluessa vähentynyt ja tekemiseen viittaamaton, abstrakti käyttö yleistynyt.

4.2.13 Johtuen

Syytä ilmaiseva *johtuen*-verbi on yleistynyt 1900-luvulla melko tasaisesti yhdeksi E-infinitiivin instruktiivin tunnetuimmista adpositiokiteymistä. 1910-luvun aineistossa sen osuus kaikista *ten*-osumista on 0,7 %, 1990-luvun aineistossa 2,7 %. Verbi on vuosisadan keskipaikkeilla tullut käyttöön virkakielessä ja alkanut korvata sellaisia postpositioita kuin *tähden*, *takia*, *vuoksi* ja *johdosta* (Itkonen 1982: 451).

Kaavio 16: *johtuen*-verbin merkitystehtävät ja syntaktiset ominaisuudet 1910- ja 1990-luvuilla.

Verbin merkityksessä ei ole tapahtunut muutosta: *jostain johtuen* -rakenne ilmaisee sekä 1910-luvun että 1990-luvun aineistossa ensisijaisesti syytä. Rakenne on kuitenkin hakenut muotoaan vuosisadan aikana. 1910-luvun aineiston 98:sta syytä ilmaisevasta *johtuen*-verbistä 64 esiintymää on prepositioita ja 17 postpositioita. Melko tyypillistä verbin varhaisille osumille on se, että rakenteeseen lisätään erillinen subjektiosa, useimmiten *tämä*- tai *se*-pronomini taikka muu aiempaan lauseen osaan viittaava NP:

- 155a Ilmassa taitaa niiden esiintyminen loppua korkeammassa piireissä, jossa ilma on ohuempaa; maahan voinevat ne tunkeutua vain moniaita metriä, *johtuen tämä seikka maan hohkoisuudesta*. (Puutarha no. 5 05.1914)
- 155b Sitä saadan sydänyön pimeälläkin aina jonkun verran, *johtuen se tämän kalan kömpelöliikkeisyydestä, josta seuraa, etteivät kaikki apajapiiriin joutuneet yksilöt ennätä poistua sitä ennen nuotan nostoa*. (Suomen kalastuslehti no. 9-10 1918)
- 155c Yhtiöiden vakuutusmaksutulot olivat siis vuoden kuluessa kasvaneet noin 1 V 2 milj. markalla, huolimatta siitä, että Suomi-yhtiölle siirtynyt Fennian vakuutuskanta oli tuottanut vakuutusmaksuja noin 650,000 markkaa vähemmän kuin Fenniayhtiölle v. 1914, *johtuen tällainen asiantila Fennian vakuutusten suuresta purkautumisesta*. (Suomen vakuutusyhdistyksen aikakauslehti no. 11 15.06.1916)

Erillisen subjektiosan sisältävät *johtuen*-lausekkeet muistuttavat vastaavia *riippuen*-lausekkeita sikäli, että jos lausekkeiden subjektiosat (*tämä seikka*, *se* ja *tällainen asiantila*) poistettaisiin, ne olisivat vallan ymmärrettäviä prepositiolausekkeita (ks. myös kohta 4.2.9).

1990-luvun aineistossa *johtuen* on vahvasti postpositiopainotteinen: sadasta syytä ilmaisevasta *johtuen*-verbistä vain kymmenen osumaa on prepositioita. Erillisen subjektiosan sisältäviä infinitiivilausekkeita ei ole lainkaan 1990-luvun aineistossa.

- 156a *Taustastani johtuen* pidän silmällä koko artikkelisarjan osalta pääasiassa vain perinteistä yksityisoikeutta ja erityisesti varallisuus oikeudellista sääntelyä. (Lakimies no. III 1998)
- 156b *Vapunpäivästä johtuen* radion viikko-ohjelmat ovat keskiviikon 3.5. (Länsi-Savo no. 116 01.05.1995)
- 156c *Huomattavista investoinneista johtuen* kaupunginhallitus esittää, että jätevesien laskulupa tulisi myöntää 10 vuodeksi. (Länsi-Savo no. 158 15.06.1994)

Johtuen-verbin tekemistä ilmaisevaa käyttöä pitäisi kaikeksi etsiä 1800-luvun aineistosta, sillä se on selvästi jo vakiintunut adpositioksi 1910-luvulle tultaessa. Täysin vakiintunut ei ilmaisu kuitenkaan ole ollut, vaan verbiä on alettu käyttää enimmäkseen postpositiona.

4.2.14 *Liittyen*

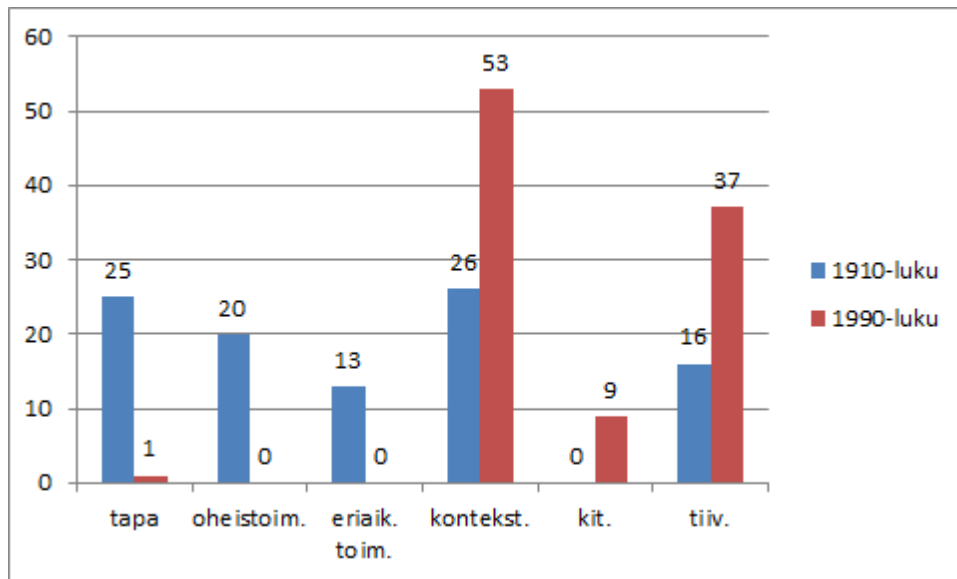
Liittyen on verrattain tuore ja nopeasti yleistynyt verbi suomen kielessä. Se on pitkään ollut varsin harvinainen: 1910-luvun aineistossa sen osuus kaikista *ten*-osumista on 0,1 %. Vuosisadan loppua kohden se on kuitenkin yleistynyt: 1990-luvun *ten*-verbien joukossa se on 16:nneksi yleisin (1,2 %). *Liittyen*-verbiä käytetään kahdella tavalla. Ensinnäkin sillä luodaan puheenaihe tai laajennetaan kontekstia samaan tapaan kuin rakenteella *mitä tulee johonkin*:

- 157 *Rahapäätökseen liittyen* kunnanhallitus on myöntänyt rakennusmestari Markku Suomelalle virkavapaata syyskuun alusta ensi vuoden maaliskuun loppuun saakka. (Länsi-Savo no. 223 20.08.1997)

Toinen käyttötapo on syntaktinen: se luonnehtii infinitiiviattribuutin tavoin NP:tä usein tämän jäljessä (158a) tai irrallisena siitä (158b):

- 158a Lisätietoja *suunnitteluun liittyen* antavat Kaakkois-Suomen tiepiirin maakuntakonttorilta insinööri Pertti Asikainen – – (Länsi-Savo no. 245 11.09.1995)
- 158b *Vastuu huomisesta -kampanjaan liittyen* järjestettiin Exel Oy:ssä Mäntyharjulla perjantaina avoimien ovien päivä – – (Länsi-Savo no. 239 05.09.1998)

Molemmat tehtävät esiintyvät jo 1910-luvun aineistossa, mutta ne ovat varsinaisesti vakiintuneet myöhemmin:

Kaavio 17: *liittyen*-verbin merkitystehtävät 1910- ja 1990-luvuilla.

1910-luvun aineistossa valtaosa osumista (58 kpl) ilmaisee tekemistä eli tapaa, oheistoimintaa tai eriaikaista toimintaa (159a ja 159b).

- 159a Mutta *liittyen* muihin ja *tahtoen* muiden kanssa samaa, eli yhteistä onnea, hän saa toimeensa toteutumaan – (Sosialisti no. 154 09.07.1910)
- 159b Mutta pian huomasivat he että heidän harrastuksensa käyvät eri suuntiin ja erosivat *liittyen* kumpikin oman luokkansa puolueisiin. (Työläisnainen no. 36 12.09.1912)

Konkreettiseen tekemiseen viittaavia *liittyen*-lausekkeita ei 1990-luvun aineistossa käytännössä ole, vaan sillä luodaan kontekstia ja muodostetaan attribuutilausekkeita eli tiivistetään. Verbin abstraktista käytöstä on jonkin verran esimerkkejä jo 1910-luvun aineistossa:

- 160a Tarkotuksemme oli, *myöskin liittyen* tässä numerossa olevaan kirjoitukseen, esittää lukijoillemme molempain siinä mainittujen suomalaisten voimistelun merkkimiesten kuvat. (Nuorten nuija no. 6 06.1911)
- 160b Suomen maantieteelliseen kuvastoon *liittyen* on valmistunut kaksi taulua Helsingistä: Senaatintorilta ja Suomen pankki. (Kasvatus ja Koulu no. 7 10.1919)

Verbi *liittyen* on käynyt läpi E-infinitiivin instruktiiville tyypillisen muutoksen, eli sen tekemistä ilmaiseva käyttö on kaikonnut ja abstraktit, subjektista riippumattomat tehtävät yleistyneet.

4.3 Yhteenveto muutoksista

Satunnaisotantaan perustuva analyysi toi esiin, että E-infinitiivin instruktiivin yleisin merkitystehtävä kaikkina vuosikymmeninä on ollut tavan ilmaiseminen. En kuitenkaan asettanut juuri painoa yksittäisten merkitystehtävien välisten suhteiden tarkastelulle, vaan abstrahoin niistä kaksi yleistä kategoriaa, tekemistä ilmaisevat ja tekemistä ilmaisemattomat infinitiivilausekkeet. Vuosisadan alussa E-infinitiivin instruktiivia on käytetty enimmäkseen tekemistä ilmaisevissa lausekkeissa ja vuosisadan loppupuolella tekemistä ilmaisemattomissa lausekkeissa. Tämä on hyvin ylimalkainen huomio, eikä se kerro infinitiivin käytön muutoksesta riittävästi. Kielellä joka tapauksessa ilmaistaan samoja asioita kaikkina aikoina. Se, *miten* ja *millä rakenteilla* niitä ilmaistaan, on eri asia, ja siksi tarkastelin yksittäisiä *ten*-verbejä.

Yleisimpien *ten*-verbien tarkastelu vahvisti sen havainnon, että E-infinitiivin instruktiivilla muodostettavien lausekkeiden semanttinen kehityssuunta on useissa tapauksissa konkreettisesta abstraktiin eli tekemisestä mm. suhteisiin ja näkökulmiin. Erityisesti muutos näkyy verbeissä *päätellen*, *tullen*, *ottaen*, *ajatellen* ja *liittyen* – ainoa selkeä poikkeus on verbi *päättäen*, jonka tekemistä ilmaiseva käyttö on yleistynyt. Toinen muutos on se, että jotkin verbit ovat semanttisesti yhdenmukaistuneet. Esimerkiksi *katsoen*-verbiä on ennestään käytetty monenlaisissa tehtävissä, mutta ajan kuluessa se on kivettynyt kahteen rakenteeseen: *johonkin katsoen* ja *näin katsoen*. *Tullen* on yhdenmukaistunut täsmälleen kahteen rakenteeseen: *jonkin tullen* ja *mennen tullen*. *Lukien* puolestaan on haarautunut kahteen rakenteeseen: *jostain lukien* ja *mukaan lukien*. Myös syntaktista yhdenmukaistumista on tapahtunut: *Jostain riippuen*- ja *jostain johtuen* -lausekkeissa on ennestään toisinaan ollut oma nominatiivisijainen subjektiosansa ja infinitiivejä on enimmäkseen käytetty preposition tapaan. Sittemmin niiden käyttö on ollut postpositiopainotteista ja lausekkeet subjektittomia.

5. Lopuksi

Lähdin tutkielmassani selvittämään, millaisia merkitystehtäviä E-infinitiivin instruktiivilla on ja miten infinitiivin käyttö on muuttunut yleiskielessä viime vuosisadan aikana. On tiedetty kauan, että E-infinitiivin instruktiivilla toteutetaan tavan ilmaisemisen lisäksi monenlaisia merkitystehtäviä, mutta yllätyin infinitiivin monipuolisuudesta, jonka kattava aineistoni toi esiin. Käydessäni aineistoani läpi ymmärsin myös, että infinitiivillä on semanttisten merkitystehtävien lisäksi selkeästi myös syntaktisia tehtäviä, joita yleiskielen mukaisesti toteutettaisiin muun muassa relatiivilausein (esim. *tietoa, joka liittyy aiheeseen* > *tietoa liittyen aiheeseen*).

E-infinitiivin instruktiivilla muodostettavien rakenteiden tarkastelu toi esiin sen, että samoja ilmaisuja käytetään eri merkitystehtävissä. Kontekstia ilmaisevien ja tapaa ilmaisevien mentaaliverbien välillä osoittautui olevan vahva yhteys. Esimerkiksi ilmauksia *silmällä pitäen, ottaen huomioon, johonkin katsoen* ja *jotain ajatellen* käytetään selvästi sekä verbiä että lausetta määrittävinä adverbiaaleina. Verbin määritteinä ne tähdentävät tekijän mielentilaa ja huomion kohdetta, kun taas lauseen määritteinä ne kohdistavat lukijan huomion johonkin. Ei kuitenkaan ole aina yksiselitteistä, kummasta merkitystehtävästä on kyse. Erottelin myös syntaktista tehtävää toteuttavat, paperinmakuisiksi luonnehditut verbit *liittyen* ja *koskien* kahteen merkitystehtävään. Ensinnäkin niillä luodaan kontekstia samaan tapaan kuin rakenteella *mitä johonkin tulee*. Toinen tehtävä on syntaktinen: lausekkeet luonnehtivat jotain tarkoitetta ikään kuin jälkiattribuutit. Käsittelin näitä tehtäviä ja niiden välistä suhdetta melko pintapuolisesti; tarkempi analyysi olisi varmasti mielenkiintoinen.

Analyysini diakronisessa osuudessa esitin merkitystehtävien suhteelliset osuudet ja niiden kehityksen aikavälillä 1910–1990. Tavan ilmaiseminen näyttää pysyneen tasaisesti E-infinitiivin instruktiivin ensisijaisena tehtävänä, mutta muiden merkitystehtävien osuuksissa on vaihtelua. Nostin esiin sen havainnon, että tekemistä ilmaisevat merkitystehtävät ovat ennestään olleet yleisempiä kuin abstraktimmat tehtävät, kuten ehto, kausaalisuus ja kontekstualisointi. Sama havainto nousikin monesti pinnalle tarkastellessani yleisimpien *ten*-verbien muutoksia. Yksittäisten verbien analyysi toi esiin, että yleisimpien *ten*-verbien ja -rakenteiden sisällä on tapahtunut paljon muutoksia. Yleinen tendenssi on, että infinitiivilauseke menettää ajan kuluessa konkreettista merkitystään, irtautuu subjektista ja vakiintuu abstraktiin merkitystehtävään. Etenkin mentaalisia prosesseja kuvaavien ilmausten,

kuten *ottaen huomioon, jotain ajatellen ja jotain silmällä pitäen*, kehitys on kulkenut abstraktiin suuntaan, ja ilmauksia käytetäänkin nykyään enemmän lauseen kuin verbin määritteinä.

Kaiken kaikkiaan tutkielmani antaa kattavan yleiskuvan E-infinitiivin instruktiivin käytöstä, mutta yksittäisten infinitiivillä toteutettavien rakenteiden tarkastelu jäi monilta osin lyhyeksi. Käsittelyni ulkopuolelle on jäänyt varmasti monia rakenteita, jotka täsmentäisivät infinitiivin kuvausta, ja toisaalta käsittelemäni infinitiivirakenteet tarjonnevat vielä tutkittavaa. Esimerkiksi mentaalista toimintaa ilmaisevien ja kontekstualisoivien infinitiivilausekkeiden välistä suhdetta voisi pohtia tarkemmin: mitä kautta nämä infinitiivin merkitystehtävät ovat syntyneet (ja haarautuneet), ja onko niiden taustalla geneerinen tekijätarkoite? Olisi myös mielenkiintoista soveltaa samaa merkitystehtäväjaottelua muihin aineistoihin, etenkin puhekieleen, ja vertailla tuloksia.

Olen esittänyt E-infinitiivin instruktiivista semanttisen kuvauksen, joka osoittautui riittävän tarkaksi käsitteelliseksi kehykseksi infinitiivillä muodostettavien rakenteiden luokitteluksi ja näiden välisten suhteiden hahmottamiseksi. E-infinitiivin instruktiivi on ensisijaisesti tapaa ilmaiseva mutta varsin monimuotoinen infinitiivi, jonka semanttinen tehtävä näyttää ajan kuluessa siirtyneen tekemisen ilmaisemisesta abstrakteihin tehtäviin – ainakin yleisesti ottaen.

Lähteet

- VON BECKER, REINHOLD 1824: *Finsk Grammatik*. Åbo: Bibel-sällskapets tryckeri
- BOYE, KASPER & HARDER, PETER 2012: *A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization* – Language 88, s. 1–44. Linguistic Society of America
- CHOMSKY, NOAM 1957: *Syntactic Structures*. Berlin: Mouton, The Hague
- CROFT, WILLIAM 2000: *Explaining Language Change. An Evolutionary Approach*. Edinburgh Gate: Pearson Education Limited
- GISBORNE, NIKOLAS & PATTEN, AMANDA 2011: *Construction grammar and grammaticalization* – Heine, Bernd & Narrog, Heiko (toim.): *The Oxford Handbook of Grammaticalization*, s. 92–104. Oxford: Oxford University Press
- GREENBERG, JOSEPH 1963: *Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements* – Greenberg, Joseph (toim.): *Universals of Language*, s. 58–90. Cambridge: MIT Press
- HAKULINEN, AULI & KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki: SKS
- HAKULINEN, LAURI 1968: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Helsinki: Otava
- HALLIDAY, M.A.K. & HASAN, RUQAIYA 1976: *Cohesion in English*. Essex: Longman Group Limited
- HAMUNEN, MARKUS 2017: *Juosten vai juoksemalla? Infiniittisten ten- ja malla-rakenteiden semantiikkaa ja murrejakaumaa* – Sananjalka 59, s. 125–153. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/sananjalka/article/view/66630>
- HEINONEN, TARJA RIITTA 2013: *Idiomien leksikaalinen kuvaus kielenkäytön ja vaihtelun näkökulmasta*. Helsinki: Helsingin yliopisto
- HERLIN, ILONA 1997: *Suomen kausaalikonkrettorien synty* – Laitinen, Lea & Lehtinen, Tapani (toim.): *Kieliopillistuminen: tapaustutkimuksia*, s. 157–187. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos
- 1998: *Suomen kun*. Helsinki: SKS
- HERLIN, ILONA; LEINO, PENTTI & VISAPÄÄ, LAURA 2005: *Kas siinä pulma* – Herlin, Ilona & Visapää, Laura (toim.): *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa*, s. 9–38. Helsinki: SKS
- HERLIN, ILONA & KOTILAINEN, LARI 2005: *Itsenäistyyvä infiniitti. 2. infiniitivin inessiivin kehitys kirjakielen aikana* – Herlin, Ilona & Visapää, Laura (toim.): *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa*, s. 258–291. Helsinki: SKS
- HOPPER, PAUL J. & TRAUGOTT, ELIZABETH 1993: *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleen*. Helsinki: WSOY

IISA, KATARIINA; OITTINEN, HANNU & PIEHL, AINO 2002: *Kielenhuollon käsikirja*. Jyväskylä: Yrityskirjat Oy

IKOLA, OSMO 1974: *Lauseenvastikeoppia*. Helsinki: SKS

——— 1991: *Kielioppi ja kielenopas* – Osmo Ikola (toim.) *Nykysuomen käsikirja*, s. 9–203. Jyväskylä

——— 2001: *Nykysuomen opas*. Turku: Turun yliopisto

IKOLA, OSMO; PALOMÄKI, ULLA & KOITTO, ANNA-KAISA 1989: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*. Helsinki: SKS

ITKONEN, TERHO 1982: *Paremmiin sanoen* – Virittäjä 86, s. 451–453

——— 2002: *Uusi kieliopas*. Sulkava: Tammi

KOISTINEN, PIRJO LEENA 1978: *Havaintoja toisen infinitiivin instruktiivin merkitystehtävistä nykysuomessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto

KRIPPENDORFF, KLAUS 2004: *Content Analysis. An Introduction to Its Methodology*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.

KÖNIG, EKKEGARD 1986: *Conditionals, concessive conditionals and concessives: Areas of contrast, overlap and neutralization* – Traugott, Elizabeth Closs; ter Meulen, Alice; Reilly, Judy Snitzer & Ferguson, Charles A. (toim.): *On Conditionals*, s. 229–246. Cambridge: Cambridge University Press.

LAITINEN, LEA & LEHTINEN, TAPANI (toim.) 1997: *Kieliopillistuminen: tapaustutkimuksia*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos

LATVALA, EILA & VANHANEN-NUUTINEN, LIISA 2003: *Laadullisen hoitotieteellisen tutkimuksen perusprosessi: sisällönanalyysi* – Janhonen, Sirpa & Nikkonen, Merja (toim.): *Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä*, s. 25–29. Helsinki: WSOY

LEINO, PIRKKO 2001: *Hyvää suomea*. Keuruu: Otava

LIGHTFOOT, DOUGLAS 2011: *Grammaticalization and lexicalization* – Heine, Bernd & Narrog, Heiko (toim.): *The Oxford Handbook of Grammaticalization*, s. 438–449. Oxford: Oxford University Press

NIEMINEN, KAARLO 1951: *Ylioppilaskirjoitusten äidinkielen kokeen kielivirheistä* – Virittäjä 55, s. 492–499

ONTERMAA, AKI 2003: *Toisen infinitiivin instruktiivi. Ikkuna kielioppien ja kielenhuollon kehitykseen*. Helsinki: Helsingin yliopisto

——— 2005: *Hilsettä ja herrastelua? Toisen infinitiivin instruktiivin ohjailu ja kielenhuollon ideologiat* – Herlin, Ilona & Visapää, Laura (toim.): *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa*, s. 318–343. Helsinki: SKS

PENTTILÄ, AARNI 1957: *Suomen kielioppi*. Vantaa: Dark Oy

- POKELA, HANNA 2005: *Kirjakieltä kehittäen – Lönnrotin 2. infinitiivin instruktiivi* – Herlin, Iloa & Visapää, Laura (toim.): *Elävä kielioppi. Suomen infinitiivisten rakenteiden dynamiikkaa*, s. 292–317. Helsinki: SKS
- RAVILA, PAAVO 1941: *Über die Verwendung der Numeruszeichen in den uralischen Sprachen* – *FUF* 27, s. 1–136. Helsinki: Redaktion der Zeitschrift
- RUDOLPH, ELISABETH 1996: *Contrast: Adversative and concessive relations and their expressions in English, German, Spanish, Portuguese on sentence and text level*. Berlin: de Gruyter
- SAARIMAA, E.A. 1937: *Hylättävää toisen infinitiivin käyttöä* – *Virittäjä* 41, s. 123
- 1941: *Väärin rakennettuja virkeitä* – *Virittäjä* 45, s. 394–396
- SHIBATANI, MASAYOSHI 1976: *The Grammar of Causative Constructions: A Conspectus*. New York: Academic Press
- SEARLE, JOHN R 1997: *The Explanation of Cognition* – Preston, John. (toim.): *Thought and Language*, s. 103–126. Cambridge: Cambridge University Press
- SIRO, PAAVO 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki: Sanoma Osakeyhtiö
- 1996: *Lauseopin periaatteita*. Helsinki: Helsingin yliopisto
- TUOMI, JOUNI & SARAJÄRVI, ANNELI 2018: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi
- VALIJÄRVI, RIITTA-LIISA 2007: *A Corpus-Based Study on the Degrees of Lexicalization and Grammaticalization of Finnish Converbs*. Uppsala: Uppsala Universitet
- VHAËL, BARTHOLDUS 1968 (1733): *Grammatica Fennica*. Näköispainos. Helsinki: SKS
- VILKUNA, MARIA 2000: *Suomen lauseopin perusteet*. Helsinki: Edita
- VIRPIRANTA, KATJA 2017: *E-infinitiivin instruktiivin käyttö kielenhuollon näkökulmasta*. Oulu: Oulun yliopisto
- VISK = HAKULINEN, AULI; VILKUNA, MARIA; KORHONEN, RIITTA; KOIVISTO, VESA; HEINONEN, TARJA RIITTA & ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS. Verkkoersio, viitattu 30.10.2018. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>
- WIIK, KALEVI 1981: *Mikä lauseenvastike on?* – *Virittäjä* 85, s. 21–39